

Irena Gasperavičiūtė

PASIRINKIMŲ LAIKAS

Lietuvių kalbos vadovėlis
VIII klasei

2 dalis

Wydanie pierwsze

Puńsk 2020

PASIRINKIMŲ LAIKAS. Lietuvių kalbos vadovėlis pagrindinės mokyklos VIII klasei, 2 dalis
Podręcznik języka litewskiego dla kl. VIII szkoły podstawowej, cz. 2

Opracowanie
Irena Gasperowicz

Redaktor
Nijola Birgiel

Ilustracje
Virginija Kalinauskaitė, Živilė Kraužlytė

Fotografie
Archiwum Wydawnictwa „Aušra”

Redaktor techniczny
Sygit Birgiel

Korekta
Biruta Ołów

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego dla litewskiej mniejszości narodowej do nauczania języka litewskiego na II etapie edukacyjnym – szkoła podstawowa, na podstawie opinii rzeczoznawców: dr hab. Danuty Roszko, dr Any Romančuk.

Rok dopuszczenia 2020.

Numer ewidencyjny w wykazie 765/10/2020.

Podręcznik jest finansowany ze środków budżetu ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania

© Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o.
Puńsk 2020

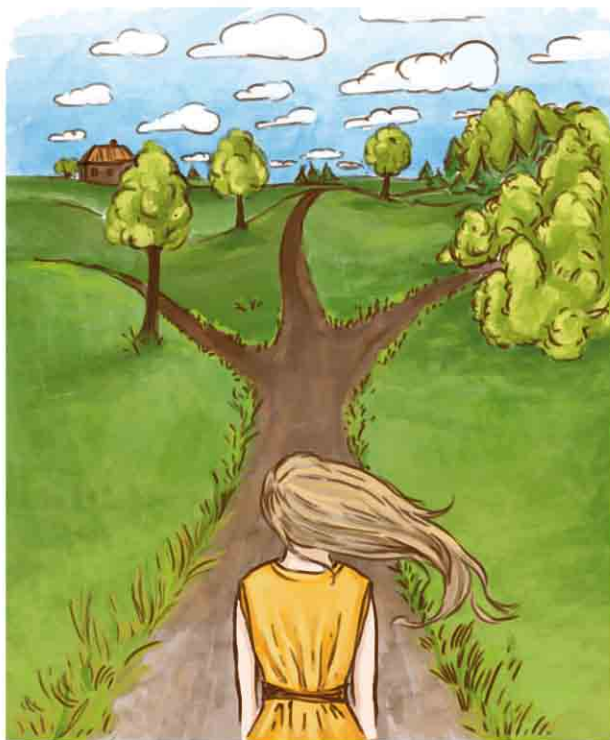
ISBN 978-83-66808-02-7

Visas užduotis, esančias vadovėlyje,
kurias rekomenduojama atlikti raštu,
būtina rašyti sąsiuvinyje.

Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o., ul. A. Mickiewicza 23, 16-515 Puńsk,
tel. (87) 5161410
Arkuszy drukarskich 16,5. Wydanie I
Skład, łamanie, druk i oprawa: Wydawnictwo „Aušra”
www.punskas.pl

IV

Pasirinkimai ir likimas

Likimas man lėmė 11 metų praleisti ne namuose, o lageriuose, tremty. Likimas man lėmė, na ir ačiū Likimui. (...) Jeigu aš Dievą sutikčiau, pasakyčiau jam: „Ačiū, Dievuliau, už sunkų, bet prasmingą gyvenimą. Bet kito tokio gyvenimo jau man neduok. Jau aš nenoriu...“

Antanas Terleckas

ŽODIS MOKINIUI

Amžinoji paslaptis: kiek mums kuriant savo likimą leista pasirinkti. Didieji žmonijos sukrėtimai – tai kartu ir žmonių išbandymai. Tik per akimirką gali padaryti nepataisomą klaidą ir paskui dėl jos gailėtis visą tolesnį gyvenimą. Kartais žmogus tiek prispaudžiamas, tiek kankinamas fiziškai ar psichiškai, kad jau to nebepakečia, pasiduoda, suklumpa... Kiti, atrodo, šaltakraujiškai pasirenka sau naudingą, bet niekingą gyvenimą. Šiame skyriuje rasite įvairių žmonių pasirinkimų pavyzdžių. Čia ir istorinės, ir literatūrinės asmenybės bei jų išbandymai, čia ir memuarai, ir literatūros kūrinių veikėjų sielos balsas, gal atgailavimas. Čia taip pat rasite tikro žmonių didvyriškumo pavyzdžių, kai, nepaisant aplinkybių, išliekama Žmogumi.

Salomėja Nėris
(1904–1945)

Didelio talento ir sudėtingo likimo poetė. Gimė 1904 m. lapkričio 17 d. Kiršuose (Vilkaviškio r.). Tikroji pavardė – Bačinskaitė-Bučienė. Baigė Kauno universitetą, mokytojavo Lazdijuose, Panevėžyje, Kaune, karo metais gyveno Penzoje, Ufoje, Maskvoje. Paskelbė eilėraščių rinkinius „Anksti rytą“, „Pėdos smėly“, „Per lūžtantį ledą“, „Diemedžiu žydėsiu“, „Dainuok, širdie, gyvenimą“, „Lakštingala negali nečiulbėti“, išvertė A. Kuprino, V. Korolenkos, S. Maršako kūrinių. Mirė 1945 m. liepos 7 d. Maskvoje, palaidota Kaune.

Nepriklausomos Lietuvos laikais didžiulę nuostabą visuomenei sukėlė tai, kad poetė, aktyvi ateitininkė, įsijungė į komunistujančio jaunimo gretas. Komunizmo idėja Salomėja Nėris galbūt ir tikėjo, bet į komunistų gretas buvo viliojama, traukiama. Žinomos, populiaros poetės vardo labai reikėjo šiam naujai besiformuojančiam ir Lietuvoje nepopuliariam judėjimui. Ne tiek ji pati, kiek jos vardas buvo reikalingas ir vėliau. 1940 metais Salomėja Nėris kartu su Lietuvos delegacija vyko į Maskvą pasirašyti Lietuvos įstojimo į Tarybų Sąjungos sudėtį sutarties.

Poetė jau tuomet suprato esanti tik įrankis kitų rankose. Pusiaukelėje į Maskvą buvo apsisprendusi išlipti artimiausioje stotyje ir K. Korsakui tik su dideliu vargu pavyko ją perkalbėti.

Grįžusios į Lietuvą Salomėjos Nėries laukė kiti išbandymai. Studentai ir gimnazistai rašinėjo poetei laiškus, priekaištaudami ir vadindami išdavike. Net pažįstami nuo jos nusigręždavo gatvėje. Pyko ir giminės, kuriems naujoji valdžia apkarpė ūkius. Konfliktų S. Nėris neišvengė net su šeima. Kaltinama ir žeidžiama poetė nevažiavo nei į brolio, nei į mylimos sesers vestuves. „Argi aš išdavikė?“ – savęs klausinėjo.

1941 metų pavasarį prasidėjo masinės represijos. Tarp tūkstančių išvežtųjų į Sibirą buvo ir Salomėjos Nėries pažįstamų, mokslo draugų, giminaičių. Artimieji reikalavo iš poetės pagalbos, tačiau prieš sovietinę sistemą ji buvo bejėgė – nepajėgė išgelbėti iš vagono net savo pusbrolio.

Karo pradžioje S. Nėris viena su savo sūneliu pasitraukė į Rusijos gilumą. Čia, toli nuo namų, gimė paskutinė jos eilėraščių knyga „Prie didelio kelio“. Knygoje, kaip veidrodyje, atspindi poetės išgyvenama dvasios drama. Tačiau ši knyga pasirodė tik 1994 metais, praėjus daug dešimtmečių po S. Nėries mirties.

Prieš mirtį, 1945 m., išėjo eilėraščių rinkinys „Lakštingala negali nečiulbėti“. Tuoj po karo susirgusi nepagydoma liga, paskutinėmis savo gyvenimo dienomis Salomėja Nėris prašė atnešti į ligoninę bent penkis knygos egzempliorius, o gavusi, jau beveik negalėdama kalbėti, stūmė juos atgalia ranka nuo savęs. Knyga lyg ta pati, o ne ta...

Salomėja Nėris

Tėvynei

Sukrūvinta ir apiplėšta
 Ji stovi man akyse...
 Šimtus aš mylių eisiu pėsčia,
 Kol gyvą pamatysiu.

Žydės ten sodai, svyros vaisiai
 Ar lapai kris pageltę, –

Aš keliais į tave pareisiu
Per lietų, gruodą, šaltį...

Mane – kaip lauko žolę – girdė
Gimtosios žemės syvai...
Aš saugojau tau savo širdį –
Žėruojančią ir gyvą.

Nepardaviau tavęs aš niekad,
Neišdaviau, mieloji!
Audra praūžia, miškas lieka...
Širdis gi nemeluoja.

Penza, 1941.IX.12

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Lyrinis subjektas yra atskirtas nuo tėvynės. Kokius jausmus jis išgyvena?
- 2 Koks realusis atstumas tarp lyrinio subjekto ir tėvynės, o koks dvasinis?
- 3 Kokios mintys lyriniam subjektui sukelia didžiausią kančią?
- 4 Perskaitykite kitą šio eilėraščio variantą „Tėvynė“.

Tėvynė

Sukrūvinta ir apiplėšta
Ji stovi man akyse...
Šimtus aš mylių eisiu pėsčia,
Kol gyvą pamatysiu.

Žydės ten sodai, svyros vaisiai
Ar lapai kris pageltę, –
Aš keliais į tave pareisiu
Per lietų, gruodą, šaltį...

Šiandieną dangsto karo dūmai
 Man tavo veidą šviesų...
 O tavo miestai, dailūs rūmai? –
 Pilki, šalti griuvėsiai.

Didžiam skausme rankas užlaužus –
 O kur vaikai geriausi?
 Tuščiuos namuos jų – vėjai daužos,
 Darželiuos kurmiai rausias.

Ne daugel kartų saulė leisis
 Mūs Nemunėlio juostoj, –
 Aš greit sugrįšiu, aš pareisiu...
 Dainom tave paguosiu.

Penza, 1941.IX.12

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Palyginkite eilėrašį „Tėvynė“, įėjusį į rinkinį „Lakštingala negali nečiulbėti“, su anksčiau aptartuoju. Kuo skiriasi lyrinio subjekto dvasios būseną ir santykis su tėvyne? Atkreipkite dėmesį, kaip pakeistas eilėraščio pavadinimas. Ką reiškia šis pakeitimas?
- 2 Kaip manote, kodėl į rinkinį pateko būtent šitas eilėraštis? Atsakykite remdamiesi pateikta S. Nėries biografija.

Salomėja Nėris

Dainuok, širdie, gyvenimą...

Dainuok, širdie, gyvenimą:
 Padangę saulėtą ir gryną,
 Ir debesėlį, vėjo genamą,
 Ir smėlio taką per pušyną.

Dainuok gyvenimą lengvutį,
 Be rimto, be švininio turinio, –
 Kaip žvitriai skraidanti kregždutė,
 Kaip svirtis, girgždanti prie šulinio.

Apie galingą karo srautą
 Dainuok, širdie, neraginta,
 Apie gyvenimą sugriautą,
 Gyvenimą sudegintą.

Dainuok, dainuok – ir nenutilki,
 Pralenki vėją, stepėm gaudžiantį.
 Tegu garsų kolonos pilkos
 Prarėks kulkosvaidžius ir haubicas.

Te neišsenkamo šaltinio ašaros
 Užlies ugniavietę įkaitusią.
 Dainuoki, jei gali, be ašarų,
 Tegu iš skausmo žodžiai raitosi.

Tegu plieniniai keršto žodžiai
 Strėlėm užnuodytom sušvilpia!
 Tegu skeveldrom priešą skrodžia,
 Tesmaugia jį mirtingom kilpom.

Ką atmeni ir ko neatmeni,
 Dainuok, širdie, dainuoki nesustojus!
 Jeigu nutilsį – tapsi akmeniu,
 Tave sumindys priešojos.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Nusakykite lyrinio subjekto dvasios būklę.
- 2 Nusakykite, kokius jausmus jis išgyvena. Kas sukelia tuos jausmus?

- 3 Ar lyrinis subjektas stengiasi sutramdyti savo jausmus? Savo nuomonę pagrįskite eilėraščio žodžiais.
- 4 Kaip lyrinis subjektas gali apsiginti nuo karo negandų?
- 5 Iš kurių žodžių suprantame, kad lyrinio subjekto sielvarto priežastis yra karas?

Salomėja Nėris

Grišiu

Nemune ledai išplauks.
Obelys pabals.
Parymok, manęs palauk
Prie baltos obels.

Parugėm gelsvom basa
Vasara prabėgs.
Mėnesienoje rasa
Ašara žibės.

Bus ruduo. Atjos šiaurys.
Obelys pagels.
Lauk manęs pavakary
Vėtroj prie obels.

Šaltis išrašys languos
Tulpes, ramunes.
Negyvuos žiemos speiguos
Tujen lauk manęs.

Jei dar myli, jei brangus,
Jei manim tiki, –
Šaltas apkasas man bus
Tėviškė jauki.

Ir tu būsi taip arti,
Jausiu prie šalies.
Ir aplenks mane mirtis,
Ir kulka nelies.

Tu žiedelio nenumauk,
Nenukirpk kasų,
Ilgai laukus, dar palauk,
Grišiu iš tiesų.

Vėliavas nuleistas neš:
Žuvusį minės.
Netikėki... Grišiu aš,
Grišiu. Lauk manęs.

Akmenys paplentėm kauks,
Sužaliuos lazda.
Lauk manęs, kai nebelauks
Niekas niekada.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas eilėraštyje yra kalbantysis žmogus? Kur jis išvykęs?
- 2 Ką išgyvena lyrinis subjektas? Kokiomis sąlygomis jis prisimena tėviškę ir mylimąją?
- 3 Kas teikia žmogui jėgų?
- 4 Suskirstykite eilėrašį į tris dalis. Kaip auga eilėraščio įtampa?
- 5 Kurie žodžiai pasikartoja beveik kiekviename eilėraščio posmelyje?

Lyriniame kūrinyje nėra įvykių grandinės. Jo pagrindas – dvasinė žmogaus būseną, mintys ir išgyvenimai. Todėl kompozicija padeda ryškinti minties bei jausmo slinktį.

Lyrinio kūrinio kompozicijai reikšminga išorinė sandara (eilučių, strofų pobūdis, grafinė išraiška), įvairūs pakartojimai, garsų sąskambiai, priešpriešos, nutylėjimai.

Dalia Grinkevičiūtė

Atsiminimai

Ištraukos

Mūsų barake iliuminacija. Iš abiejų Atkočaitienės lavono šonų dega po žvakę, po visą žvakę – vadinasi, kažkuris turėjo pavogęs iš kontoros ir taupė. Jos nosis atsikišus ir atrodo juokingai ilga, per aprūkusį, geltoną, išbadėjusį veidą į visas puses bėga utėlės. Dar niekad nemačiau tokios gausybės utėlių – tiesiog divizijos juoduoja, ropoja per nosį, akių vokus, lūpas ir dingsta kaimynės skuduruose. Naudojuosi proga ir prie žvakių šviesos stovėdama skaitau viduramžių istoriją.

Vakar sėdėjau priešais krosnelės dureles ir mokiausi – niekas negalėjo manęs nuvaryti, nes degė mano vogtos lentos, ir visi pagarbiai tylėjo. Ugnies liežuviams šviečiant pastebėjau,

kaip Atkočaitienė, virdama iš savo davinio duonos sriubą, graibo duonos gabaliukus iš Kazlauskienės puoduko, kur dviejuose lituose vandens virė 200 g duonos. Aš suspaudžiau jos ranką ir pasakiau: „Kaip jums ne gėda, jūs gi karšta katalikė“. Ji stvėrė savo puoduką ir nušliaužus prie gultų ėmė godžiai ėsti. Tamsoj buvo girdėti tik pliurpimas.

Mama susirgo. Užtino veidas, visa galva, ji sveria ne daugiau kaip 30 kg, atrodo kaip kokia mergaitė: šonkauliai styro, kojos plonytės, viena oda. Rodos, pakėlus ant rankų išneštum į orą. Ji dega kaip ugnis. Temperatūra. Nieko nemato, net ir akys užtino. Mes su Juozu žiūrime į ją, ir klaiki baimė suartina mus, tada apsikabinam ir verkiam.

– Dalia, jeigu mama mirs, aš nusidursiu su šituo peiliu, – sako brolis gulėdamas kniūbsčias, ir aš jaučiu, kaip jo ilgas, liestas, nusilpęs kūnas trūkčioja kaip smaugiamas.

Mama jau be sąmonės. Pirmą kartą aš meldžiausi per šiuos košmaro mėnesius.

– Dieve, palik man motiną, palik man motiną, – sakau apsikabinus bejausmį jos kūną, griaučius, ir baisų, beformį, ištinusį, raudoną veidą.

Kažkas mėgina kasti į mūsų urvą. Išliaužia ir garsiai sušunka, kad prasidėjo teismas, laukia manęs. Išlendu kartu su Žukiene, kuri eina kaip liudytoja.

– Sudiev, mama, sudiev, mamule, – bučiuoju jos bejausmį kūną, veidą, rankas, kojas.

Mes su Juozu žinom ir suprantam, kas yra. Ji pasmerkė save bado mirčiai ir visą savo davinį padalijus nežymiai pakišdavo mums, o mes, alkani žvėrys, sušalę ir iškankinti kilpos su rąstų kalnu, griebdavom duoną nepaklausę: motina, ar tu jau valgei? Mes nužudėm savo motiną, mes gyvuliai su tavim, Juozai. Motina, pasaulio didvyriai nyksta mano vaizduotėj prieš tavo jėgą, prieš tavo meilę, prieš tavo herojiškumą. Matrosovai, uždengę savo kūnu ambrazūrą – pigmėjas prieš tavo širdį, kuria save pa-

smerkei lėtai, kankinančiai mirčiai. Štai kas yra motinos širdis! Sudiev, mama, kai grįšiu po teismo, tu jau būsi atšalus. Sudiev, mama!.. Žukienė atplėšė mane nuo dar šilto motinos kūno.

Sėdžiu kaltinamųjų suole kartu su kitais penkiais teisiaisiais. Visus teisia už lentų vogimą iš sandėlio. Priešais, prie raudona gelumbe apdengto stalo, ant kurio dega penkios žvakės, sėdi teisėjas, 18 metų jakutas, iš profesijos – revizorius, bet partija liepia teisėjauti, nes vietiniam teisti lyg ir nepatogu. Iš abiejų jo šonų sėdi dvi sekretorės, kurios fiksuoja kiekvieną žodį. Viena iš jų – braižybos mokytoja, komjaunuolė Novikova iš Leningrado, kita – oberkomjaunuolė Mironova. Šita per dienas ir naktis priiminėja viršininkus. Teismo salė – tuščias kaimyninis barakas, kuriame dieną būna siuvimo dirbtuvė. Dvi geležinės krosnelės raudonos, skleidžia šilumą; galvoj chaosas, atskiri vaizdai, veidai, norisi miego. Akys sulimpa. Girdžiu kaip per sapną Riekaus balsą:

– Ne, tai netiesa, pilieti teisėjau, aš nevogiau, aš tą dieną dariau grabą ir tik liekanas namo parsinešiau.

Kam gintis? Kam meluoti, kvailys, ar ne vis tiek kur mirti – kalėjime ar šitam didingam Trofimovsko mirties kombine. Galva nulinksta ant krūtinės, miegas visiškai suima mane, pilnas barakas žiūrovų, jie kažko gaudžia, kažko ūžia.

– Netiesa, teisėjau, aš neėmiau rąstuko, aš buvau paėmęs, bet kai sutikau Sventickį ir jis suriko, numečiau, namo nei skiedrelės neparnešiau.

Praplėšiu akis. Žilas, su baisiom įkritusiom iškankintom šuns akim suomis, apie septyniasdešimties metų senukas. Jo veidas galėtų tikti dailininko teptukui piešiant badą. Po Leningrado blokados, kur gaudavo 125 g pelų ir molio duonos, atvežtas į Trofimovsko mirties fabriką (600 g duonos, šaltis, skorbutas, šiltinė, utėlės ir poliarinė žiema). Prasikaltėlis. Jis nuskriaudė valstybę, parnešė į baisųjį baraką malkų krosnelei pasikurti, kad

atlydytų veidą, akis, pradžiovintų drabužius, sustirusius į ledo šarvus.

Priešais, liudytojų suole, sėdi lenkas Sventickis – Juda ir Golvokovas – Trofimovsko kolumbas. Jo sotus snukis su pagurkliu, taukuose paskendusios akys šypsosi. Jis mato grobstomas lentas, žūstantį valstybės turtą, o kad dėl tos valstybės prie kiekvieno barako guli kaip malkos štabelyje nuogų lavonų krūvos, to jis nemato. Jis nemato, kad mes vagiam, jog palaikytume gyvybę. Ne, jis, gyvulys, tai mato, tik nori būti ištikimas šuo ir per mūsų lavonus sau karjerą pasidaryti. Pajuntu savyje norą šokti prie jo, suleisti nagus į tą šlykštų kaklą.

– Aš nepripažįstu kaltinamojo akto, aš neėmiau, lentą mes radom ant upės apledėjusią, kai vežėm malkas su savo brigada, ir parsivežėm į namus. Visa brigada gali paliudyti.

Meluoja, meluoja ir Markevičienė, meluoja visa brigada, melavo ir meluos per amžius visa Tarybų Sąjunga, vogė, vagia ir vogs. Visi keturi užsigynė. Už savęs girdžiu pritariantį minios šurmulį. Tuoj mano eilė.

Prieš savaitę, parėjus iš mokyklos, barake radau mamą, jau silpną. Visus ji prašė vandens, bet nebuvo nė lašo. Aš apgraibom tamsoj susiieškojau kibirą, jame ant dugno radau kelis ledokšnius iš sutirpdyto vakar sniego. Beveik visi jau nebeatsikelia. Žukienė uždegė balaną ir sako:

– Užkurk, Dalia, krosnelę, parnešk lentų, išlydysim mamai vandens, pati sušilsi, ir aš noriu sriubos, šiandien dar niekas nekūrė, ligoniai be vandens – matai, daugiau nėra kam padaryti, Krikštanienė jau kelias valandas stovi eilėj duonos.

Iššliaužiau iš barako. Lauke tylą, gili tylą, net keista, ne tik pūgos, jokio vėjo nėra, tik šaltis, sukaustęs ledais viską aplinkui – ir upės žiotis, ir tundrą kiaurai, ir mus su visais barakais. Danguje Šiaurės pašvaistė... Šviesu, tai blogai, sunkus bus žygis. Greit nuslenku iki sandėlio, įlendu per tvorą ir čiumpu tris storas, puikias lentas. Girgžda sniegas. Išgirdęs mano žingsnius, artina-

si į šuns kailius įsisupęs sargas ar sargė. Metu lentas ir krentu, spaudžiuosi visu kūnu prie tundros, veidą įkišu į sniegą. Pakeliu galvą. Ilgieji kailiniai tolsta. Greit parodau jiems į nugarą špygą ir grūdu lentas per tvorą. Akimirka – aš jau anoj pusėj ir šliaužiu vilkdama lentas, galus prispaudus po pažastim. Minutės atrodo valandom. Greičiau, greičiau! Štai jau mūsų barakų karaliaus – mūrinio raudono pastato – pradžia. Nebėr jėgų, galva svaigsta, valgyti noriu gyvuliškai. Čiulpiu, kandžioju lūpas, griebiu į burną sniegą, kramtau, bet alkis nemažėja.

O danguj – tikras grožis. Visokiom spalvom pinasi didinga Šiaurės pašvaistė. Viskas didinga: ir tundra, beribė, žiauri, bet plati kaip jūra, ir Lenos žiotys, užgriozdintos didingais ledais, ir kelių šimtų metrų pakrančių uolos Stolbuose, ir Šiaurės pašvaistė – tik mes tam fone nedidingi – alkani šunes, apsėsti utėlių ir baigią dvėsti savo lediniuose, prasmirdusiuose, prieš... barakuose.

Priešais juda būtybė. Tai ne šio pasaulio padaras – vieni kaulai, tikra giltinė. Ji krapštosi penkto barako mėšlyne ieškodama ko nors valgoma. Idiotė, ką tu rasi? Ką išmes žmonės į mėšlyną? Greit savo pirštus valgys išprotėję nuo alkio žmonės.

Jau mūsų barakas. Žaibo greitumu sumetu lentas vidun. Sukapoju, ir krosnelė liepsnoja, greit įkaista. Prisilydom vandens, duodu ligoniams, jie pasisūdo ir geria. Pilu karštą arbatą su šaukštu mamytei į burną. Ji nebeturi jėgų kalbėti. Sunku atskirti – ar tai vyras, ar moteris – kaulai, kaulai, kaulai. Staiga atsiranda Sventickis, Antonovas, užsidega savo žvakę. Krosnelėje trata statybinės lentos, viduryje guli dar krūva sukapotų.

– Kas vogė lentas?

Tyla.

– Kas sukapojo šias lentas? – maloniai klausia visuomet korektiškas, bet klastingas lenkas.

Tyla.

Užkloju mamytę ir nušliaužiu nuo gultų.

– Aš.

– Jūs?

– Aš.

Tik kelios galvos tepakyla nuo savo skudurų. Kitiems jau vis tiek. Jie į nieką jau nereaguoja. Bijau dėl mamos, bet ji jau nesuvokia šio pasaulio reikalų. Surašo aktą. Pasirašo Žukienė ir aš.

– Kaltinamoji pilietė, stokit.

Stojuosi. Teisėjas lėtai žvilgteli į mano baises maišais apvyniotas kojas, vatines apiplyšusias kelnes, vatinuką iš chalato, storas kasas ir savo siauras veriančias akytes nukreipia tiesiai man į akis. Salėj staiga pasidaro tylu. Matau šoniniam suole sėdintį mokyklos direktorių Guliajevą, įmonės direktorių Mavriną ir maisto karalių Travkiną. Jie šnabždasi. Keistai ramu. Žiūriu tiesiai į akis teisėjui. Tai trunka kokią pusę minutės.

– Kiek jums metų?

– Penkiolika.

Skaito kaltinamąjį aktą. Skaito ilgai. Mirkčioja žvakės ant raudono stalo, šešėliai šliaužioja raudonomis plytų sienomis. Čia ledų nėra ant sienų. Skaito, skaito, skaito. Kojos dreba, lyg pūdiniai svarsčiai būtų užkabinti, kad tik greičiau leistų atsisėsti. Mama turbūt jau mirė. Juozą irgi teis. Jis pradėjo kimšti konservus į burną viršininkų akivaizdoj dar rudenį, kai krovėm. Jis labai kankinosi nuo alkio, jam daug sunkiau negu man. Vakar jis norėjo atsikelti ir prišliaužti prie krosnelės ant kulnų, nes kojų pirštai nušalę, bet trenkėsi kiek ilgas ir apalpo. Tamsoj baltavo jo gražus veidas, o lieknas kūnas buvo visai bejėgis ir lengvas. Mama mirė, mirs ir Juozas, jis jau pradėjo viduriuoti su kraujais, o nuo tokios trydos – kelias tik į lavonų štabelį. Staiga prieš akis iškyla mamos veidas, toks, kokį prisiminiau iš vaikystės. Gražus, švelnus, didelės akys, plaukų garbanos krinta ant kaktos, ji man šypsosi. „Mama, mamyte, tavęs jau nėra, tu gal šią minutę stingsti, o aš negaliu tau nė akių užspausti. Juozas bejėgiškai verks, pajutęs, kad tu jau šalta guli jo pašonėj, tokia mažytė ir plonutė kaip vaikas. Kam tu nukankinai save dėl mūsų, ar tam,

kad mums tektų ilgiau kankintis badu, lėtai stipti, ar tam, kad ilgiau tyčiotūsi iš mūsų kalėjime, kur ryt etapu išvarys? Taveš jau nėra, ir man visiškai vis tiek, kas bus rytoj”. Kažką man sako. Staiga galvoj dingteli mintis: kaip būtų gerai, jeigu dabar, šiuo momentu, gražiai, iš lėto išsiimtų revolverį ir nušautų mane. Kūnas bejėgis, dvasinių jėgų yra tik tiek, kad dar pajėgiu trokšti mirties, greitosios mirties. Greičiau, greičiau.

– Aš jūsų klausiu ir jūs privalot atsakyti, – pagaliau susivokiui, kas sakoma. – Ar jūs sutinkate ir pripažįstate kaltinamąjį aktą teisingu?

– Taip.

Pauzė.

– Ar jūs gerai suprantat rusiškai?

– Taip.

– Ar jūs prisipažįstat kalta?

– Taip.

Teisėjas sumišo. Salėje triukšmas. „Kvaila mergiščia”. „Vai- kas”. „Ginkis”.

– Kaltinamoji, atsakinėkite sąmoningai. Ar jūs prisipažįstate, kad vogėte iš sandėlio lentas?

– Taip.

Tyla.

– Ir kapojot?

– Taip.

– Kas jus siuntė?

Žukienė užsimerkia ir blykšta.

– Niekas.

– Jūs pati èjot?

– Pati.

– Kodėl jūs vogėt?

– Tam, kad sudeginčiau.

– Ar žinojot, kad tai valstybės turtas?

– Žinojau.

– Ar buvo jums žinoma, kad už tai baudžiama pagal statutą...

– Buvo žinoma.

– Ar jūs sąmoningai kalbat?

– Sąmoningai.

– Kur jūs dirbat?

– Vežioju rąstus.

– Sako, jūs mokotės.

– Ir mokausi.

– Kurioj klasėj?

– Septintoj.

– Ar jums, kaip mokinei, ne gėda sėdėti šitam suole?

Tyliu. Pakartoja klausimą. Salėje visiška tylą. Barako gale girdžiu tylų verkimą – kažkam pagailo manęs. Tai Lialės Maknytės, vienuolikos metų mergaitės, balsas, ji verkia visa trūkčiodama. Akimirksniui pranyksta salė, teisėjas, žmonės ir švysteli atmintyje paveikslas. Man suėjo keturiolika metų, buvo 1941 m. gegužės 28-oji. Skubėjau į teatrą. Bėgu Vytauto parku, jau tuoj leisiuos laiptais, bet staiga pamatau žavų reginį ir sustoju lyg pakėrėta. Saulė auksinė, miestas auksinis po mano kojom, kvepia žiedai – pavasariu pirmą kartą sutvinksiu savo širdis, visu kūnu pajutau savo gyvenimo pavasarį, įkvėpiau oro, užsimerkiau ir pasijutau nepaprastai laiminga. Lūpos ėmė šnabždėti: „Gyvenime, koks tu puikus, jaunyste, štai tu atėjai, kokia tu puiki! Ak, kaip žavų gyventi!“ Plačiai atvertose akyse žibėjo jaunystės džiaugsmo ašaros. Aš

kerėta. Saulė auksinė, miestas auksinis po mano kojom, kvepia žiedai – pavasariu pirmą kartą sutvinksiu savo širdis, visu kūnu pajutau savo gyvenimo pavasarį, įkvėpiau oro, užsimerkiau ir pasijutau nepaprastai laiminga. Lūpos ėmė šnabždėti: „Gyvenime, koks tu puikus, jaunyste, štai tu atėjai, kokia tu puiki! Ak, kaip žavų gyventi!“ Plačiai atvertose akyse žibėjo jaunystės džiaugsmo ašaros. Aš

pasileidau žemyn visu smarkumu, šaukiama teatro, muzikos, jaunystės džiaugsmo, gyvenimo.

Stoviu pravertomis akimis, bet jose nėra nei džiaugsmo, nei liūdesio ašarų, jos sausos, jos jau negali verkti. Gražus paveikslas Vytauto parke dingsta.

Jaučiu, kad visi įsmeigė į mane smalsias akis, įdėmiai stebi. Ar man gėda? Gėda? Ar dėl to, kad mirštančiai motinai vandens padaviau? Jūs žiūrit į mane, sotūs Mavrinai, Sventickai ir Travkinai, norit pamatyti atgailą mano akyse? Gėda? Jums gėda, žmogžudžiai, o ne man! Girdžiu kartojant klausimą.

– Ne, man visiškai ne gėda.

– Sėskit.

Krentu. Girdžiu žmonių ūžesį. Balamūtas šnabžda į ausį: „Tu išprotėjai, mergaite, ką tu padarei?“ Žukienė kažką atsakinėja. Nugirstu:

„Ne, ji pirmą kartą tai padarė, anksčiau niekad nebuvo“.

Cha, cha, cha, pirmą kartą, Sventicki. Jei sudėtum mano pavogtas lentas, tai uždengtum visus Trofimovsko stogus. Asile tu, nejaugi nesupranti, kad čia tundra, kad nei miškų, nei jokių augalų nėra, o žmogui, net ir pirmakščiui kromanjoniečiui, ugnis buvo reikalinga. Tai kas mums lieka daryti? Vežtis už dešimties kilometrų gulinčius krante upės išmestus rąstus? Kuo juos vežti? Lavonais, kurie guli po gultais? Viduriuojančiais, kurie po savim leidžia, o gal Jasinskiene, kuri rėkia iš skausmo skorbuto suraitytom kojom?

Teismas išeina tartis. Ilgai tariasi. Miegas, nuovargis, nusilpimas apima mane, norisi vieno – kiek nors priglausti galvą ir užmigti. Pabudina smarkus smūgis į šoną:

– Stok, po velniais!

Riekus, Kobra ir dar vienas lietuvis gavo, rodos, po dvejus metus. Mane, kaip prisipažinusią ir nepilnametę, išteisino. Jaučiu, kad tai mokytojos Novikovos užtarimas. Malonė. Pagal-

vokit, kokia laimė. Lialė bučiuoja mane ir verkia, jau iš džiaugsmo. Graži tavo siela, Lialyte. Bet greit gyvenimas tave pamokys, ir tu mažiau reaguosi į gera ir bloga, tuo labiau dėl kitų.

Kai mama serga, duoną perku aš, bet stovėti negaliu, nes eilė jau lauke ilgiausia, o direktorius vėl barsis. Grįžtu į baraką, imu knygas, rašalinę ir tuščiais viduriais lėtai einu į mokyklą. Jau antra pamoka.

Įeinu į klasę, nespėjus nei apšalusios skarelės nusirišti, nei ledų nuo veido atkrapštyti.

– Kodėl jūs visą laiką vėluojatės? – klausia Guliajevas.

– Aš tik dabar malkas atvežiau. Aš iš darbo.

– Aš daugiau negaliu šito pakęsti – arba dirbkit, arba mokykitės. Jei toliau taip tęsis, teks jums palikti mokyklą.

Tyliu.

– Dalia, ar tu tiesiai iš darbo? – klausia Pticeva.

– ...

– Ar pietavai?

– Ne, Naste, aš nespėjau, eilė buvo didelė, bijojau pavėluoti.

Jaučiu, kaip traukia po krūtine – antra para nieko burnoj neturėjau. Sėdžiu suole. Per pertrauką neturiu jėgų atsikelti ir nueiti prie krosnelės. Malkos visas žarnas man išstampė, jaučiuosi lyg kokia aštuoniasdešimtmetė senė. Kojos – medžio gabalai. Sėdžiu pasirėmus, ir staiga dabartis su klasės triukšmu kažkur dingsta. Jaučiu, lyg sėdėčiau gimnazijos klasėj, matau brangius R., Z., B. veidus. Gimnazija, Lietuva, namai, vaikystė... Aš turėjau namus? Aš turėjau tėvus? Nejaugi buvo žmonės, kurie rū-

pindavosi manimi, kuriems rūpėjo, kad aš be kaliošų neišeičiau į gatvę ar be buterbrodo į gimnaziją? Užduodžiu iki pasiutimo erzinantį duonos kvapą. kažkas paliečia mano ranką. Pticeva kiša į mano suolą kažką suvyniotą laikraštyje – turbūt duonos gabaliuką. Žinau, ji ne alkana. Jos tėvas – žvejas.

– Imk, man nereikia.

Kraujas muša į galvą. Gėda. Išmalda. Iš klasės draugės! Apima pasiutęs išdidumas:

– Imk, aš turiu.

Matau jos siaurose akyse maldavimą paimti ir gilią užuojautą. Štai kaip aš... kiekvienam atrodau pasigailėjimo verta būtybė. Geriau matyti neapykantą akyse, bet jokių būdu ne pasigailėjimą. O ne, geriau smūgį gauti, geriau dar tris paras nevalgyti, tik nematyti to pasigailėjimo akyse. Tai smeigia skaudžiau už alkį.

Užsirėmiau ant suolo – ašaros be verksmo plūsta iš akių. Gerklę spaudžia norintis išsiveržti riksmas. Jaučiu, dar minutė, ir nesuvaldysiu riksmo, ištrūks jis iš mano krūtinės, pradėsiu verkti balsu. Klasėj tylu. Mes – suaugę žmonės, nors mums tik po penkiolika metų. Pticeva glaudžiasi prie manęs. Ji viską viską supranta.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Palyginkite skaitytus publicistinius straipsnius apie tremtį ir D. Grinkevičiūtės atsiminimus. Kuo jie skiriasi?
- 2 Kodėl mergaitė, teisiama už malkų vagystę, prie visko prisipažįsta?
- 3 Kurie aprašomi įvykiai kartojasi ir „Atsiminimuose“, ir „Lietuviuose prie Laptevų jūros“? Kuo skiriasi pasakojimas? Kur pasakojama įtaigiau? Kaip manote, kas tai lemia?
- 4 Kokius vaizdus iš vaikystės mergaitė prisimena sėdėdama teisme? Kuo salėje sėdinti Dalia skiriasi nuo anų laikų mergaitės?
- 5 Atpasakokite jus labiausiai sukrėtusį įvykį.

- 6 Kaip Dalia elgiasi tame nužmogintame, sužvėrėjusiame pasaulyje? Kokių principų laikydamasi sugebėjo išverti visas patirtas kančias? Charakterizuokite ją.
- 7 Kaip manote, ar gyvenimo aplinka ir sąlygos formuoja žmogų? Ar sunku visada būti savimi ir laikytis dorovės ir moralės principų?
- 8 Palyginkite paradoksalią situaciją: teisiami ir teisėjai – kurie yra moraliai pranašesni?
- 9 Perskaitykite D. Grinkevičiūtės mintis. Apie kokį paminklą ji kalba?

Man labai lengva kvėpuoti nuo minties, kad aš, kiek leido mano jėgos, protas, sugebėjimai, pastačiau šiokių tokių paminklą Šiaurės aukoms, pasaulis sužinojo apie tūkstančius bevardžių kankinių broliškuose lediniuose kapuose. To nebuvo galima nei sunaikinti, nei ištrinti. Tai istorija. Tai paminklas ir mano Tėvams.

Vytautas V. Landsbergis
(g. 1962)

Gimė 1962 metais Vilniuje, Vytauto Landsbergio ir Gražinos Ručytės-Landsbergienės šeimoje. Poetas, prozininkas, dramaturgas, kino ir teatro režisierius, visuomenininkas. Mokėsi Vilniaus Antano Vienuolio vidurinėje mokykloje, Vilniaus universitete baigė lietuvių filologijos studijas.

1988–1991 m. studijavo Tbilisio (Gruzija) Šota Rustavelio teatro institute kino režisūrą, bet turėjo nutraukti studijas dėl toje ša-

lyje kilusio pilietinio karo. 1991 metais gilino kino žinias pas Joną Meką Antologijos filmų archyve Niujorke (JAV) ir Lenkijoje – pas Kšištofą Kesliovskį ir Kšištofą Zanusį. Suorganizavo Jono Meko kino filmų festivalį Vilniuje (2005 m.). Įkūrė Jono Meko centrą Lietuvoje.

Sukūrė dokumentinių filmų apie lietuvių rašytojus, poetus, visuomenininkus, žinomus žmones: „Tėvas“ (apie poetą Vytautą Bložę), „Koncertas“ (apie vakarus pas poetą Kornelijų Platelį), „Pragaras“ (apie dailininką Šarūną Sauką), „Perlojos respublika“, „Petras Repšys“ (apie dailininką P. Repšį), „Penkios novelės apie Stasį“ (apie dailininką Stasį Eidrigevičių), „Baladė apie Daumantą“ (apie partizaną Juozą Lukšą-Daumantą), „Vilties Prezidentas“ (apie ambasadorių Stasį Lozoraitį), „Dvi seserys“ (apie suvalkietes muziejininkes), „Sabas“ (apie krepšininką Arvydą Sabonį), „Kapinių sargas“ (apie Marijampolės kapinių sargą), „Jono Meko antologija“ (apie avangardinio kino pradininką J. Meką), „Vilius Orvidas“ (apie savamokslį skulptorių V. Orvidą) ir kt. Naujausias filmas – „Trispalvis“ (apie partizaninę kovą už Lietuvą, sukurtas 2013 m.). Ne vienas jo filmas yra pelnęs apdovanojimų.

Vytautas V. Landsbergis rašo pjeses, kurias pats stato įvairiuose šalies teatruose ar burdamas pastatymų trupes, taip pat režisuoja kitus pastatymus šalies teatrų scenose. Parašė ir išleido daug knygų vaikams ir suaugusiems. Tai: „Pasakojimai apie namus“ (eilėraščiai), „Pasakos nepasakos“ (eilėraščiai), „Rudnosiuko istorijos: atsiminimai, esė, nesąmonės“, „Obuolių pasakos“, „Arklis Dominyko meilė“, „Pelytė Zita“ (apysaka-pasaka), „Žuveliukas“ (eiliuota pasaka), „Skruzdėlytė Birutė“ (pasakos), „Kaip pelytė Zita pasaulį išgelbėjo“ (apysaka-pasaka), „Trys pjesės: Daktaras ir Mangaryta. Vilis. Bunkeris“, „Žuveliukas. Undinas“ ir daug kitų.

Išleido garso įrašų plokšteles: „Kaimiečių mantros“ (2004 m.), „Žiauriai gražūs romansai“ (2005 m., kitas leidimas – 2013 m.), „Aš visai nežinau, kodėl“ (2006 m.), „Angelas ant stogo“ (2006 m.), „Sapnas“ (2007 m.), „Trylika brolių“ (2009 m.), įgarsino pasaką „Dominyko meilė“ (2006 m.).

Vytauto V. Landsbergio pasakų knygos yra išrinktos geriausiomis metų knygomis vaikams: „Rudnosiuko istorijos“ – 1993 m., „Arkljo Dominyko meilė“ – 2004 m., „Arkljo Dominyko brangakmenis“ – 2011 m. Jis apdovanotas J. Aisčio literatūrine premija už eilėraščių knygą „Debesys, panašūs į žmones“ (2008 m.).

Laisvalaikį skiria meditacijai, kelionėms, gamtos ir dvasinio (ezoterinio) pasaulio stebėjimui ir studijavimui.

Vytautas V. Landsbergis

Bunkeris

Dokumentinė vieno veiksmo drama

1 scena. LIGONINĖ

Scenos gale šviečia žvakių siena, primenanti altorių. Prieblanda, po psichiatrijos klinikos palatą tarp kėdžių blaškosi rašytojas, jis urzgia

RAŠYTOJAS. Aš šuo! Nesiartinkit... Aš šuo!

Rašytojas lenda po kėdėmis, loja ant žiūrovų. Į palatą įeina gydytojas.

GYDYTOJAS. Kelnytes nusmaukit... Vaistukai...

RAŠYTOJAS. Kelnytes nusmaukit... Vaistukai... Aš ne beprotis!

Rašytojas paklūsta, nusismaukia kelnes ir gydytojas leidžia jam raminauosius vaistus.

RAŠYTOJAS. Na ir kas, kad žmogus ne visada sugeba našiai ir prasmingai gyventi. Aš nesugebėjau šitaip gyventi. Esu daugelio skaudžių savo klaidų kaltininkas. Aš pats esu savo gyvenimo rašytojas...

GYDYTOJAS. Taip taip, visi žino, kad jūs rašytojas.

RAŠYTOJAS (*deklamuoja*).
Tikėti? – Kuo? Mylėti? – Ką?
Triumfuoki, meilės panieka!
Kvatokis pragaro balsu
Languos beprotnamių visų...
Jau aš – ne aš. Jau aš ne toks:
Aš – apvogtas! Ir neapvog

Manęs nei meilė, nei draugai,
Ir net beprotnamių langai.

GYDYTOJAS. Pasveiksit, čia visi pasveiksta.

RAŠYTOJAS. O jeigu aš nenoriu pasveikt? Juk kiekvienas neapgalvotas šuolis ar žingsnis palieka sąžinėje pėdsaką... Ar ne taip, daktare?

GYDYTOJAS. Taip, be abejo. Tuoj turėtų palengvėti...

RAŠYTOJAS. Klaidas sunku atitaisyti...

GYDYTOJAS. Jūs dar daug gražių knygucių vaikučiams parašysit... Tuoj jau baigiu.

RAŠYTOJAS. Žinot, daktare... Mano svajonė – šimtas pasakų! Eilėmis surašyti gražiausias lietuvių liaudies pasakas, iškeliant jose paslėptų minčių branduoliukus – juk tai taip gražu! Ir dar – aš pasiryžęs parašyti poemą iš pokario kovų su buržuaziniais nacionalistais, turiu vertingos medžiagos... Ai, skauda...

GYDYTOJAS. Jau viskas... Netrukus turėtumėt užmigti.

Rašytojas apsimeta miegąs. Gydytojas, suleidęs vaistus, apžiūri rašytojo akis iš arti – ar tas tikrai miega. Po to išeina. Likęs vienas rašytojas atsisėda, juokiasi taip lengvai gydytoją apgavęs, paskui susigraudina.

RAŠYTOJAS. Kaip aš noriu užmigti. Užmigti ir viską užmiršti... Ūūūūūū. Aš šuo... Mažas, šlapias šunytis... (*Apsiverkia*) Dvarniaška...

4 scena. RAŠYTOJAS NUVEDAMAS Į BUNKERĮ

Pamiške svirduliuodamas eina rašytojas, susitinka Liepą. Ji pasisveikina ir ima sekti iš paskos, truputį atsilikusi. Rašytojas greitina žingsnį, Liepa taip pat

RAŠYTOJAS. Ko seki iš paskos, ko reikia?

LIEPA. Jūs naujas mūsų mokytojas?

RAŠYTOJAS (*sustoja*). Taip... O ką?

LIEPA. Su jumis norėtų susitikti vienas svarbus žmogus.

RAŠYTOJAS. Koks dar žmogus?

LIEPA. Jūsų geras pažįstamas. Iš jaunystės laikų...

RAŠYTOJAS. O jeigu neisiu?

LIEPA. Taip nebūtų protinga... Aš jūsų vietoj taip nesielgčiau...

RAŠYTOJAS. Kulka pakaušin? Iš nugaros? (*Piktai krize-na*) Žinau jus... Gerai, veskit.

LIEPA. Turiu užrišti akis.

RAŠYTOJAS. O šito kam?

LIEPA. Tokios taisyklės.

RAŠYTOJAS. Prisigalvojate niekų...

Rašytojas norom nenorom sutinka – Liepa uždengia jam akis delnais. Jis nuvedamas į bunkerį, ten jam „atrišamos” akys ir Liepa pasišalina. Rašytojas apžiūrinėja patalpą, skaito pusbalsiu partizaniškos dainos tekstą, prikaltą prie sienos

RAŠYTOJAS (*deklamuoja*).

Plevena miglos tarsi vėlės,

Ir dienos juosta kaip naktis.

Pagelto lapai, vysta gėlės –

Keliauja per laukus mirtis.

Gražiai surimuota...

Kai mano kraujas laistys gatvę,

Tai tu, motule, neraudok,

Žinok, kad kraujas šis pralietas

Už brangią laisvę Lietuvos.

O kai gulėsiu aš ant gatvės –

Ant daugel daugel pajuokos,

Jeigu gailėsies tu sūnelio,

Dievulis vienas tik paguos.

Netikėtai rašytojui už nugaros atsiranda partizanų vadas Kurmis.

KURMIS. Patinka poezija?

RAŠYTOJAS. Tpfu... Išgąsdinai.

KURMIS. Na sveiks, klasioke.

RAŠYTOJAS. Pala pala, negali būti... Tu?

KURMIS. O tu manei, vaiduoklis?

Jiedu apsikabina.

RAŠYTOJAS. Šimtas metų...

KURMIS. Ne šimtas, gal... septyneri ar devyneri kokie.

RAŠYTOJAS (*uždainuoja liaudies dainą*).

Devyni metai – ne viena diena,

Kai mergelę paėmiau.

ABU. Žodelio neinkalbėjau...

KURMIS. Pirmąkart bunkeryje?

RAŠYTOJAS (*dairosi*). Tai tu ir esi tas „vienas svarbus žmogus“? Išėjai į mišką, taip sakant... Bunkeriai, kovos... Visai nieko, romantiška... Ir uniforma tau tinka... Partizanų vadas... O aš mokytojauju – nelabai toli nuo čia, Lynežerio pradinėje.

Abu susėda ant kėdžių scenos priekyje

KURMIS. Žinau, mes jau senokai tavimi domimės...

RAŠYTOJAS. Sekate?

KURMIS. Kaimo mokytojas – visiems matomas asmuo...
Kaip sekasi?

RAŠYTOJAS. Dėstau lietuvių kalbą – diktantai, taisyklės. Nieko įdomaus... Turiu šeimą. Sūnų, bet... Jei jau sekate, tai turbūt ir pats viską apie mane žinai.

KURMIS. Ir eilėraščius rašai... Spausdinies sovietinėje spaudoje, vadovauji jaunųjų rašytojų sekcijai... (*Deklamuoja ironiškai*)

Nauji vainikai virš namų,

O iš kolūkių lygumų

Taikos laivai – kombainai plaukia...

RAŠYTOJAS. Spausdinuos tik dėl akių, kad neišvežtų...
O sekcijai nebevadovauju, išmetė už antitarybinę veiklą.

KURMIS. Šito nežinojau... Galėtum, sakau, ir mums parašyti... Aštri epigrama kartais gali padaryti kur kas daugiau nei kuopa automatinkų. Ypač stinga satyros ir dainų – jos greičiausiai tarp žmonių prigijja.

RAŠYTOJAS. Galiu pabandyti, kodėl gi ne. Tik... gal reikėtų truputį artimiau susipažinti su pogrindžiu.

KURMIS. Supažindinsim... Tai sutarta?

RAŠYTOJAS. Mielai... (*Dairosi*) Tylu čia. Kitąsyk radiją atnešiu – galėsit „Amerikos balso” pasiklausyt, muzikos...

KURMIS. Radijo nereikia – nieko ten džiuginančio. Niekas mūsų košmaro matyti nenori... Kartais nueinu į kaimą, pasiklausau pas žmones: Berlynas kalba apie Kalėdas, iš Suomijos – vaikų valandėlė, o iš Maskvos – skaičiai, maršai, soclenktynės... Migdo pasakom apie rojų, o čia, žemėje, sukūrė tokį pragarą! Geriau spausdinimo mašinėlę suorganizuok, popieriaus...

RAŠYTOJAS (*juokais atiduoda pagarbą*). Eilių, spausdinimo mašinėlę ir popieriaus. Bus įvykdyta. (*Pakyla eiti*)

KURMIS. Liepa tave palydės...

Bunkeryje iš kažkur atsiranda Liepa.

KURMIS. Akis vėl teks užrišti.

RAŠYTOJAS. Baikite tas nesąmones... Jei jau klasiokais pradėjom nepasitikėt...

KURMIS. Taip reikia... Dabar karas...

Liepa išlydi rašytoją užrištomis akimis iš bunkerio

7 scena. POKALBIS APIE KRISTŲ

Į bunkerį parbėga uždususi, išsigandusi Liepa

KURMIS. Kas atsitiko?

LIEPA (*verkdama*). Žaibas liepė pranešti... Vakar 9 ryto 200 rusų apsupo Šarūno slėptuvę. Po kelių valandų kautynių slėptuvėj gynęsi partizanai nusižudė. Tie patys rusai prie slėptuvės pas vieną pilietį aptiko ryšininkes Jūratę ir Ramunę. Jūratė, išsitraukusi pistoletą, sužeidė vieną jų ir nusišovė. Pusgyvę Ramunę pavakary sribai atvedė į Pakuonį su tardant sulaužytais sąnariais... (*Pauzė*) Kada visa tai baigsis?

KURMIS. Greitai... Partizanavimo trukmė – pusė metų. Tokia statistika.

LIEPA. Tik pusė metų?

KURMIS. Jei gerai sekasi – metai...

LIEPA. O kas po to?

KURMIS (*parodo pirštu į dangų*). Atostogos...

LIEPA. Norit pasakyti, jog aš... kad man... kad mums... Aš jau du mėnesiai bunkeryje, tai dar liko keturi?

KURMIS. Kas žino – o gal tu gimus po laiminga žvaigžde?

LIEPA. O gal... nežinau, gal aš labai vaikiškai pasakysiu... Gal tam, kad pasiektum pergale, kartais reikia ir nusileisti... Juk ir Kristus sakė – jei tau trenks per kairįjį žandą, atsuk dešinį.

KURMIS. Pala pala, nevisiškai taip. Ši frazė buvo skirta vergams, kuriuos šeimininkai mušdavo per veidą. Jie mušdavo su panieka – ne delnu, o kita plaštakos puse. Šie Kristaus žodžiai reiškė – nebūkite vergai, atsukite kitą žandą! Tegu trenkia dar sykį, atvira plaštaka, kaip žmogui...

LIEPA. Taip taip... Bet vis tiek... Kartais galvoju, kad Dievas... Kad kiekvienas Jo poelgis, kiekviena bausmė yra tarsi pamoka. Už ką nors...

KURMIS. Dievas nebaudžia.

LIEPA. Tai už ką mums ši okupacija, karas, už ką bunkeriai, Sibiras?

KURMIS. Nėra jokių sutapimų, niekas nevyksta atsitiktinai. Tai atpirkimas... Kristus tai suvokė ir liko ramus net susidūręs su žiauriausiais išbandymais. Mes irgi turime likti ramūs... Ir būti nukryžiuoti, jei reikės...

LIEPA. Betgi tai savižudybė!

KURMIS. Mes tik ginamės. Iš paskutiniųjų... tai jie atėjo žudydami, tremdami, degindami kaimus. Jei kyla grėsmė, tarkim, mano mylimosios gyvybei, aš puolu ją gint... O Lietuva ir yra mano mylimoji...

LIEPA. Nežinau... Matyt, aš dar daug ko nesuprantu.

KURMIS. Ko nežinai? (*Piktai*) Ko čia nežinoti? Čia kaip dukart du... Tokie nežinojimai kare visiškai nereikalingi... (*Nusiramina*) Nepyk... Aš irgi nežinau... (*Liūdnai*) Ir daug ko nesuprantu... Aš tik ginu savo mylimąją... Savo artimuosius... Tik greit gali nebelikti ką gint...

LIEPA. Nesupratau? Nebeturit artimųjų?

KURMIS (*po trumpos pauzės tyliai tarsi sau*). Tėvas žuvo karo pradžioje, skeveldra pataikė tiesiai į širdį. Mama ištremta į Sibirą, brolis, studentas, slapstosi kažkur Kaune...

LIEPA. O žmona, vaikai?

KURMIS. Nėra.

LIEPA. Jūs nevedęs?

KURMIS. Žmona mirė Alytaus ligoninėje... Gimdydama...

LIEPA. Atsiprašau... Nežinojau...

KURMIS. Nuėjau naktį jos aplankyti, kažkas paskolino sanitaro drabužius, pasikalbėjom... Net neatsimenu dabar apie ką... Kitą rytą ligoninėj vizitavo du gydytojai iš Vilniaus... Tą dieną ji mirė... Oficiali versija – užspringo maistu... Viskas... Dabar eik... Eik į mokyklą, suieškok man Kostą... Jis turėtų būti dar pamokose.

Liepa išeina. Kurmis žiūri į žvakės liepsną, paskui meldžiasi

KURMIS. Kryžiaus ir erškėčių kelią, Viešpatie, Tu perėjai pirmas. Perėjai kaip niekas kitas. Tavo kūną nuo galvos iki kojų darto žaizdų randai. Žinai, kartais ir kietas tas Tavo kryžiaus kelias, bet kaip tik dėl to, kad jis Tavo, mane taip žavi ir traukia.

Kančia ir mano neišvengiama dalia. Kryžiaus keliu ir man lemta eiti. Pamokyk mane ir mano tautą! Pamokyk sekti Tave kenčiantį.

10 scena. RAŠYTOJO UŽVERBAVIMAS

Rašytojas namie sėdi prie stalo ir taiso vaikų kontrolinius (...) Netikėtai nepasibeldęs įeina rašytojo draugas. Jis išgėręs

RAŠYTOJO DRAUGAS (*dainuoja*).

O tu pašvilpauki, bernioke,

Iš Suvalkijos lygumų...

Tik tu ir vėjas šitaip moka... Kostai?

RAŠYTOJAS. Ką tu čia veiki?

RAŠYTOJO DRAUGAS. Grybauju... Atvažiavau Dzūkijon pagrybauti.

RAŠYTOJAS. Skiedi...

RAŠYTOJO DRAUGAS. Ne, geriu neskiestą... Jei rimtai – atvažiavau aplankyti.

RAŠYTOJAS. Galėjai pranešti.

RAŠYTOJO DRAUGAS. Važiavau pro šalį, sakau, trumpam užsuksiu. Pasiilgau.

RAŠYTOJAS. Tsss, tyliau.

RAŠYTOJO DRAUGAS. Ko toks išsigandęs?

RAŠYTOJAS. Čia ir sienos turi ausis... Gersi?

RAŠYTOJO DRAUGAS. Visada pasiruošęs.

Abu paragauja.

RAŠYTOJO DRAUGAS. Gera naminukė, tokios mielai ir į Vilnių parsivežčiau...

RAŠYTOJAS. Turiu sočiai, duosiu...
 RAŠYTOJO DRAUGAS. Duok.

Rašytojas nueina atnešti naminės, draugas kuičiasi po popierius, išmėtytus ant grindų, randa eilėrašį

RAŠYTOJO DRAUGAS (*skaito*).

Dvi švilpynės – vienas tonas.

Ten Berlynas, ten Maskva,

Kas negroja kaip jo ponas,

Tam nusirita galva.

Čia tu parašei?

Įbėga rašytojas, nori atimti eilėrašį, bet rašytojo draugas neatiduoda

RAŠYTOJAS. Kas tau leido kuistis po mano popierius?

RAŠYTOJO DRAUGAS (*skaito toliau*).

Toks čia draugas, toks čia ponas,

Toks ir būdas kaip spalva,

Viens raudonas kaip šėtonas,

Antras rudas kaip šuva.

Raštas lyg ir tavo?..

RAŠYTOJAS. Čia senas... Tarp rankraščių užsiliko... Būk žmogus, atiduok. Juk išveš mane... ir mano šeimą už tokį... Miškinį taigi išvežė...

RAŠYTOJO DRAUGAS. Nesinervink... Aš ne stukačius koks...

Rašytojo draugas atiduoda eilėrašį, rašytojas paskubom suplėšo

RAŠYTOJAS (*teisindamasis*). Jie seni... Karo pradžioj tokius niekus rašinėjau, dar nesupratau – kas ir kaip... Buvau paveiktas jų propagandos. Dabar nebe... Dabar daugiausiai rašau vaikams. Va, žiūrėk...

MEDINĖ MOKYKLĖLĖ

Kur mano vakarykštė

Medinė mokyklėlė?

Basi vaikučiai krykštė

Skurdžių pušų šešėly...

RAŠYTOJO DRAUGAS. Šitaip daug geriau. Kas genialu, tas ir paprasta... Vaikams rašydamas, brolyti, gali itin daug pasiekti! Tik reikėtų aiškiau kalbėti, nevynioti į vatą... Liaudiška forma...

RAŠYTOJAS. Socialistinis turinys...

RAŠYTOJO DRAUGAS. Va va... Net apie knygelę galėtumėm pagalvoti.

RAŠYTOJAS. Rekomendacijos reikia.

RAŠYTOJO DRAUGAS. Rekomendaciją parašyčiau. Te reikia apsispręsti – su kuo tu. Visi žino, esi neeilinių gabumų rašytojas. O dabar paskaityk mano „poeziją“... (*Atkiša kažkokį dokumentą*)

RAŠYTOJAS (*skaito*). Čia gi ne poezija...

RAŠYTOJO DRAUGAS. Skaityk. Jei sutinki, pasirašyk apaičioj – imia, očiestvo, data.

RAŠYTOJAS (*išgąstingai dairosi*). Tssss. O jeigu atsisakysiu, nepasirašysiu?

RAŠYTOJO DRAUGAS. Tavo reikalas... jėga niekas neverčia, nagų nelupa. (*Juokiasi*) Lietuva gi laisvas kraštas. Kas ką nori, tas tą rašo... (*Uždainuoja*)

Viens raudonas kaip šėtonas,

Antras rudas kaip šuva.

Rašytojas skaito, baugiai dairosi. Rašytojo draugas švilpauja

RAŠYTOJAS. Na gerai... Tarkim, aš sutinku. O ką tada turėsiu daryti?

RAŠYTOJO DRAUGAS (*išeina dainuodamas*).

O tu pašvilpauki, bernioke,

Iš Suvalkijos lygumų.

Tik tu ir vėjas šitaip moka...

RAŠYTOJAS (*rėkia pavymui*). Ką turėsiu daryti?! (*Pauzė*)
Ar girdi, ko klausiu?!

16 scena. LIEPOS MIRTIS

Prie bunkerio rašytojas atveda du sribus, tie ženklais liepia rašytojui lipti į bunkerį. Tas nulipa, randa Liepą

RAŠYTOJAS. Tu viena? O Kurmis kur?

Liepa nieko neatsako, traukiasi nuo rašytojo, lipa ant kėdės. Į bunkerį sulipa ir sribai

I STRIBAS. Graži mergytė... Tik uniforma netinka...

II STRIBAS. Uniformą galima nurengti... (*Abu juokiasi*)

RAŠYTOJAS. Paleiskit ją, ji dar vaikas...

I STRIBAS. Ne vaikas jau... Papai normalūs...

II STRIBAS. Taip, normalūs...

RAŠYTOJAS. Paleiskit ją...

I STRIBAS (*kitam sribui*). Neskriauskit mergaitės, jei rašytojas prašo... Negrąžu.

II STRIBAS. Tikrai. Atsiprašau, užmiršau, kad jis vaikų rašytojas.

I STRIBAS. Gaiduką nuspaust moki, vaikų rašytojas?

II STRIBAS. Davai, įrodyk, kad esi mūsiškis...

Sribai paima rašytojo ranką ir įdeda į ją pistoletą, linguoja rankom

STRIBAI (*deklamuoja*).

Imkit, vaikai, šautuvuką

Ir nušaukit bandituką...

Rašytojas purto galvą, negali. Šūvis, Liepa krūpteli, sustingsta. Sribai nueina ir atsisėda ant gulito

LIEPA (*prieš mirtį rodo pirštu į rašytoją*). Šuo...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką sužinome apie Kurmio gyvenimą, jo šeimą?
- 2 Kokia partizanų padėtis? Ar jie suvokia savo likimą?
- 3 Kokią dilemą turi Rašytojas? Ką jis pasirenka? Kokios jo pasirinkimo pasekmės?
- 4 Koks vaizduojamas tolesnis Rašytojo likimas?

„Bunkeryje” Vytautas V. Landsbergis nagrinėja išsilavinusio žmogaus, atsidūrusio ekstremalioje istorinėje situacijoje, vertybinio apsisprendimo problemą. Pagrindinis spektaklio personažas poetas Kostas Skinkys, kurio prototipas – rašytojas Kostas Kubilinskas, renkasi, „su kuo ir kaip *būti*” – su „raudonaisiais”, su „žaliesiais”, o gal *būti* vardan kūrybos. Galų gale, nužudęs žmogų ir išdavęs kitus, nelaimingas menininkas „tampa” šunimi.

Zigmas Vitkus

Drama – viena iš literatūros rūšių (šalia lyrikos ir epikos), kurioje įvykiai perduodami per veikėjų dialogus. Nuo seniausių laikų folklorine ar literatūriniu forma egzistavo skirtingose tautose. Nepriklausomai vieni nuo kitų dramos tradicijas sukūrė antikos graikai, senovės indai, kinai, japonai, Amerikos indėnai. Esminis dramos pobūdis – tai meniškai išbaigtas kūrinio pavidalas spektaklyje, kuris su įvykiu supažindina ne pasakojimu, bet matomu veiksmu.

Teatras – meninės išraiškos priemonė, išorinio ir vidinio pasaulio įvykių atvaizdavimas scenoje, dalyvaujant artistams (aktoriams) bei publikai.

Marius Katiliškis

Išėjusiems negrižti

Kunigas Žvelgaitis

Nedaug betrūko – eiti ir nueiti pro šalį. Ir tos užuomaršos niekad nebūčiau sau atleidęs ir nebeatsikratęs amžiams amžiniams. Tik paskutinę akimirką sustojau, paverčiau ant šono dviratį, nuplėšiau prie nugaros prilipusius marškinius, nutraukiau kelnes. Ir kurpes nuspyriau ant sumintos kranto žolės. Aš stebėjausi savo judesių tikslumu – jokio bereikalingo mosto, ir to negalėjau išaiškinti skubėjimu. Aš stovėjau ant kranto mano vaikystės upės. Aš maudžiausi paskutinį kartą smėlingame pakapės duburėlyje.

Nesuskaitomus kartus jame braidžiau, ir vandens lygis krito tokiu santykiu, koku aš augau ir kilau į aukštį. Dabar jis man besiekė juostos ir buvo toks šaltas, jog ne juokais pagalvojau, kad jo šone bus prasimušusi verdenė¹. Kitiems jis buvo upelis, nusenkęs vasarą ir laužąs pakrantes pavasario įsibėgėjime, o man vienok jis buvo upė – vienintelė ir didelė, išplaukianti iš man nebeatsekamų miglų, iš pirmo savarankaus žingsnio ir pirmojo žvilgsnio, pridengus delnu nuo saulės akis. Ir tyreliai, ir pelkės, duodą pradžių jai ir stumią iš pietų gracingais vingiais

¹ Verdenė, versmė – šaltinis.

vaizdžia Švėtės vaga. Šaltas, tyras kaip ašara vanduo. Tada tik dar nežinojau, kad su šiuo kraštu baigiasi ir upės su tokiu niekur neaptinkamu vandeniu.

Kelios paskutinės valandos buvo įgavusios kažkokių ne visai dorų žaidynių pobūdį, kur laikas iškilo rūsčiai viršum ir grūmojo – jei tu nespėsi, tai bus prastai su tavim, bus blogai, jaunikaiti. Prisiėjo pasidaryti mūsų gaujos vadu. Išvesti ją ir save tuo pačiu į ramų kelią, ir turėtume būti saugūs. Todėl, metęs viską pašalin, užkopiau į aukštą ir puikų Žvelgaičio piliakalnį. Būrelis kaip įstengdamas pluošė į vakarus smėlėtu ir dulkėse įsisupusiu vieškeliu, susijaukdamas su įbaugintais ir pasimetusiais vokiečiais, įkritusiais į greitomis sugriebtas ūkininkų vežėčias.

Galėjau trumpą valandėlę sugaišti ankštame ir vaizdingame Žvelgaičio kalne. Ano narsaus kunigo, perpjovusio Livoniją ir nuėjusio pergalingai į šiaurę. Kurio betgi grįžimo kelias neišvengė klastos, ir jo galva tapo pamauta ant ragotinės ir nunešta Rygos vyskupui parodyti. Miškai pietuose ir vakaruose. Tokie pat tamsūs šiaurėje. Ir lyguma nubėganti, kiek užgriebia mano akis. Miestelio stogai ir masyvus bokštas įsisupę medžiuose. Už jų sustojo tankai. Mes bėgome nuo jų jau kelinta diena. Mažai betrūko, kad būtume pasivėlę po jų geležiniais vikšrais.

Kas traukėsi, jau seniai buvo pasitraukęs. Būrelis aiškiai vėlavosi ir desperatiškai bandė išsinerti iš kilpos.

Ir taip, lyg avinas tekis savo kaimenės priešakyje, atsidūriau panamėje.

– Pasilik su mumis... – šnekėjo vis tą patį motiniukės giliai įdubusios akys. Ant jų užtraukta juoda skarelė. Kodėl juoda, kai liepos saulė iškilniai žėrė auksą ne rieškučiomis, ne saujomis, o srautais ir upėmis? Kai visa žemė pleškėjo ir užčiojo nokimo stotyje ir brandume? Žilų plaukų pluošteliai išsipešė ir pasidriekė ant jos raukšlėto smilkinio. Kitokių plaukų aš nemačiau – net tada, kai buvau dar kūdikis ir mano motina buvo jauna ir graži. Ji apsidarė lyg įkapėms, lyg eidama pasimelsti už savo artimųjų

sielas, klystančias į tamsybes ir atkalnes. Juoda skarelė ant žilų plaukų ir akių, giliai įdubusių. Ji žinojo, kaip apsirėdyti tai valandai, kada netenka pusės savo vaikų, kada juos regi patį pasakutinį kartą. Jos nuojautos niekas nebegalėjo nė atšaukti, nė pakeisti. Mes susėdome ant iškastos duobės kranto ir jutome, kaip slysta kojos, kaip smėlis sunkiasi tartum vanduo ir pamažu, bet užtikrintai mus traukia, skandina ir užneša.

Tuo pačiu smėliu bus užneštos ir mūsų pėdos.

Laikykis, tėtusi, taigi kaip nors... Mūsų ūsai susiglaudė ir susipynė, šiurkščiai pakutendami žandus. Ir tada puoliau prie šulinio, ištraukiau sklidiną kibirą ir panėriau galvą taip, kad vanduo plūdo ir liejosi per kraštus. Ant marškinių, ant rankų. Ir geidžiau išryti, išlakti jį visą, persigerti ir pripusti – baisiu, nepasotinamu alkiu, laukiniu nenumaldomu troškuliu. Jokiuose šuliniuose, jokiuose verdenėse aš nebeatsigersiu tokio tyro, tokio atgaunančio vandens. Vienas tik toks šulinys tebuvo mano trumpame kely. Ir tą jau tada spėjau suvokti.

Mane skatino rodyti kelią ir būti būrio galvūgaly. Bet kai jis persikėlė brasta ir įkopė stačiu prakasu, ir persivėrė kalnagūbriu

– viskas atslūgo, ir aš likau vėl nebereikalingas ir vėl užpakaly. Galėjau išsimaudyti, įsikarti piliakalnio plokštumon ir apsidairyti. Mano sodinti medžiai retučiu, skystu žalumos debesėliu susimetę lygumos pakrašty. Jų šakos galingai susipins, sudarys užuovėją nuo šiaurės vėjų. Dideliais medžiais suaugs jie, kai tuo tarpu mano žingsnių aidas bus užgesęs nesvetingose žemėse. Niekas medžiams neįstengs pakenkti. Iš jų nukirstų kelmų veršis atžalos, plūs sula ir varvės sakais. Jų sparnuotos sėklos pasklis ir iš naujo užsės dirvonus.

Kodėl manęs niekas nepasodino medžiu? Ir nedavė šaknų plėšriai įsiverpti į tėviškės molį?

– Pasilik su mumis...

...nes artinasi vakaras ir diena jau baigiasi...

Ar nevertėjo pasilikti? Su tais, kurie nepalenkiamai tikėjo, jog po nakties visada išaušta rytas? Kurie ryžosi viskam – išlaukti, iškęsti, priimti ant savęs visa, tik neišeiti iš namų savo valia. Tik bailiai ir šiaudadūšiai traukiasi ir palieka. Dar buvo laiko nusileisti ir lygiu lauku pareiti. Ir pasakyti: štai, aš sugrįžau, kad būtume kartu iki galo.

Tačiau nusileidau kitu kalno šlaitu, ir jis užstojo reginį. Lygiai didvyriška ir gintis nuo pagundų. Ir aš pasirinkau šitą, kukliai nuleisdamas akis. Tegul jas graužia kelio dulkės, ėda gaižus prakaito ir galbūt ašarų sūrumas. Juk užsimerkus pro daugelį pavojingų vietų pavyksta praeiti.

Sudie, Žvelgaiti, narsus kunige, kadaise savo galvą pateriojęs ant Rygos mūrų.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kuo pasakotojui ypatinga upė, kurioje jis paskutinį kartą maudėsi?
- 2 Kodėl pasakotojas bėga iš savo tėviškės? Kokios jį apninka abejonės dėl pasirinkto kelio? Kodėl jis abejoja? Kuo jis save kaltina? Kodėl vis dėlto ryžtasi bėgti?

- 3 Kuo ypatingas pasakotojo atsisveikinimas su tėvais?
- 4 Ar skaudus yra išvykimas iš tėviškės? Kodėl? Kuo norėtų būti pasakotojas?
- 5 Koks pasakotojo santykis su gimtine? Atsakykite remdamiesi tekstu.

Jonas Aistis
(1904–1973)

Jonas Aistis-Aleksandravičius gimė 1904 m. liepos 7 d. Kampiškėse, netoli Rumšiškių, tuometinėje Kauno apskrityje. Augo kalvio šeimoje. Mokėsi Rumšiškių pradžios mokykloje, vėliau Kauno „Aušros“ gimnazijoje. Rumšiškių mokytojų buvo vertinamas kaip gabus vaikas, tačiau Kauno gimnazijoje mokslai sekėsi sunkiau (trečioje klasėje net buvo paliktas antriems metams). 1927 metais įstojo į Kauno universitetą studijuoti lituanistikos, tuo pat metu dirbo raštininku Žemės banke. Studijavo iki 1932 m.

1926 metais „Ateities“ žurnale išspausdino pirmąjį eilėrašį „Gegutėlė“. Pirmuosius poetinius bandymus palaikė Jono klasės draugai – būsimasis „Pjūvio“ redaktorius Petras Juodelis ir Antanas Miškinis. Poeto eilėraščius gerai įvertino ir Kazys Binkis. Tai buvo didelis padrąšinimas droviam, užsisklendusiam jaunuoliui.

1936 metais poetui skiriama Švietimo ministerijos stipendija ir jis išvyksta į Prancūziją, Grenoblio universitetą, studijuoti prancū-

zų kalbos ir literatūros. Nuo to laiko į Lietuvą jis nebegrįžo. Prancūzijoje uoliai kibo į mokslus, 1940 m. gavo Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos stipendiją tęsti studijas, 1944 m. apgynė disertaciją. Kurį laiką dirbo Nicos archyve, Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje.

Iki 1940-ųjų pasirašinėjo kaip Kossu-Aleksandravičius, Aleksandriškis, Kuosa-Aleksandriškis, nuo 1952 m. oficiali pavardė Aistis.

1946 m. persikėlė gyventi į JAV. Iš pradžių dirbo Marianapolio kolegijoje, dėstė lietuvių, prancūzų ir ispanų kalbas. 1952 m. persikėlė į Niujorką ir dirbo Laisvosios Europos komitete, rengė okupuotos Lietuvos laikraščių ir knygų analitines apžvalgas. Nuo 1958-ųjų dirbo JAV Kongreso bibliotekoje Vašingtone.

Mirė 1973 m. birželio 13 d. Vašingtone. 2000 m. birželio 29 d. perlaidotas Rumšiškių kapinėse. 1994 m. minint 90-ąsias poeto gimimo metines Rumšiškėse pastatytas paminklinis biustas, o 1997 m. atidarytas poeto vardo muziejus.

Iš <https://rumsiskiugimnazija.lt>

Jonas Aistis

Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs,
O varge jo vieno tu pasigedai,
Nors stiprybę sėmėm iš didžios senovės –
Liko netesėti mūsų pažadai...

Vienų vienas žodis būt tave apgynęs,
Bet varge jo vieno tu pasigedai,
Nors visi žadėjom mirti už tėvynę –
Liko netesėti mūsų pažadai.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip apibūdintumėte lyrinio subjekto savijautą? Dėl ko jis taip jaučiasi?
- 2 Ką lyrinis subjektas kalba apie pažadus tėvynei, kaip juos ištesėjo?
- 3 Kas eilėraštyje yra lyrinis subjektas?

Jonas Aistis

Lietuva

Tu buvai išdidi ir galinga
 Kunigaikščių plati Lietuva,
 Kai drebėjo totoriai, Maskva,
 Ir lenkai, ir kryžiuočiai karingi.

Ta galybė išsprūdusi dingo –
 Nukamavo nelygi kova –
 Ir buvai prislėgta, nelaiminga
 Kruvinų baudžiovų Lietuva.

Atsikėlei graži ir džiaugsminga,
 Nors paplūdus kraujuos, bet laisva.
 Iš vergijų išėjus gyva,

Tujen eisi gyvenimo vingiais
 Vis laisva ir galinga,
 Amžių amžina Lietuva!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kuo šis eilėraštis panašus į Maironio eilėraščius?
- 2 Kokiais epitetais apibūdinama Lietuva?

Pasaulio lietuvių bendruomenės įsikūrimas

Į Vakarus 1944 metais pasitraukę žmonės – tai nepriklausomos Lietuvos sūnūs ir dukros, išsimokslinę inteligentai, valstybės tarnautojai, poetai, rašytojai. Pasilikti Lietuvoje jie negalėjo, jau buvo pasmerkti mirčiai arba nežmoniškoms kančioms Sibire.

Bėgo ne tik nuo Raudonosios armijos, gelbėdami savas galvas, bet visų pirma dėl to, kad galėtų už Lietuvos ribų pratęsti Nepriklausomos Lietuvos mintį, dirbti, kad, Vakarų šalims padedant, kuo greičiau Lietuva vėl taptų laisva valstybe. Jų tremtis, jiems rodėsi, ilgai neužsitęs, tačiau laikui bėgant, kaip ir skaityto Dzūko dienoraščio žmogus, jie suprato, kad Lietuvos laukia ilgi okupacijos metai, gal net dešimtmečiai. Ant išėivijos lietuvių pečių gulė našta išsaugoti kultūrą, istorinę tautos atmintį ir tiesą apie Lietuvą. Jų įsivaizduojama tėvynė buvo ideali – tarpukario Lietuva su krikščioniškomis ir tautinėmis idėjomis. Todėl išėivijos lietuviai ėmėsi organizuotis, kad jų darbas būtų vaisingesnis, kad kuo daugiau žmonių įtrauktų į Lietuvos laisvinimo ir kultūros kūrimo darbus. 1949 metų birželio mėn. Vokietijoje įkūrė Pasaulio lietuvių bendruomenę. Jos principus nusakė **Lietuvių Chartoje**, kurioje rašoma:

Lietuvių tauta,

užsigrūdinusi amžių kovose dėl teisės laisvai ir nepriklausomai gyventi savo tėvų žemėse, vieninga valia siekia savo gyvybę, kalbą, tautines bei valstybines tradicijas išlaikyti, kurti ir ugdyti, kad, savo tautine kultūra visuotinei žmonių giminės pažangai bendradarbiaudama, vykdytų Visagalio valią ir laisvo

žmogaus pašaukimą. Lietuvių Tautos amžinųjų siekimų vardan skelbiama ši LIETUVIŲ CHARTA.

1.

Tauta yra prigimtoji žmonių bendruomenė. Niekas negali būti prievartaujamas savo ryšį su tautine bendruomene nutraukti. Pasauly pasklidę lietuviai sudaro vieningą Pasaulio Lietuvių Bendruomenę.

2.

Žmogus turi prigimtąją teisę laisvai išpažinti ir ugdyti savo tautybę. Lietuvis lieka lietuviu visur ir visada. Savo tėvų išlaikytą Lietuvių Tautos gyvybę lietuvis perduoda ateities kartoms, kad amžinai gyventume.

3.

Kalba yra stipriausias tautinės bendruomenės ryšys. Lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė.

4.

Šeima yra tautos gyvybė. Lietuvis kuria lietuvišką šeimą.

5.

Tautinė kultūra yra kelias į tarptautinį pripažinimą. Apie reikšdama tautos genijų, tautinė kultūra įneša savaimingą indėlį į visuotinius žmonių giminės laimėjimus. Kiekvieno lietuviu priedermė sudaryti sąlygas tautinei kultūrai.

6.

Valstybė yra aukščiausioji tautinės bendruomenės organizacija. Valstybinė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir išlikimo sąlyga. Darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu lietuvis kovoja, kad apgintų ir išlaikytų nepriklausomą Lietuvos valstybę.

7.

Mokykla yra tautinės dvasios židiny. Kiekvieno lietuviu kilniausioji pareiga būti lietuvių mokyklos rėmėju.

8.

Draugija yra tautinės kultūros veiksminga talkininkė. Lietuvis kuria ir palaiko religines, kultūrinės, jaunimo, savišalpos, profesines ir kitas lietuvių draugijas.

9.

Mūsų tėvų kovos ir aukos dėl lietuviškos knygos yra testamentinis įpareigojimas visoms Lietuvių Tautos kartoms. Lietuvis organizuoja ir remia spausdintą lietuvišką žodį.

10.

Tautos istorija yra geriausia tautos mokytoja. Lietuvis brangina savo tautos praeitį ir tautinius papročius. Lietuvis stengiasi būti vertas savo protėvių, kad paliktų pagarbų pasididžiavimą savo palikuonims.

11.

Tautinis solidarumas yra aukščiausiaji tautinė dorybė. Lietuvis ugdo tautinį solidarumą. Visi lietuviai yra lygūs tos pačios tautos vaikai, tarp savęs broliai. Tautinio susipratimo ir lietuvių vienybės ženklan kiekvienas lietuvis moka nuolatinį tautinio solidarumo įnašą.

12.

Lietuvių tautinės spalvos: geltona – žalia – raudona. Lietuvio tautinė šventė – Vasario 16-oji diena. Lietuvio šūkis: „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt!“

13.

Lietuvis yra lojalus savo gyvenamajam kraštui. Lietuvio santykius su nelietuviu nustato artimo meilė ir pagarba kiekvieno žmogaus laisvei, garbei, gyvybei, sveikatai ir turtui.

Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas trentyje,
1949 m. birželio 14 d.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Tiksliai, papunkčiui išanalizuokite kiekvieną Lietuvių Chartoje išsakytą mintį. Kaip manote, ar jos autoriai buvo teisūs, ar jų užrašytos mintys vis dar aktualios, praėjus daugiau nei pusei amžiaus ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę?
- 2 Lietuvių Chartoje išsakytas idealistinis požiūris į savo tautą – įrodykite šį teiginį.
- 3 Kaip nusako Lietuvių Charta, kokie turi būti lietuvių santykiai su nelietuviais?
- 4 Ar Lietuvių Chartą galima pavadinti lietuvių tautos moraline konstitucija?
- 5 Ką jūs žinote apie Pasaulio lietuvių bendruomenę? Kada įsikūrė Lenkijos lietuvių bendruomenė? Kokie jos tikslai?

SKYRIAUS KARTOJIMAS IR ĮTVIRTINIMAS

Parašykite rašinį pasirinkta tema:

- 1 Jeigu gyvenčiau pokario metais Lietuvoje...
- 2 Būti žmogumi kad ir sunkiausiomis gyvenimo akimirkomis – tai išlikimo sąlyga.
- 3 Kodėl žmonės susvetimėja?

TIESIOGINĖ IR NETIESIOGINĖ KALBA

Tiesioginė kalba yra kito asmens ar savo paties kalba arba mintis, autoriaus pateikta pažodžiui. Skaitant ar pasakojant atkuriama ir tos kalbos intonacija.

Pvz.:

– *Vinculi, – tęsia Teklė. – Aš eisiu su tavim lig traukinio. Nors ryšuliuką panėšėsiu.*

– *Laimingai jums visiems, – sako Vincas Milašius ir jau eina. Po kelių žingsnių atsigręžia:*

– *Ir nelakstykite dažnai manęs lankyti, nesibelskite toki kelių.*

J. Aputis

Netiesioginė kalba yra tiksliai, bet nepažodžiui atpasakota kito asmens arba savo paties kalba.

Pvz.:

Kastytė atsakė, kad ji žinanti tą giraitę.

Mamytė sakė, kad šiandien negalėsiu su tavim eiti pas Rimutę.

1 Nurašykite. Vingiuota linija pabraukite netiesioginę kalbą, autoriaus žodžius brūkšnine, tiesioginę kalbą – tiesia linija.

1. – Dėl tokių niekų nevertėtų ginčytis, – atsakė tėvas.

2. – Maryte, – sako broliukas, – palaistyk gėles.

3. Artūras paprašė, kad paaiškintų jam matematiką.

4. Šeimnininkas klausia:

– Kate, kate, kur buvai?

5. Tuo metu girdžiu, kaip Jonas sako:

– Eik greičiau, kol dar ne vėlu.

2 Nurašydami įrašykite tiesioginės kalbos sakinius.

1. – ▲? – paklausė Bronius.
2. Mokytoja paprašė:
– ▲.
3. – ▲! – sušuko Aistė. – ▲!
4. Motina klausia:
– ▲?
5. Aš jam pagaliau išaiškinau:
– ▲.
6. – ▲, – susijaudinusi pradėjau kalbą. – ▲.

TIESIOGINĖS KALBOS SKYRIMAS BRŪKŠNIAIS IR KABUTĖMIS

Tiesioginė kalba dažniausiai skiriama brūkšniais.

Tiesioginės kalbos skyryba priklauso nuo to, kurioje vietoje yra autoriaus žodžiai.

1. Kai autoriaus žodžiai yra prieš tiesioginę kalbą, po jų dedamas dvitaškis, tiesioginė kalba pradedama rašyti didžiąja raide naujojoje eilutėje. Prieš tiesioginę kalbą dedamas brūkšnys, o po jos, sakinio gale, rašomas taškas, klaustukas, šauktukas arba daugtaškis.

Pvz.:

Mokytoja tarė:

– Ateisite rytoj ir pakalbėsime.

Mokytoja paklausė:

– Ar ateisite rytoj?

Mokytoja sušuko:

– Ateisite rytoj, tai išsiaiškinsime!

Mokytoja suabejojo:

– *Ateisite rytoj...*

Ši skyrybos atvejį galima pavaizduoti taip:

Až:

– Tk. /?!/!...

2. Kai tiesioginė kalba eina prieš autoriaus žodžius, ji rašoma naujojoje eilutėje. Prieš tiesioginę kalbą ir po jos dedamas brūkšnys. Po tiesioginės kalbos dar dedamas arba kablelis, arba klaustukas, arba šauktukas, arba daugtaškis.

Pvz.:

– *Prasidėjo mūsų vargo dieneš, – tarė senelė.*

– *Ko taip išsigandote? – paklausė tėtis.*

– *Nelįskite ten, nesaugu! – sušuko jis.*

– *Visados taip būna... – tarė susijaudinęs senelis.*

Šio skyrybos atvejo schema:

– Tk, /?!/!.../ – až.

3. Kai autoriaus žodžiai įsiterpia į tiesioginę kalbą, skiriame kaip pavyzdžiuose:

– *Niekur neisime, – po ilgesnės pertraukos prabilo Jonas, – galit miegoti.*

– *Kas gali atsakyti už tavo veiksmus? – susirūpino tėvas. – Juk tu esi suaugęs žmogus.*

– *Pagaliau sugrižote! – sušuko Artūras. – Aš jūsų taip laukiau.*

Šio skyrybos atvejo schema tokia:

– Tk, /?!/!.../ – až, /./ – tk. /Tk.

Įsidėmėtina, kad taškas po autoriaus žodžių rašomas, kai jie įsiterpia tarp dviejų tiesioginės kalbos sakinių.

Tiesioginė kalba gali būti skiriama kabutėmis, dažniausiai – kai norima perteikti kilusias, bet neišsakytas mintis.

Tiesioginę kalbą skiriant kabutėmis:

1. tiesioginės kalbos pradžioje ir pabaigoje rašomos kabutės;
2. tiesioginė kalba rašoma toje pačioje eilutėje;
3. į tiesioginę kalbą įsiterpę autoriaus žodžiai skiriami brūkšniais. Brūkšnys dedamas ir po tiesioginės kalbos prieš autoriaus žodžius, taip pat tarp sakinių su tiesiogine kalba.

Pvz.:

„Langą uždarykite!” – noriu surikti ir negaliu, iš baimės netenku žado.

„Ne, jis tikrai šitaip nebūtų pasielgęs! – galvoja Justė. – Jis juk doras ir sąžiningas žmogus.”

Perskaičiusi laišką ji susimąstė: „Kokie gražūs ir nuoširdūs žodžiai. Visą gyvenimą juos širdyje nešiosiu.”

1 Sugalvokite ir parašykite motinos pokalbį su dukra apie buvusį matematikos patikrinimą.

2 Netiesioginę kalbą paverskite tiesiogine.

Darbininkai, klebendami fabriko vartus, šaukia, kad atidarytų.

Direktorius iš vidaus rėkia, kad neleisiąs.

Nuo gatvės jam graso, kad laušią vartus.

3 Nurašydami tekstą, įrašykite praleistas raides ir padėkite trūksta-
mus skyrybos ženklus.

Ži*rėk sakau Baltrui ar tik ne žvaigždelė ž*ba. Ar tu sapnuo-
ji atsiliėpė Baltrus ir pak*lė galvą. Bet tu pažiūrėk atsakiau
jam Argi nieko nematai pakrašty ano d*besėlio kur šit už tos
p*šies niūkso.

Iš tiesų sušuko Baltrus lyg tartum kas žiba Sustojova mudu
žiūriva į tą žvai*ždę ir galvojava kas tat galėt* būti kad die-
ną žvaigždė pasirodė.

J. Biliūnas

- 4 Paaiškinkite, kodėl šiame tekste vieni tiesioginės kalbos žodžiai skiriami brūkšniais, o kiti – kabutėmis.

Kai sučirškė skambutis, jis pasiėmė klasės žurnalą ir išėjo iš mokytojų kambario. Laikrodis rodė lygiai dvyliktą valandą. Pasimaišęs po kojom, senukas sargas jam šyptelėjo akių kamučiais ir tarė:

– Paskutinį kartą juos pričiupkit.

„Kodėl paskutinį?“ – pagalvojo jis.

Nesumojęs, ką atsakyti, nuėjo.

- 5 Sugalvokite tiesioginės kalbos, skiriamos kabutėmis, pavyzdžių ir juos užrašykite.

TIESIOGINĖS KALBOS KEITIMAS NETIESIOGINE

Tiesioginė kalba dažnai keičiama netiesiogine, kai norima atpasakoti kieno nors išsakytus žodžius.

Sakinį su netiesiogine kalba keičiant sudėtinu prijungiamuoju sakiniu, autoriaus žodžiai virsta pagrindiniu, o tiesioginė kalba – šalutiniu sakiniu. Atitinkamai pasikeičia ir skyryba.

Keičiant tiesioginę kalbą netiesiogine, tiesioginės kalbos tarinys, išreikštas veiksmažodžio tiesiogine nuosaka, dažniausiai virsta dalyviu, liepiamoji nuosaka – tariamąja, įvardžiai *aš, tu, mes, jūs* – trečiuoju asmeniu *jis, ji, jie, jos*. Kai kuriais atvejais tų pakitimų būna ir kitokių.

Pvz.:

Sakiniai su tiesiogine kalba

– *Aš matau, – sako mokytojas,*
– *kad tau sunku kalbėti.*

– *Ateisiu, – pažadėjo Simukas.*

– *Ką tu ten darai, lapaite?*

– *klausia ožys.*

Sakiniai su netiesiogine kalba

Mokytojas sako, kad matąs,
jog jam sunku kalbėti.

Simukas pažadėjo, kad ateis.

Ožys klausia, ką lapaitė ten daranti.

- *Audriau, – sako sesutė, Sesutė sako, kad Audrius*
– *paduok man duonos. paduotų jai duonos.*

1 Atpasakokite ištrauką, vartodami netiesioginę kalbą.

- Kieme Žemaitė susitiko Domę, jaunesnįjį Višinskių sūnų.
- Taisaus į mišką važiuoti, – pasakė jis.
 - Kelias blogas, palauktum, kol saulė uždės kietesnę sniego plutą.
 - Tėvas skubina, – pasakė Domė.
 - Girdėjau, ženytis ketini?
 - Tėvas varo.
 - Ar turi ką nusižiūrėjęs?
 - Man vis tiek. Kad tik liežuvio nemakaluotų, ir bus gerai.
- Žemaitė nusijuokė.
- Tetai yra gromata, – prisiminė Domė.
 - Ar nuo Povilo?
 - Taigi, – Domė prasišiepė ir staiga liko panašus į Povilą.

Bitė Vilimaitė

2 Perrašydami tekstą, tiesioginę kalbą pakeiskite netiesiogine.

1. – Ak, nekreipk dėmesio į mane, – atsakė Mėlynakė. (J. A.)
2. Bebenčiukas, išgirdęs laumės balsą, jai ir sako:
– Mano sesutė plonai kalba, o tu storai... Čia ne mano sesutė, nesiirsiu. (P. C.)
3. – Koks aš tau dėdė... – tyliai ištaria Vladas, ir aš stabteliu. (B. Pk.)
4. – Ar toli gyvena tavo draugė? – paklausė Arvydas. (A. V.)
5. – Tetulyt, man labai šalta ir labai galvą skauda, – iš po kailinių atsiliepė Nastutė, bet keltis nesikėlė. (A. V.)

DIALOGAS

Dialogas yra dviejų ar daugiau asmenų pokalbis. Dialoguose yra vartojama tiesioginė kalba.

Pvz.:

– *Nepyki, mamule, jeigu aš priešingai tarsiu. Mingailos turtas tenai, tiktai paslėptas, ir dėl to tu jo negali rasti.*

– *O kurgi jisai paslėptas?*

– *Sienoje, qžuolinėje požemio sienoje... Ar sienų šulai tenai qžuoliniai?*

– *Tiesa, vaikeli, qžuoliniai. Bet aš juos ne sykį visus perčiupinėjau, nepralenkdamą nę vieno!*

– *Prie manęš, mamule, išardę požemio sieną ir atidarę kitą, naują, ilgą požemį; jame ir paslėpę Mingailos turtą. Paskui sustatę šulus vėl atgal ir paslėpę tą požemį kartu su Mingailos lobiu.*

– *Kurioje tai vietoje? – paklausę motina.*

– *Aš to, mamule, išpasakoti negaliu.*

– *O parodyti galėtum?*

– *Parodyti galiu.*

– *Na, tai eikime, parodyki! – paragino motina.*

V. Pietaris

1 Nurašydami įrašykite dialoge trūkstamus fragmentus.

Direktorius klausia mokinį:

– ▲?

– Ne, aš nemačiau, kaip tai atsitiko, kad langas sudužo, – ▲.

– ▲? – paklausę direktorius.

– ▲, – atsakiau mandagiai.

– ▲, – paprašę jis manęš.

– ▲, – tariau. – Kitą diskoteką paprašysiu, kad ir draugai budėtų su manimi.

– Tai sutarėm?

– ▲, – pasakęs nosisukau ir linksmas išėjau iš direktoriaus kambario.

2 Sugalvokite savo dialogą su draugu paskutinio koncerto tema. Ta pačia tema sukurkite dialogą su jūsų auklėtoju. Kuo jie turėtų skirtis?

3 Pratęskite anūkės pokalbį su seneliu.

– Sveikas, seneli! – sušuko Milda iš tolo pamačiusi laukų takeliu pareinantį savo seną, sulinkusį senelį.

– Sveikutė, kodėl taip vėlai atvykai? Aš taip laukiau, taip laukiau, neturiu su kuo pasikalbėti, – pasiskundė jis.

– Nepyk, seneli, aš tik vakar grįžau iš Vilniaus, ir šiandien jau pas tave.

Mačiau jo prigesusiose akyse džiaugsmo kibirkštėlę. „Vis dėlto, aš jai svarbus“, – pagalvojo ir tarė:

– ▲.

4 D. Grinkevičiūtės atsiminimuose (p. 11) suraskite dialogus. Pasakykite, kas juose dalyvauja.

DIDŽIŪJŲ RAIDŽIŲ RAŠYBOS TAISYKLĖS

• Žmonių vardai, pavardės, slapyvardžiai ir prievardžiai rašomi didžiąja raide, pvz.: *Birutė, Butautas, Žemaitė, Pelenė; Jonas Jablonskis, Vytautas Didysis, Lazdynų Pelėda.*

P a s t a b a. Asmenų vardai, netekę tikrinės reikšmės ir virtę bendriniais žodžiais ar moksliniais terminais, rašomi mažąja raide, pvz.: *donžuanas; omas, rentgenas, voltas.* Taip pat mažąja raide rašomi asmenų vardai, kuriais apibendrintai nusakoma

tam tikra žmonių grupė, pvz., *Kiek einšteinų ir galilėjų be laiko žemėje užmigo*.

- Individualūs dievų, religinių ir mitologinių būtybių vardai rašomi didžiąja raide, pvz.: *Dievas, Alachas, Medeinė, Apolonas, Venera; Dievas Tėvas, Jėzus Kristus*. Bendriniai mitologinių ir religinių būtybių vardai rašomi mažąja raide, pvz.: *angelas, laumė, kaukas, nimfa, mūza, deivė*.

- Gyvulių, paukščių, medžių ir negyvų gamtos daiktų tikriniai vardai rašomi didžiąja raide, pvz.: *Sartis, Kuodutė, Kukas* (paukštis), *Baublys, Puntukas*. Didžiąja raide rašomi literatūros kūriniuose veikiančių augalų ir net daiktų bendriniai pavadinimai: *Senas senas buvo dievų medis Ažuolas, augmenų karalius – Juodžius*.

- Planetų, žvaigždžių ir kitų astronominių kūnų vardai rašomi didžiąja raide, pvz.: *Marsas, Saturnas, Jupiteris, Venera*. Jei pavadinimas susideda iš kelių žodžių, visi jie rašomi didžiąja raide, išskyrus tuos, kurie reiškia bendrinį dangaus kūno pavadinimą (žvaigždė, žvaigždynas ir pan.), pvz.: *Paukščių Takas, Didieji Grižulo Ratai*, bet: *Gulbės žvaigždynas, Andromedos ūkas*. Žodžiai *Saulė, Mėnulis, Žemė* rašomi didžiąja raide, kai reiškia astronominius dangaus kūnus, pvz., *Žemė su savo palydovu Mėnuliu skrieja aplink Saulę*. Kitais atvejais žodžiai *saulė, mėnulis* ir *žemė* rašomi mažąja raide, pvz., *Saulė nusileido, mėnulis patekėjo*.

- Tikriniai geografinių ir administracinių objektų pavadinimai rašomi didžiąja raide. Jei pavadinimas susideda iš kelių žodžių, visi jie rašomi didžiąja raide, išskyrus tuos, kurie reiškia bendrinį objekto vardą (*vandenynas, jūra, kalnas, miestas, kaimas* ir pan.). Didžiąja raide rašomi:

- a) žemynų, vandenynų, jūrų, upių, ežerų, kalnų ir kitų geografinių objektų pavadinimai, pvz.: *Arktis, Okeanija* (salos), *Atlantas* (vandenynas), *Baltija* (jūra), *Mastis* (ežeras), *Alpės*,

Medvėgalis; Pietų Amerika, Vidurinė Azija, Mėlynasis Nilas, Baltoji Ančia, bet: Atlanto vandenynas, Baltijos jūra, Kaukazo kalnai, Raigardo slėnis;

b) miestų, kaimų ir kitų gyvenamųjų vietų pavadinimai, pvz.: *Paryžius, Žaliakalnis (miesto dalis), Bijotai, Kreivėnai; Naujoji Vilnia, Žemaičių Naumiestis, Buenos Airės, San Paulas, bet: Nasrėnų kaimas, Ateities gatvė;*

c) valstybių, šalių ir kitų administracinių vienetų pavadinimai, pvz.: *Indija, Lietuvos Respublika, Didžioji Britanija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, bet: Telšių apskritis, Kauno rajonas, Palenkės vaivadija, Permės sritis.* Taip pat didžiąja raide rašomi apibrėžtos reikšmės neadministraciniai vienetai, pvz.: *Dzūkija, Dainava, Užnemunė, Užkaukazė.*

• Įstaigų, įmonių ir organizacijų pavadinimų pirmasis žodis rašomas didžiąja raide:

a) jei pavadinimas susideda vien iš bendrinių žodžių, didžiąja raide rašomas pirmasis bendrinis žodis, pvz.: *Lietuvių kalbos institutas, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga, Lenkijos lietuvių draugija;*

b) jei oficialus įstaigos, įmonės, organizacijos pavadinimas prasideda geografiniu ar administraciniu (valstybės, miesto, rajono, seniūnijos) pavadinimu ar asmens vardu, didžiąja raide rašomas tik tikrinis vardas, o po jo einantis ir visi kiti bendriniai žodžiai rašomi mažąja raide, pvz.: *Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos bankas, Seinų valsčius, Punsko valsčiaus taryba, Panevėžio dramos teatras, Liudvinavo paštas.*

• Aukščiausių valstybinės valdžios įstaigų pavadinimų visi žodžiai rašomi didžiosiomis raidėmis, pvz.: *Lietuvos Respublikos Seimas, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas, Suomijos Valstybės Taryba, Latvijos Respublikos*

Ministrų Taryba. Didžiosiomis raidėmis taip pat rašomi aukščiausių tarptautinių organizacijų ir jų organų pavadinimų visi žodžiai, pvz.: *Jungtinės Tautos (Jungtinių Tautų Organizacija), Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, Saugumo Taryba, Europos Taryba*. Vartojant sutrumpintą aukščiausių įstaigų pavadinimą, jo visi žodžiai irgi rašomi didžiosiomis raidėmis, pvz.: *Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas – Konstitucinis Teismas*.

- Dokumentų pavadinimų pirmasis žodis rašomas didžiąja raide, pvz.: *Taikos dekretas, Versalio taikos sutartis, Valstybinės kalbos įstatymas*.

1 Parašykite po tris kaimų, žvaigždynų, organizacijų, valstybių, žemynų, jūrų, valstybinės valdžios įstaigų pavadinimus.

2 Taisyklingai parašykite šiuos pavadinimus:

mažieji grįžulo ratai, telšių žemaitės vidurinė mokykla, punsko kovo 11-osios lietuvių licėjus, trys karaliai, šri lankos demokratinė socialistinė respublika, antrasis pasaulinis karas, lenkijos lietuvių draugija, vakarų europa, petras pirmasis, šiaurės žvaigždė, kuršių nerija, vilniaus universitetas, vytauto didžiojo universiteto raštinė, seinų komunalinis ūkis, jungtinė didžiosios britanijos ir šiaurės airijos karalystė, jungtiniai arabų emyratai, nacionalinė martyno mažvydo biblioteka, maironio lietuvių literatūros muziejus.

3 Parašykite trumpą autobiografiją, kurioje būtų pavartoti aštuoni žodžiai, rašomi didžiąja raide.

V Tapatybė

Kalbant apie tapatybę, pirmiausia vertėtų aptarti pačią jos sąvoką. Bendrine prasme, tapatybė – tai subjektyvus savęs kaip individo, derinančio įvairius visuomenės vaidmenis, suvokimas, būdingas tam tikros bendruomenės nariams. Tautinės tapatybės atveju toks suvokimas yra grįstas natūraliais ir gyvybingais ryšiais, tokiais kaip bendra kalba, kultūra, bendros kilmės bei istorinio likimo pojūtis, taip pat tautos suverenumas ar bent jo siekis. Tautinę tapatybę individai natūraliai priima ugdymo metu, perimdami savo tėvų kalbą ir gyvenimo būdą.

Jonas Kazimieras Švagžlys

ŽODIS MOKINIUI

Kas aš esu? Vienas svarbiausių klausimų gyvenime, į kurį turime atsakyti, kad galėtume gyventi pilnavertį gyvenimą, kad turėtume priebėgą, į kurią visada galime atsiremti – savo šeimą, tautą, valstybę, ir kad kiti vėliau galėtų remtis į mus. Atsakymą randame savo tėvų, protėvių sekamose legendose, kaip kad buvo sekama Šimonių vaikams, ar su krauju paveldime kaip Herkus Mantas, ir po dešimties nelaisvės metų nepamiršęs, kas jis esąs. Šiame skyriuje daugiausia pavyzdžių tų literatūros veikėjų, kurie, suvokę save, kovoja ne tiek dėl savo laimės, kiek už Tėvynę.

Janina Aleksaitė

Būki mums motina

Nors prie pamotės glaustųs
Atskalūnai Tavo vaikai,
Nepaliki.
Vieni jie
Išblaškyti, beginkliai ir bailūs.

Nežinoki, kad jie
Perka kartais Tave ir parduoda
Už dolerius, auksą, zlotus
Ar už garbę,
Kad atsižada kartais Tavęs
Tik dėl kekšės
Ar dėl lengvos pramogos.

Nematyki,
Kai pamina gimtąją kalbą,
Kai leidžia apspjaudyt Tave
Ir išjuokt svetimiesiems,
Kai negerbia Tavo šventovių,
Kai Tavo esybę dalija kitiems,
Tavęs išsigynę.

Atleisk jiems, Tėvyne,
Neklaužadoms Tavo vaikams,
Atstumtiems nuo Tavęs,
Nuo Tavęs atsiskyrusiems.
Priglauski juos taip,
Kaip sugeba motina
Savo nevykėlį sūnų priglausti.

Ir išteisink.
 Likimas atskyrė vaikus nuo Tavęs.
 Svetimi nemylėjo ir skriaudė.
 Siekė prastas žmogus šilumos
 Ir prie pamotės glaudės.
 O jinai neišmokė doros.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Šio eilėraščio autorė Janina Aleksaitė-Macukonienė – Seinų „Žiburio“ mokyklos mokytoja, anksčiau dirbusi Krasnagrūdės mokykloje. Gimusi ir visą gyvenimą gyvenusi Punsko ir Seinų krašte. Kaip manote, iš kokios perspektyvos eilėraštyje žiūrima į Tėvynę Lietuvą?
- 2 Apie kokius neapgalvotus žmonių poelgius ir neatsakingus veiksmus kalbama eilėraštyje?
- 3 Su kuo lyginama Tėvynė? Kodėl ji turėtų atleisti atskalūnams, jos atsižadėjusiems ir gyvenime pasiklydusiems savo vaikams?
- 4 Kuo skiriasi Tėvynė ir Gimtinė?
- 5 Kokie jausmai išsakomi eilėraštyje?

Juozas Grušas
 (1901–1986)

Gimė 1901 m. lapkričio 29 d. Žadžiūnuose (Šiaulių r.). Prozininkas, dramaturgas. Baigė Kauno universitetą, mokytojavo, dirbo leidykloje, Šiaulių teatre. Paskelbė romaną „Karjeristai“, novelių

rinkinius: „Ponia Bertulienė“, „Sunki ranka“, „Rūstybės šviesa“, „Laimingasis – tai aš“, dramos kūriniai: „Herkus Mantas“, „Adomo Brundzos paslaptis“, „Meilė, džiazas ir velnias“, „Barbora Radvilaitė“, „Unija“, „Mykolas Glinskis“ ir kt. Mirė 1986 m. gegužės 21 d. Kaune.

*Vedė, palikdama
peizaže ir istorijoj pėdas.
Iš motinų lūpų išdygo
ir mumyse pasisėjo.*

*Koks džiaugsmas pašaukti medį,
kalną, ežerą, upę!
Ačiū, kartoju, ačiū
už žodžio skonį burnoj.*

*O kartais stovi ji,
juoda skara apsigobus,
prie pustuščio
prūsų kalbos kapo.*

*Sunku ir tylėti,
ir verkti.*

Justinas Marcinkevičius, Kalba

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Perskaitykite Just. Marcinkevičiaus eilėraštį, po to perskaitykite pateiktą Juozo Grušo „Herkaus Manto“ ištrauką.
- 2 Koks buvo prūsų tautos ir kalbos likimas? Skaitytų kūrinių kontekste pasvarstykite, kodėl kalba yra tokia svarbi vertybė.

Juozas Grušas

Herkus Mantas

Penkių veismų tragedija

Ištraukos

Rašydamas tragediją „Herkus Mantas“, daugiausiai naudojami Dusburgo kronika „Scriptores rerum Prussicarum“. Tik Dusburgas, būdamas kryžiuočių ideologas, aprašinėjo įvykius subjektyviai ir vaizdavo prūsus tendencingai. Teko labai atsargiai vertinti jo medžiagą. Tačiau aprašinėdamas mūšius, pasakodamas apie plėšimus, žudymus, jis pats parodo nepaprastą kryžiuočių žiaurumą (antai Lencų fogto pilyje sudeginama trisdešimt prūsų vadų, Elbingo komtūras išbado akis dvylikai kūdikių įkaitų).

Istoriškai tikra, kad Mantas dešimt metų Magdeburge išgyveno kaip įkaitas, buvo apkrikštytas, pažino to laiko kryžiuočių karo mokslą. Grįžęs buvo išrinktas notangų genties sukilėlių vadu, bet greitai ėmė vadovauti prūsų sukilėliams.

Mantas kariavo apie dvylika metų. Išginęs kryžiuočius iš Prūsijos paėmė jų pilis. Tik neįveikė Karaliaučiaus, nors keletą kartų jį buvo apsupęs, pastatęs užtvartą ant Priegliaus, marines badu.

Įvykis su buvusiu Manto auklėtoju ir globėju Hirschalsu taip pat paimtas iš Dusburgo kronikos. Hirschalsas pateko į nelaisvę mūšyje prie Pokarbų. Prūsai, švėsdami pergalę, nutarė sudeginti vieną nelaisvį savo dievams. Traukė burtus. Tris kartus burtas krito Hirschalsui. Mantas negalėjo jo išgelbėti. Hirschalsas buvo priištąs prie arklio, apkrautas malkomis ir sudegintas.

Svarbiausių veikėjų vardai taip pat istoriškai tikri. Prūsiškų vardų galūnės – as, is: Koltis, Ragūnas, Glapas, Pomandis, Eisutis. Tik Mantas vokiečių vadinamas Monte ir bajoras (vitingas) išdavikas Samilis – Samile. Atrodo, kad tie vardai suvokietinti.

Autorius

Mantas ir Kristina

MANTAS Eikime į pilį. Miela mano Kristina, eime! Tegul sužino visi, kokia viešnia atvyko.

KRISTINA Pabūkime čia. Su tavim vienu noriu pasikalbėti, Herkau.

MANTAS Pažvelk, Kristina! Mano tėvynės žemė sveikina tave!.. Tu negali suprasti, Kristina, kaip aš tavęs ilgėjaus. Ir karo lauke galvodavau apie tave. Kodėl tu pabūgai važiuoti į mano tėvynę, kai aš slapta viską buvau parengęs? Čia, Prūsijoje, būtume susituokę. Nenorėjai būti pagrobta? Ak, tu...

KRISTINA Aš nenorėjau prieš tėvo valią. Aš vis dar tikėjau, kad sutuoktuvės įvyks Magdeburge... Aš tada nemaniau, kad jis taip griežtai pasielgs.

MANTAS Miela mano Kristina!.. Kas gi aš buvau? Tik arkivyskupo kariuomenės konetablis¹ ir, be to, prūsas. O tavo tėvas Magdeburgo didikas, išdidus baronas.

KRISTINA Tėvas būtų nusileidęs, Herkau. Bet jis vėliau sužinojo, kad mes ruošiamės pabėgti, ir tada uždarė mane į vienuolyną.

MANTAS Kasdien apeidavau vienuolyno mūrus, nors iš tolo norėjau tave pamatyti.

KRISTINA Mano celės langą buvo užkalę. Aš gi ne vienuolė, o kalinė buvau.

MANTAS Bet kaip tu ištrūkai iš vienuolyno?

KRISTINA Ak, Herkau!.. Vienuolyne aš... aš... Herkau, kai vienas kitam prisiekėm, mes padarėm pražūtingą žingsnį... Mes buvome... Mes turime...

MANTAS Kristina! Kas atsitiko?

¹ Konetablis – *istor.* karaliaus arklidės, vėliau riterių viršininkas.

KRISTINA Mes turime sūnų... Jis gimė vienuolyne.

MANTAS Ką tu pasakei? Sūnų turime?

KRISTINA Taip. Sūnų.

MANTAS Kristina! Miela mano Kristina! Mes turime sūnų! Kokia laimė!

KRISTINA Jis tavo vardu – Herkus.

MANTAS Herkus?.. Kur jis dabar? Pas tavo tėvus?

KRISTINA Ne... Tėvai manęs neįsileido į namus... Neįsileido nė kūdikio...

MANTAS Ir šitai jie galėjo padaryti?

KRISTINA Tėvų nesmerk. Aš jiems nusikaltau. Juk aš nusidėjėlė... Baisi nusidėjėlė... Pats arkivyskupas iš ambonos prakeikė mane... Pikti liežuviai ėmė kalbėti, kad mes pasimatymus skirdavę vakarais bažnyčioje. Atsirado net ir liudininkų. Peršventino bažnyčią. Susidomėjo dvasinis teismas. Ir tik tik išvengiau laužo ugnies.

MANTAS Kaltas aš, Kristina.

KRISTINA Viskuo aš pati kalta. Bet nesigailiu, Herkau. Štai tave suradau, ir atrodo, kad visi vargai baigėsi.

MANTAS Aš viską padarysiu, kad gyventi čia, Prūsijoje, tau nebūtų sunku. Ką Prūsija turi geriausia, viską tau atiduos. Didžiausia laimė, kad tu atvykai. Bet kur mūsų sūnus?

KRISTINA Aš jį palikau pas gimines.

MANTAS Kur? Pas kokius gimines? Tu gera, brangi, graži... Kalbėk, kalbėk! Papasakok viską! Kur palikai sūnų? Kodėl neatvežei čia? Brangiausios dovanos neatvežei man. Koks jis?

KRISTINA Šviesiaplaukis, protingų akių... Užauginsiu tau pasididžiavimą, Herkau.

MANTAS Užaugink vyrą, kaip Prūsijos miškų elnią.

KRISTINA Užauginsiu, Herkau. Gyvenimo išbandymų mes nebijome, nebijos ir jis...

MANTAS Kalbėk, kalbėk! Pasakok viską iš eilės!

KRISTINA Kai išėjau iš vienuolyno su kūdikiu ant rankų, tėvai neįsileido į namus. Mane priglaudė tavo globėjas riteris Hirschalsas. Jis rūpinosi manimi kaip tikras tėvas.

MANTAS Tai riteris be dėmės.

KRISTINA Jis pasakė, kad tu esi kur nors netoli Karaliaučiaus. Aš visą laiką galvojau, kaip tave pasiekti. Prisiminiau motinos brolių, mano krikštatėvį komtūrą² Sachšę, sėdau į laivą ir atplaukiau pas jį į Karaliaučių.

MANTAS Su sūnum?

KRISTINA Taip. Su Herkum.

MANTAS Ir jį palikai pas Sachšę?

KRISTINA Pas Sachšę. Aš bijojau su kūdikiu miškais raita keliauti.

MANTAS Ką tu padarei, Kristina? Ką tu padarei? Tu ordino komtūrai mūsų sūnų įkaitu palikai.

² Komtūras – *istor.* kryžiuočių ordino pilies ir jos srities valdytojas.

KRISTINA Sachsė – mano motinos brolis, mūsų sūnus – jam vaikaitis. Jis pažadėjo juo rūpintis, saugoti, globoti.

MANTAS O jeigu komtūras panaudos mūsų sūnų prieš mane patį? Pareikalaus nutraukti sukilimą arba bent nepulti Karaliaučiaus?

KRISTINA Herkau! Jau dveji metai tęsiasi karas, liejasi kraujas, žmonės žūsta. Į Magdeburgą plaukia riteriai iš visos Europos. Tau grūmoja kerštu. Bažnyčiose maldomis prašo tau mirties. Net Hirchalsas išvyko susitikti su tavimi mūšio lauke. Jis sako, kad tu į pražūtį pats žengi ir tūkstančius žmonių vedi. O tu turi gyventi dėl sūnaus, dėl mūsų. Jeigu prūsai nutrauktų karą ir susitaikytų su ordinu, mes vėl grįžtume į Vokietiją... Išauklėtume sūnų krikščioniškai.

MANTAS Kristina! Prisiekdama tu jau žinėjai, kas man yra Prūsija! Ir dabar žinok – aš kariauju už Prūsijos laisvę, bet ne už savo šeimą. (*Pauzė*) Kristina! Karo konvente šią naktį nusprendėme apsupti Karaliaučių ir marinti badu.

KRISTINA Badu! Marinti badu? Jėzau Kristau!

MANTAS Kitos išeities nėra, mano brangioji.

KRISTINA Herkau, atšauk įsakymą!..

MANTAS Ne, Kristina. Priešas telkia naujas jėgas. Kulmo krašte renkama kryžiaus kariuomenė. Karaliaučius turi kristi, kol ta kariuomenė ateis jam į pagalbą.

KRISTINA Karas dėl to gali tik užsitęsti. Tu vis vien nepralaimėsi. Visi žino, kad tu nepralaimi... O bado mirtis – baisi. Mūsų sūnus mirs badu, Herkau! Atitrauk kariuomenę nuo Karaliaučiaus.

MANTAS Negaliu, Kristina. Karaliaučius – Prūsijos likimas. Vokiečiai valdys tą miestą – valdys Prūsiją. Pralaimėjęs mūsų dėl Karaliaučiaus, galiu pralaimėti ir karą.

KRISTINA Bet mūsų sūnus, Herkau!.. Sūnus!

MANTAS Ne kartą prūsai davė kryžiuočiams įkaitais savo vaikus ir pažadėjo nebekariauti. O kai reikėjo ginti Prūsijos laisvę, vis tiek jie kariavo.

Kristina išeina. Įeina Koltis, Samilis, Ragūnas

KOLTIS Ji atims tave iš mūsų, Mantai. Prūsai tave pasmerks...

MANTAS Ką gi, aš pasitrauksiu iš kariuomenės vado pareigų. Prūsų sukilėliai galės išsirinkti kitą vyriausiąjį vadą.

SAMILIS Aš neabejoju, kad išrinks Koltį.

KOLTIS (*Samiliui*) Neskubėk! Niekada aš nesutiksiu. (*Mantui*) O tu nepasitrauksi, Mantai. Tik tu sujungei visas prūsų gentis ir įkvėpei laisvės troškimą! Tu gerai pažįsti kryžiuočių karo mokslą ir visus jų kariavimo būdus! Kas gali tave pakeisti?! Jeigu ji priimtų mūsų tikėjimą, viską jos naudai mes padarytume.

MANTAS Ji netiki mūsų dievais. Kam ją versti? Magdeburge mane privertė apsikrikštyti, ar aš dėl to įtikėjau krikščionių dievą? Ne! Krikščionys tik patys save pažemino mano akyse. Pažemino ir savo dievą, kuriam su botagu reikia varyti garbintojų.

KOLTIS Mantai, Mantai! Tu žemini dievus! Jie mus jau ir taip apleido. Iš visų pusių spaudžia mus vargai. Pagudėj įsiveržę kryžiuočiai sudegino priešpilėse supiltus grūdus. Badauja žmonės... Varmėje prasidėjo maras... Trūksta vyrų sukilėlių kariuomenei! Kas bus toliau?

MANTAS Tu manai, kad aš nematau žmonių skurdo ir vargų?! Viską matau, Kolti... Bet viena žinau: ne dievai pašalins gyvenimo sunkumus.

SAMILIS O kas pašalins be dievų malonės? Kas?

MANTAS Mes patys, prūsai!

KOLTIS Netark šitokių žodžių, Mantai!.. Iki šiol nebuvo vieno vado. Dabar tu sujungei visas gentis, laimėjai mūsų, iškilai

pats. Tu – kaip saulė visiems prūsams. Kas bus, kai tu save taip suterši? Kas bus, Mantai?

MANTAS Gana, Kolti! Aš esu tik žmogus, o jums reikia didvyrių.

KOLTIS Mirti tu buvai pasirengęs už tėvynę. Ką dabar darai?

MANTAS Žmonės miršta ir už laimę! Girdite! Miršta ir už laimę!

KOLTIS Prūsė moteris saugo namų ugnį, gimdo ir augina vaikus. Ji pagalbininkė vyrui... Bet moteris, dėl kurios išmintingiausi vadai, drąsiausi karžygiai apanka, apkursta ir proto netenka, – šitokia moteris tebūnie prakeikta, Mantai!

MANTAS Daug moterų teks prakeikti, Kolti!

SAMILIS Vitingai! Aukojant belaisvį, traukiamas burtas. Tegu pakviečia vadas savo sužadėtinę čia, tegu įsako jai traukti vokiečiui mirtį. Pamatysim, kas vadui brangiau – vokiečiai ar mes, Prūsijos vitingai?!

RAGŪNAS Herkau! Jei nepatenkinsi vitingų reikalavimų, Kristinai vietos čia nebus.

KOLTIS Mantai! Jei tavo tėvas, žymusis prūsų vadas, ateitų ir paklaustų tave: „Ką darai, sūnau?“ – ką tu jam atsakytum? Įrodyk, Mantai, kad tu ištikimas tėvų žemei.

MANTAS Kiek belaisvių?

KOLTIS Per šimtą.

MANTAS Riterių?

KOLTIS Tik trys.

MANTAS Ką gi, nusilenksim dievų ir vitingų valiai. Atvesk riterius, Samili! Pakviesk Kristiną, Ragūnai. Burtai nulems kryžiuočiui mirtį.

Samilis išeina belaisvių, Ragūnas – Kristinos

SAMILIS Štai belaisviai, vade!

MANTAS Hirchalsas!.. Hirchalsai!.. Broli!.. Šito aš nesitikėjau...

HIRCHALSAS Štai kaip susitinkame, Heinrich!..

MANTAS Kodėl tu čia atkeliavai?

HIRCHALSAS Kautis su tavim atkeliavau, Heinrich, – riteriškai, krikščioniškai, taip, kaip aš tave mokiau.

MANTAS Ar tu žinai, kam čia jus atvedė?

HIRCHALSAS Žinau.

MANTAS Tai baisu, Hirchalsai! Aš privalau vykdyti prūsų dievų valią.

HIRCHALSAS Neskubėk, o išklausk mano žodžių.

VITINGAI – Kas jis?

– Kaip jis kalba su vadu?

– Nutildyti!

KOLTIS Nurinkime, tegu kalba riteris.

HIRCHALSAS (*Mantuī*) Kaip įkaitas Magdeburge tu buvai pavestas mano globai. Per dešimt metų aš mokiau tave Šventojo rašto, karo mokslo ir krikščioniškosios artimo meilės. Aš padariau tave arkivyskupo dvariškiu. Ir pamilau tave kaip brolių, kaip sūnų... Tu žinai, kad savo gyvenime neturėjau brangesnio žmogaus už tave...

MANTAS Žinau... Visa tai tiesa, Hirchalsai, tiesa... Bet ši valanda per daug rūsti... Nekalbėkim apie tai, kas tau ir man buvo brangu.

HIRCHALSAS Žiaurią pradėjai kovą prieš krikščioniškąjį pasaulį, Heinrich, kuriame tu galėjai būti įžymus ir garsus. Pasidarei pats didžiausias priešas, kokį žinojo šimtmečiai! Nuo vieno tavo vardo sudreba kiekvieno krikščionio širdis!

III VITINGAS Priešai dreba, mes džiaugiamės.

HIRCHALSAS (*nekreipdamas dėmesio į vitingo žodžius*) Ir štai, aš atvykau su tavim kautis mūsų lauke. Arba tu turėjai kristi nuo mano kardo, arba aš turėjau nuo tavo kirvio ir nebematyti tavo darbų.

MANTAS Hirschalsai! Aš išmokau aukoti savo ir kitų gyvybę už tai, ką laikau tiesa.

HIRCHALSAS O aš tave mokiau visas žemiškąsias tiesas aukoti vienai dieviškajai tiesai.

MANTAS Deja, Hirschalsai! Aš negalėjau priimti tavo mokslo. Ir Magdeburge aš slaptai galvojau apie Prūsijos laisvę ir siunčiau prūsams nurodymus, kokius ginklus kalti.

HIRCHALSAS Ir tu, priėmęs krikšto sakramentą, neatsižadėjai velnio?!

KOLTIS Gana! Bus traukiamas burtas. Duokite tris kardus. (*Susmeigia kardus į žemę*) Štai trys kardai. Du trumpi, trečias ilgas. Kuriam teks ilgesnis, bus sudegintas ant laužo. Likusieji du vado įsakymu prisieks nebekelti kardų prieš prūsus ir galės laisvai grįžti ten, iš kur atėjo.

Eisutis nugręžia belaisvius į sieną. Įeina Kristina ir Ragūnas (Kristinai) Per tave, moterie, turi pasireikšti dievų valia. Trauksi burtus. Matai – trys kardai.

KRISTINA Ką aš turiu daryti?

KOLTIS Traukti burtus.

KRISTINA Herkau?

MANTAS Trauk.

KOLTIS Trauk už pirmąjį!

Kristina paliečia vieną kardą

KOLTIS Trumpas. Už antrąjį!

Kristina paliečia kardą

Ilgas!

MANTAS Hirschalsas!

KOLTIS Kryžiuotis Hirschalsas bus sudegintas ant laužo.

Hirschalsas atsigręžia

KRISTINA Jėzau Kristau! Hirchalsai!.. Aš ištraukiau tau mirtį? Herkau! Herkau! Jį gyvą sudegins! Riterį Hirchalsą?! Jis mane išgelbėjo nuo laužo ugnies Magdeburge! Herkau, gelbėk jį! Uždrausk deginti! Juk tai beprotybė! Paleisk jį! Juk tu gali tai padaryti.

MANTAS Traukti burtus iš naujo. (*Pauzė*) Traukti burtus iš naujo!

RAGŪNAS Herkau! Ką tu darai?

I VITINGAS Tu įžeidi mus, vade!

MANTAS Traukti burtus iš naujo! Arba aš paleisiu visus tris belaisvius.

SAMILIS Matote, vitingai! Ar aš nesakiau. Ji kursto Mantą! Ji reikalauja! Mūsų vadą valdo vokietė!

MANTAS Girdite?! Traukti iš naujo!

KANKLININKAS Ar ne vis vien, kuris kryžiuotis sudegs ant laužo? Traukite burtus iš naujo.

SAMILIS Aš traukiu burtus! Sutinkate?

VITINGAI – Tegu traukia Samilis!

– Tegu traukia!

– Tegu traukia!

SAMILIS (*išėmęs iš dėklo tris strėles*) Štai trys strėlės. Dvi ilgos, viena trumpa. Trumpoji – mirtis. (*Paduoda strėles Koltisui, kuris jas sudeda į dėklą*)

KOLTIS Trauk! Už pirmąjį!

SAMILIS Ilga!

KOLTIS Už antrąjį!

SAMILIS Trumpa! Hirchalsas! Matyt, tokia dievų valia.

MANTAS (*išplėšia iš Samilio rankų strėles*) Šunie! Šunie! Tu turėjai pažymėtą strėlę! (*Trenkia Samilį į žemę*) Šunie! Surinkite! Jis įžeidė dievus! Suklastojo dievų valią!

SAMILIS Tai tu šitaip?! Palauk! Neskubėk! Pasigailėsi!

MANTAS Suriškite jam rankas, uždarykite ir saugokite, kad nepabėgtų.

Kariai suriša Samilį

Šiandien pat nuteisime! Eisuti! Tavo atsakomybėje! Saugok!

SAMILIS Dar pamatysime, kuris kurį teis.

Kariai išveda surištą Samilį

LAUMA Viską dabar aš supratau, didysis riki! Nesantarvės kirminas ėmė graužti tokius prūsų vyrus, kaip ažuolus. Va, pažiūrėkite į tą ažuolą prie pilies sienų. Visa žemelė sudrebėtų, jei virstų jis, kirminų pagrauztas! Ei, jūs vyrai, jūs ažuolai! Vienas kitą norite pagrauzti, o priešų ėmėte gailėtis. Kur dingo prūsiška jūsų galybė?! Duokite, aš ištrauksiu kryžiuočiu mirtį!

VITINGAI – Trauk kardus, Lauma!

– Trauk!

– Trauk!

– Trauk kardus!

KOLTIS (*įsmeigia tretįjį ištrauktąjį kardą, padeda Hirchalsui ant peties ranką*) Aš pakeičiau eilę. Na, Lauma, trauk už pirmąjį!

LAUMA Už sūnų! Už jo akių šviesą! Auga kaip berželis, o saulės nemato. (*Ištraukia ilgąjį kardą*)

KOLTIS Hirchalsas!

RAGŪNAS Raganos čia pasimaišė.

MANTAS Likimas pasirodė per daug žiaurus ir man, ir tau, Hirchalsai. Aš negalėjau išgelbėti tavęs. Aš bejėgis...

HIRCHALSAS Tu – niekas! Pagonių minia tave valdo.

KOLTIS Užtenka, riteri. Tavo laikas baigiasi.

HIRCHALSAS (*Mantui*) Su tavim noriu atsisveikinti kaip su krikščioniu. Jei širdies gilumoje tebesi krikščionis, pažadėk atgailauti už savo darbus – ir aš ramiai sutiksiu mirtį.

MANTAS Aš neatgailausiu už savo darbus. Aš kovojau už Prūsijos laisvę. Mano tauta – už viską aukščiau!

HIRCHALSAS O Dievas?

MANTAS Tavo dievas lygiai piktas, kaip ir stabmeldžių dievai. Bet aš buvau pamilęs tavo žmoniškumą, Hirchalsai.

HIRCHALSAS Mano žmoniškumas baigiasi ten, kur prasideda tikėjimas... Tai būk prakeiktas! Anatema³!

KRISTINA Neprakeik jo, neprakeik!.. Maldauju...

HIRCHALSAS Jis apsikrikštijo ir išdavė krikščionybę! (*Kolčiui*)
Veskite mane ant laužo.

KOLTIS (*kariams*) Varykite belaisvius!

KRISTINA Prūsai! Prūsai! Jis mylėjo Herkų! Prūsai! Prūsai!

Visi išeina. Lieka Mantas ir aklas kanklininkas

MANTAS Štai dar viena beprasmė auka! Ir kokia auka! Ir kam ji? Dievams? O kas yra dievai? Ar ne mūsų pačių sudievin-tas žiaurumas, sudievin-ta vergija, sudievin-ta baimė?! Krikščionys žudo mus savo dievo vardu. Mes tuo pačiu jiems atsikeršijame. Ir vieni, ir kiti per brangiai mokame už savo tikėjimą. O jei dievus nuverstume nuo sosto ir nuo altoriaus? Kuo tada tikėtume?.. Aš tikėjau žmogumi. Tikėjau jo protu, jo darbais. Bet kuo gi jis skiriasi nuo savo dievų? Ar ne per brangiai ir aš moku už savo tikėjimą? Ar nežudys žmogus žmogaus tol, kol amžiai pasibaigs? Dievai mirs, gims nauji, o žmogus liks amžinas. Atidaviau mirčiai tą, kuris vertas žmogaus vardo. Ar neišdaviau savo tikėjimo? Ar yra didesnis bejėgis už vadą ir valdovą? Kuo aš virtau? Kuo tikiu?

³ Anatema – atskyrimas nuo Bažnyčios, prakeikimas.

(*Pauzė. Kanklininkas tyliai skambina kanklėmis*) Mano tėvynės žemė! Mano broliai! Jūsų laisve ir didžia ateitimi aš tikiu. Dėl jūsų laisvės gyvensim ir mirsim!.. Ir laimėsime! O jei pralaimėsime? Kas tada? Ne! Mintys ir troškimai galingesni už patį gyvenimą.

Įbėga Kristina

KRISTINA Herkau! Bėkim iš čia!

MANTAS Ką tu kalbi?

KRISTINA Bėkim iš čia! Bėkim pas sūnų! Bėkim pas sūnų, kol ne vėlu...

MANTAS Nurimk, Kristina! Sūnų atsiimsim, Karaliaučiu kritus.

KRISTINA Ne, ne, čia nėra vietos nei man, nei mano sūnui.

MANTAS Manto žmonai ir Manto sūnui vietos Prūsijoje nėra?! Atsipeikėk, Kristina!

KRISTINA O Hirchalsui?! Jis man ir tau buvo daugiau negu tėvas! Pažiūrėk! Jį veda ant laužo...

MANTAS Kristina, suprask, prūsams jis buvo tikrai kryžiuotis.

KRISTINA Hirchalsas mirdamas prakeikė tave. Mirtį burtais ištraukiau jam aš. Jei čia liksim, ant mūsų ir ant mūsų sūnaus kris prakeikimas.

MANTAS Mano tėvą sudegino Lencų fogtas⁴ savo pilyje. Prūsai nutempė ant laužo Hirchalsą. O aš vedu prūsų sukilėlius per tų brangių žmonių pelenus ir nebijau prakeikimų. Aš tikiu gyvenimą, Kristina.

⁴ Fogtas – istor. pareigūnas, ėjęs administracines, teismines ir visuomenės saugumo pareigas.

KRISTINA Herkau, aš myliu tave, su tavim eičiau nors į pasaulio kraštą, bet prūsų, pagonių aš bijau, bijau... Jie kupini keršto ir neapykantos... Nuo jų reikia bėgti, bėgti, bėgti...

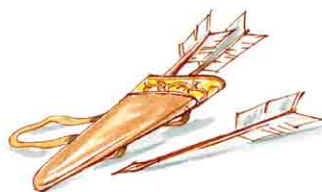
(*Išbėga*)

KANKLININKAS Didysis riki⁵! Girdi, kariai šaukia tavo vardą!
Ar tu nepasirodysi?

MANTAS Tegu linksminasi... Tegu šoka...

KANKLININKAS Kariai šaukia Herkų Mantą! Kariai šaukia Herkų Mantą!

MANTAS Tegu šoka aplink laužą! Tegu linksminasi. Tauriausias riteris Hirschalsas deginamas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kurie ištraukoje minimi įvykiai yra autentiški?
- 2 Kodėl Herkus Mantas neišgelbėja savo draugo, auklėtojo Hirschalso?
- 3 Kokiai aukai pasiruošęs Herkus Mantas dėl tėvynės Prūsijos laisvės?
- 4 Raskite fragmentą, atskleidžiantį Herkaus Manto dvasios būseną po auklėtojo Hirschalso mirties.
- 5 Pasvarstykite, kokios Herkaus Manto vertybės. Kas jam yra didžiausia vertybė? Ką jūs apie šias vertybes manote?

Žmoniškumas – gerumas, humaniškumas. Žmoniškas – geras, nežmoniškas – blogas, žiaurus. Pvz., *Jis buvo nežmoniškas.*

Žmogiškumas – tai, kas būdinga žmogui. Pvz., *Klysti yra žmogiška.*

⁵Rikis – istor. lietuvių ir prūsų kilmingas vadas.

Kūrinio veikėjai

Visa, kas atsitinka, vyksta epiniame ir draminiame kūrinyje, yra susiję su veikiančia būtybe. Dažniausiai tai esti žmogus, bet būna ir gyvūnas, augalas, daiktas, fantastinė figūra, net sąvoka.

Grožinio kūrinio asmuo vadinamas veikėju arba personažu.

Veikėjo poelgiai, veiksmai, sprendimai, reagavimas į aplinką stumia kūrinio veiksmą. Pagal tai, kaip veikėjai dalyvauja veiksmė, jie skirstomi į pagrindinius, šalutinius, epizodinius. Veikėjai, kurie dalyvauja visuose svarbiuose kūrinio įvykiuose ir net lemia juos, yra pagrindiniai (pvz., Herkus Mantas). Šalutiniai veikėjai susiję tik su kai kuriais veiksmo įvykiais (Nomeda, Hirschalsas), o epizodiniai dalyvauja tik viename kitame įvykyje (Lauma).

Nedideliame epiniame kūrinyje negali tilpti vienas žmogaus gyvenimas. Rašytojas atrenka tik tuos įvykius ir charakterio bruožus, kurie būtini temai. Pagal savo meninį sumanymą veikėją įveda į tam tikrą aplinką ir laiko atkarpą. Kūrinio veikėjas priklauso tam tikrai epochai, atstovauja kuriai nors visuomenės grupei.

Kiekvienas veikėjas yra konkreti savita asmenybė, turinti savų polinkių, įpročių, ydų, savą mąstymo būdą, temperamentą, pažiūras. Vadinasi, kiekvienas esti individualus, nepakartojamas. Veikėjų paveikslus rašytojas kuria gana įvairiomis priemonėmis. Kartais smulkiai aprašo personažo išorę, drabužius. Tai portretinė charakteristika, ji padeda atskleisti ir vidinį pasaulį. Be to, autorius sukuria ir atitinkamą aplinką, kuri daug ką pasako apie veikėjo būdą, įpročius. Pasakoja veikėjo praeities istoriją, leidžia jam bendrauti su kitais asmenimis, sudaro sąlygas veikti, mąstyti, kurti, jausti ir išgyventi. Ryškiai veikėjo charakteris matyti iš jo paties kalbos, mėgstamų posakių, priežodžių, kalbėjimo būdo.

Veikėjo paveikslą ryškina ir vadinamoji autorinė charakteristika.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Nusakykite, kurie dramos „Herkus Mantas“ veikėjai yra pagrindiniai, kurie šalutiniai, o kurie epizodiniai.
- 2 Tą pačią užduotį atlikite su jūsų pasirinktu mėgstamu filmu.

Justinas Marcinkevičius

Mindaugas

Ištraukos

Keramikos dirbtuvė Mindaugo pily. Mindaugas ir Senis

MINDAUGAS (*jeina su karūna po pažastim*)

Aš jau seniai žadėjau tau parodyt
Tai, ko lig šiol Lietuvoj nebuvo.

SENIS (*apžiūrinėja karūną*)

Neblogas darbas. Taip, visai neblogas...
Reikėjo pasakyti man – aš būčiau
Nulipdęs tau iš molio ne blogesnę.

MINDAUGAS

Ė, Seni, juk žinai, kad molis dūžta!

SENIS

Kad nieko amžino nėra, valdove!

MINDAUGAS

Vadink mane vardu – kaip ir seniau.

SENIS

Tai kur dabar ją dėt? Jei būt kepurė –

Ant sienos pakabinčiau. Jei puodynė –
Padėčiau ant lentynos.

MINDAUGAS

Gal geriau
Padėk ją ant lentynos.

SENIS

Tai ar nori
Pirštus pamiklinti ir ką nors nužiesti¹?
Geras rankas turėjai – būtum buvęs
Geriausias puodžius Lietuvoj. Dabar...

MINDAUGAS

Dabar – karalius. Lietuvos karalius!
Paduok tą lentą. Lietuvą paduok!

Senis atneša lentą, ant kurios – keraminis Lietuvos žemėlapis

SENIS

Tai ką, ir vėl ką nors nukariavai
Ir prilipdyti atėjai? Kiek sykių
Aš tau sakiau, kad gerą, tvirtą daiktą
Iš vieno molio gabalo lipdytum!
O tu gi kaip kregždė – po trupinėlį
Imi iš šen, iš ten... nerimtas darbas.

MINDAUGAS

O kas gi, Seni, molis? Molis – žemė.
O žemė – ji visur tokia pati.
Štai gabalą imu, tarp rankų minkau.

¹ Žiesti – sukant daryti daiktus iš molio.

Jaučiu, kad paklusni. Kad pasiduoda.
 O jeigu pasiduoda – tai prijungiu,
 Tai prilipdau prie Lietuvos. Ir viskas.
 Ir Lietuva didesnė. Pažiūrėk:
 Ji buvo tik tokia prieš daugel metų,
 Kada pradėjau kurti ją. Sklypelis
 Tarp Nemuno ir tarp Neries. Dabar,
 Matai kokia? Neblogas darbas, Seni!

SENIS

Gal ir neblogas. Tu geriau žinai.
 Bet aš pažįstu žemę ir sakau tau,
 Kad šitaip lipdoma ji nelaikys.
 Bematant subyrės...

MINDAUGAS

Tu apie šitą
Ar apie tikrą Lietuvą kalbi?

SENIS

Ir apie tą, ir apie šitą.

MINDAUGAS

Seni,
Žinai, čia mano viso amžiaus triūsas.
Daugiau aš nieko ir nepadariau.

SENIS

O šitas puodas? Paklausk, kaip skamba!
O šitas? Šitas? Ką ir bešnekėti!
Aš jau sakiau: geras rankas turėjai...

MINDAUGAS

Jaunystėje lipdžiau – už tai ir skamba.
Dabar jau taip tikriausiai neskambėtų.

SENIS

Kai molis geras, kai lipdai su meile, –
Tai skamba viskas.

MINDAUGAS

Tu sakai: su meile.
O jau su kokia meile aš lipdžiau
Ir kūriau savo Lietuvą! Ak, Seni!
Atidaviau jai viską: protą, širdį
Ir visą meilę, džiaugsmą, svajones,
Ir laimės ilgesį... Nėra žmogaus,

Kuris daugiau jai būtų atidavęs.
Dabar pasiklausyk, ar skamba?

(Suduoda į savo „Lietuvą“)

SENIS

Ne. Jei puodas taip tylėtų – sudaužyčiau.

MINDAUGAS

Matai – ir neskamba... O, rodos, viską
Įdėjau ir atidaviau.

SENIS

Ir išvaduos iš šito menko kūno,
Iš šito žemės grumsto, kuriame
Išdygo tiktai vienas geras daigas –
Išdygo Lietuva. Bet šitas grumstas
Jau nebeturi kuo maitinti daigą.
Jis tuščias, nelaimingas ir išdžiūvęs,
Kaip motinos krūtinė, į kurią
Išalkęs vaikas godžiai įsisiurbia
Ir nepaleidžia, nors negauna nieko.
Ar tu žinai, kaip motinai sunku,
Kada ji nieko vaikui duot negali!

(...)

Aš visą amžių, Mindaugai, praleidau,
Bendraudamas tiktai su trim dievais:
Su vandeniu, ugnim ir su žeme.
Manau, kad aš jų paslaptį atspėjau
Ir supratau jų išmintį.

MINDAUGAS

Ir ką gi,
Ką sako jie?

SENIS

Jie sako man, kad viskas
 Yra tiktai vanduo, ugnis ir žemė.
 Kad visa, kas žmogaus galvoj užgimsta
 Ar jo širdy suspurda – viskas viskas
 Yra tik jų apsireiškimas.

MINDAUGAS

Seni,
 Tai ne atsakymas. O kur prasmė,
 Kur tikslas?

SENIS

Pagalvok. Tie trys dievai –
 Jie priešingi, skirtingi. Bet jie siekia
 Vienybės, nors kovoja tarp savęs.
 Todėl jie visi trys sukūrė žmogų.
 Bet žmoguje kova jų nesiliauja.
 Tai vienas viršų paima, tai kitas.
 Žmogus dėl to kankinasi ir miršta.
 Tačiau ateis diena, kai pasiseks,
 Pavyks dievams sukurti tokį žmogų,
 Kurs savyje sujungs visus juos tris.
 Ir bus tik vienas dievas. Nemirtingas.

MINDAUGAS

O mudu, Seni? Kas gi mudu esam?

SENIS

Mes esam kelias į tą naują dievą.
 Mes esame ugnis, vanduo ir žemė.
 Iš mūsų jis ir gims.

MINDAUGAS

Kaip šitas puodas?
 Šlovė tad molio puodui! Jis geriausiai
 Sujungia žemę, vandenį ir ugnį.
 Jis duoda pilvui maistą. Ko daugiau
 Bereikia žmogui? Tik prikimšti pilvą.

Keramikos dirbtuvė Mindaugo pily. Mindaugas ir Senis

SENIS

Toksai ankstyvas šiandien?

MINDAUGAS

Nesimiega. Kasnakt vis nekantriau aš laukiu ryto,
 Bijodamas – o gal jau neišauš?
 Ir taip kamuojuos, kol rytinis langas
 Šviesėti ima... Ir nubunda paukščiai.
 Dangus parausta. Ir atgyja viltys,
 Kad viskas dar galbūt pasikartos.
 Žinau, kad ne, o vis dėlto tikiuosi.
 Ne taip gyvenčiau, Seni, ak ne taip!
 Aš nebuvo tėvams sūnus – paguoda.
 Šeimoj aš nebuvo laimingas vyras.
 Aš nemokėjau net vaikų mylėti,
 Pasinaudojau jais saviems tikslams.
 Tai kam aš gyvenu, jei niekam laimės
 Neatnešiau ir nesukūriau? Kam?

SENIS

Valdovų laimė – ji visai kitokia,
 Negu prastų žmonių.

MINDAUGAS

Kitokia? Ne.

Tiktai jie atsisako savo laimės,

Jei šita laimė nenaudinga jiems.

O gal visi taip daro – atsisako,

Kai laimė nenaudinga? Bet ar gali

Būt nenaudinga ir naudinga laimė?

O ar žmogus galėtų pasakyti,

Kas jam naudinga, kas jam nenaudinga?

Kai taip guli, žiūrėdamas į tamsą,

Tai pradedi galvoti, kad nieko nėra

Ir kad žmogus – tiktai menka dulkelė

Visuotinės tamsos okeane.

Ar žino jis, koks okeano tikslas

Ir kas yra tenai, už tos ribos,

Kur okeanas su dangum suseina?

Mačiau ne sykį aš, kaip miršta žmonės

Ir nieko neįvyksta! Okeanas

Toks pat didžiulis ir toks pat tamsus.

Tai mes ne taip jau dideli, kaip manom.

Ir ne tokie galingi, kaip galvojam.

Tai kuo tada žmogus galingas? Kuo?

Ar tuo, ką turi, ima, liečia, mato,

Ką valgo, myli, girdi arba jaučia?

Tai laimė, žinoma. Ir nemaža.

Bet štai naktis ateina. Ir tu vienas.

Ir supranti, kad visa tai tik niekai.

Kad visa tai tavy yra kaip molis

Ir kad nėra kažko labai svarbaus,

Kad iš to molio nulipdytum laimę.

Prakeiktas žodis! Kas jį sugalvojo?

Kokioj širdies kertelėje jis gimė,

Išaugdamas į troškulį, kurio
Žmogus negali niekad numalšinti!

SENIS

O man atrodo – tu esi laimingas,
Kai sėdi taip, parėmęs rankom galvą,
Prie savo „Lietuvos“ ir kai galvoji
Kažką svarbaus... Tikriausiai apie ją.

MINDAUGAS

Laimingas? Taip, turbūt šiek tiek laimingas.
Bet aš toliau žiūriu – ir nematau,
Koksai likimas ateity jos laukia.
Aš nieko nematau. Akla tamsa.
Galbūt tenai neliks nė menko ženkle
Iš to, ką aš per didį vargą kūriau.
Tai kam tada tas vargas ir tos kančios?
Kam tąsyk aš e s u arba b u v a u?
O, kad dar žmogui leista būt sugrįžti!
Bent vieną sykį... grįžt pasižiūrėti...
Į ką išaugo jo kančia... Bet ne.
Tai būtų visiškas žmogaus žlugimas.
Jo pralaimėjimas. Ir jo mirtis.
Negeros mintys, Seni, o, negeros!
Neskambios mintys, kaip nevykęs puodas,
Kurį, kaip tu sakai, reik sudaužyt.

SENIS

Prieš ką tu vakar pasiuntei kariauną?
Ar dar kažką rengiesi prilipdyti,
Prijungt prie savo Lietuvos? Ganėtų.
Ramybės nori žmonės jau, ramybės.

MINDAUGAS

Ilgai dar jos nebus. Galbūt ir niekad.
 O kariauna, žinai, kaip kariauna –
 Kariaut privalo... Koks ten triukšmas, Seni?

(Su karių būriu įsiveržia Daumantas)

A, Daumantas! Toksai ankstyvas, svaini?
 Džiaugiuos tave matydamas... Bet kaipgi...
 Tu čia atsiradai? Juk, rodos, vakar
 Tu išvykai į karą su visais
 Prieš Romaną, prieš Briansko kunigaikštį?

DAUMANTAS

Aš atvykau į karą prieš tave,
 Prakeiktas puodžiau! Šiandien arba niekad...

Užsimoja sunkiu kirviu. Mindaugas lyg skydu prisidengia „Lietuva”. Nuo smūgio ji sudūžta, subyra. Mirtinai sužeistas, krinta Mindaugas

MINDAUGAS

O mano Lietuva!

(Seniui)

Bėk, Seni, bėk!
 Vaikus... vaikus išgelbėk! Šauk sargybą!

DAUMANTAS

Greičiau! Vaikų ieškokit! Ir iškirskit
 Jo visą padermę... Pasiųskit žmogų!
 Pasiųskite Žygūną pas Treinotą!
 Tegu pasako jam, kad sostas laisvas.

Išbėga

MINDAUGAS (*susižeria rankomis „Lietuvos“ šukes po savim*)

Ką jie padarė! Viso amžiaus triūsą
Sudaužė ir suskaldė... Kas dabar
Suvienys ją ir sulipdys? Tėvyne,
Brangioji mano!

(Dėlioja gabalus ant žemės. Vieną prie kito)

Čia dar vieno trūksta.

(Ieško, neranda)

Kur jis galėjo nusimesti? Niekur
Nėra jo... reik visus... visus surinkti
Į vieną vietą... Čia po krūtine,
Kur kraujas laša. Reik visus surinkti...

(Nusilpęs krinta ant savo „Lietuvos“. Pakelia galvą)

Kur metraštininkas?

JUODASIS METRAŠTININKAS (*prišokęs*)

Aš čia, valdove!

MINDAUGAS

A, čia tas juodas... Baltą man pašauk!

(Baltajam metraštininkui)

Tu tuos lapus, kuriuos liečiau išplėšti,
Iš naujo perrašyk... ir dar pridėk,
Kad Vismantą aš nužudžiau... jo brolius
Medžioklėje nudėjau... Nužudžiau
Ligeikį, Višlį, Eidivilą. Taip.
Rašyk, rašyk, kad per vėlu nebūtų.
Rašyk: Vyžeikį, Vilikailą, Bikšį
Aš ištrėmiau iš Lietuvos... Judikį

Aš palikau kovos lauke. Galėjau
 Išgelbėt jį, išnešti. Palikau.
 Rašyk, kad gimines ir artimuosius
 Aš priverčiau jėga paklusti man.
 Rašyk, kad aš... kad nemylėjau nieko...
 Tačiau pridėk, kad jai ir man
 Turbūt nebuvo kito... kito kelio...
 Kad aš buvau jos įrankis... kad aš
 Tik ją mylėjau... Lietuvą... Ją vieną...
 Galbūt mane supras... galbūt atleis...

Apsikabina „Lietuvos“ skeveldras. Miršta

JUODASIS METRAŠTININKAS

Ne, taip nebus. Tai melas, išdavystė,
 Kad visa tai, ką aš rašiau, prapultų,
 Kad mano žodis ir teisybė žūtų!
 Istorija viena privalo būti...
 Viena teisybė... Vienas žodis. Mano!

*Nuduria Baltąjį metraštininką. Ištraukęs iš jo rankų Baltą
 knygą, drasko ją, plėšo. Paskui į savo Juodą knygą įrašo*

O visa tai įvyko, Dievui leidus,
 Vienas tūkstantis du šimtai šešiasdešimt
 Trečiaisiais metais.

*Scena pamažu temsta. Jos gilumoj išryškėja suskaldytos Min-
 daugo „Lietuvos“ kontūrai. Dar labiau sutemsta. Šviečia ant
 didelės juodos knygos karūna*

Uždangos nėra

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip karalius Mindaugas bendrauja su puodžiumi? Apibūdinkite valdovo ir senio santykius. Ką liudija puodžiaus išsakyti žodžiai? Ką iš pokalbio sužinome apie šių dviejų žmonių pažintį – artimi jie ar svetimi? Savo nuomonę pagrįskite.
- 2 Sukurkite trumpą karaliaus ir senio dialogą, tačiau su prielaida, kad jie nepažįstami žmonės, o jų santykių formulė: valdovas ir tarnas.
- 3 Koks Mindaugo gyvenimo tikslas? Kaip jis suprato savo laimę? Kaip Mindaugas vertina savo gyvenimą? Ką jis mirdamas išpažįsta Baltajam metraštininkui? Kodėl valdovas prašo Baltąjį metraštininką, kad parašytų tiesą?
- 4 Pabandykite nusakyti Mindaugo vertybių sistemą. Kas jam gyvenime svarbiausia?
- 5 Klasėje surenkite diskusiją, pabandykite atsakyti į klausimą: Ar valdovas teisus? Savo nuomonę argumentuokite.
- 6 Perskaitykite visą Just. Marcinkevičiaus draminių trilogiją: „Mindaugas“, „Mažvydas“ ir „Katedra“.
- 7 Pagrįskite teiginį: Justino Marcinkevičiaus „Mindaugas“ yra poetinė drama.

Poetinė drama – dramatinio veiksmo veikalas, jungiantis poetinės kalbos stilistiką su teatine forma, neretai skiriamas tik skaitytojui. Lemtingas dramatos struktūros vienetas yra monologas – žmogaus įsiziūrėjimas į savo vidinę esmę, tarsi nepriklausomą nuo aplinkos, idealiųjų būties pradmenų ilgesys, reiškiamas lyrinėmis intonacijomis, kupinomis emocinės energijos ir dainiškos švelnybės.

Literatūrinė fikcija (lot. *fictio* – kūrimas, sugalvojimas) – sugalvotas pasaulis, kurio neįmanoma patikrinti palyginus su kūrinio išorės tikrove. Kūrinio konstrukcija ir jo paskiri elementai gali turėti sąsajų su neliteratūrine patirtimi (asmens ar grupės išgyvenimais, istorija). Fikcijos yra tiek realistiniuose kūrinuose, tiek fantastiniuose.

Bronius Makauskas

Mindaugas – Lietuvos karalius ir vienytojas

I XIII a. Lietuvą mes vis dar žvelgiame pro metraštininkų žinių nuotrupas. Retas valdovas neturėjo tuomet vidaus ar išorės priešų, Mindaugui teko grumtis ir su vienu, ir su antrais. Jo didybė glūdi tame, kad supratęs poreikį centralizuoti Lietuvos žemių valdymą, nuosekliai šitai atliko. Už tai turėjo sumokėti aukštą kainą, bet paliko gyvą valstybę. Mindaugas panaudojo savo konkurento Tautvilos planą, tik suteikė jam reikšmingą strateginę kryptį. Iš „marionetinio“ pobūdžio Tautvilos krikšto (Rygoje 1250 m.) Mindaugas, papirkęs Livonijos magistrą Andrių Štirlandą (tais pačiais metais), tapo realiu veiksmu pastarojo baltiškoje krikščioninimo politikoje. Tiesa, už krikštą (1251 m.) ir karūną (1253 m.) teko sumokėti brangiai kainuojančiu kompromisu (dosnūs žemių užrašymai Ordinui), betgi buvo pasiektas valstybingumo pripažinimas ir pavojingos Lietuvos likimui koalicijos išardymas, gauta laiko išbaigti valstybės pagrindų sutvirtinimui. 1251 m. liepos 17 d. bulėje popiežius Inocentas IV patvirtino, kad Mindaugas apsikrikštijo su daugeliu žmonių ir oficialiai tapo krikščioniškuoju valdovu, „šviesiuoju karaliumi“, Bažnyčios sūnumi, gi Lietuva – krikščionių šalimi, nauja karalyste Europoje. 1253 m. liepos 6 d. Mindaugas buvo vainikuotas Lietuvos karaliumi kartu su nauja žmona (Vismanto našle) Morta. Karūnavimo aktą atliko pats Livonijos magistras Andrius Štirlandas bei jo pakviesti vyskupai. Taigi sandėrio partneris įvykdė savo įsipareigojimus. Mindaugas, vykdydamas savuosius, užrašė Ordinui kai kurias Žemaičių žemes, po pusę Betygalos, Ariogalos, Laukuvos, Raseinių žemių bei pusę Dainavos ir Nadruvą. Šias donacijas¹

¹ Donacija – dovana.

patvirtino popiežius Inocentas IV (1251 m. rugpjūčio 21 d. – taigi netrukus po Mindaugo krikšto). Įvykių srautas krašte ir prie Lietuvos smarkiai veikė padėti. 1253 m. pabaigoje Livonijoje buvo nušalintas palankus Mindaugui politikas Andrius Štirlandas. Sustiprėjo antivokiška kuršių ir prūsų priešinimosi akcija, peraugusi į didelį sukilimą (1260–1274). Sustiprėjęs Mindaugo karvedys, seserėnas Treniota kartu su besipriešinančiais Livonijos ordinui žemaičių vadais spaudė karalių Mindaugą prisidėti prie „seno tikėjimo“, t. y. vokiečių nusikratymo. Mindaugui žemaičių palaikymas komplikavo jo kaip krikščionio statusą. Nes kova prieš žemaičių pavergimą nebūtinai reiškė valdovo religinę apostaziją². Jos taip ir iki šių dienų nepavyksta įrodyti. Tačiau Livonijos ordinui Mindaugo parama žemaičiams pagal sau naudingą interpretaciją reiškė Mindaugo atsimetimą nuo krikščionybės. Eidamas pasroviui, karalius Mindaugas atsidūrė sudėtingų vidaus ir išorės kolizijų rate. Dideles valstybininko problemas dar sukomplikavo žmogiškasis veiksnys – numylėtos žmonos Mortos mirtis (1262 m.) ir „jos šešėlio“, t. y. sesers (Daumanto Nalšiškio žmonos), sulaikymas po Mortos laidotuvių, galbūt mažamečiams vaikams auklėti. To užteko, kad užsitrauktų kunigaikščio Daumanto kerštą. Karaliaus Mindaugo konkurentui Treniotai pritariant, keršto valanda atėjo 1263 m. rudenį. Karalius Mindaugas buvo nužudytas. Žemių dovanojimų kaina iš kryžiuočių perkama taika vedė Mindaugą į naujus konfliktus su Lietuvoje sustiprėjusiais karaliaus priešais ir jo paties žlugimą. Mindaugo strategijai vykdyti dar nebuvo pribrendusios sąlygos. Karalius Mindaugas žuvo nuo asmeniškų priešų, tačiau nežlugo jo valstybė. Mindaugo nubrėžtas Lietuvos savarankiškumo kelias žadėjo įdomias perspektyvas. Kitas, negu pasirinko Jogaila. Karaliaus Mindaugo įpėdiniai galėjo išsaugoti karališką karūną

² Apostazija, apostazė – atskalūnybė, atskilimas; atsimetimas nuo Bažnyčios, nuo religijos, atsisakymas kunigystės arba vienuolio įžadų.

visam laikui. Tai kitaip būtų veikę Lietuvos karalystės santykius su vokiečiais ir lenkais. Krikščioniškoji Vakarų kultūra, žymiai anksčiau veikusi Lietuvą, galėjo sustiprinti jos tautinę kultūrą (ypač per savą bažnytinę struktūrą ir kalbą) ir suteikti Lietuvai kultūrinio poveikio aplinkai dinamiką.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kuo karalius Mindaugas yra nusipelnęs Lietuvos valstybei?
- 2 Kaip vertinate Lietuvos valdovo sprendimą apsikrikštyti? Kodėl jis ryžosi šiam žingsniui?
- 3 Kada Lietuva minėjo Mindaugo karūnavimo 750-ąsias metines? Kada minės 770-ąsias šio įvykio metines?
- 4 Ką sužinojote apie karalių Mindaugą iš Just. Marcinkevičiaus dramos „Mindaugas“ ir B. Makauskos straipsnio „Mindaugas – Lietuvos karalius ir vienytojas“? Pasakykite, kurie dramoje pateikti įvykiai yra tikri, istoriniai, o kurie literatūrinė fikcija.
- 5 Kuriame tekste analizuojami Mindaugo išgyvenimai, karalius pristatomas iš žmogiškosios perspektyvos, analizuojami jo jausmai? Savo nuomonę argumentuokite.
- 6 Į ką, rašydamas apie karalių Mindaugą, daugiausia dėmesio kreipia B. Makauskas? Kaip jis pristato valdovo šeimos padėtį?
- 7 Kuo galima pagrįsti, kad B. Makauskos rašinys yra mokslinio stiliaus pavyzdys? Kurios mokslo šakos? Pasakykite, kas būdinga moksliniam stiliui. Kuo jis skiriasi nuo meninio stiliaus? Parinkite kitų mokslo šakų mokslinio stiliaus pavyzdžių.
- 8 Kurie Just. Marcinkevičiaus dramos „Mindaugas“ ištraukos motyvai yra fiktyvūs, o kurie paremti faktais?
- 9 Pamąstykite ir pabandykite atsakyti į klausimą, kuo skiriasi fikcija nuo melo.

Mindaugas – pirmasis Lietuvos karalius. Liepos 6-oji – Mindaugo karūnavimo, Lietuvos valstybės diena.

MOKSLINIS STILIUS

Mokslo darbų – studijų, mokslinių straipsnių paskirtis reikalauja atskleisti mokslo tiesas, atradimus ar išradimus, paskelbti naujus tyrimo rezultatus. Šiems darbams būdingas griežtai logiškas minčių dėstymas ir nuoseklus jų reiškimas. Tam reikalui parenkami tiksliai apibrėžtos reikšmės žodžiai ir terminai. Mokslinio stiliaus kalboje daug abstrakčios reikšmės žodžių, jai nebūdingos stiliaus puošmenos, žodžiai su emociniu atspalviu (vaizdingieji veiksmažodžiai, išiktukai, jaustukai ir pan.). Sakiniai dažniau esti ilgi, sudėtiniai.

Mokslinių rašinių paskirtis – informuoti apie esamą padėtį, ją nagrinėti bei tyrinėti ir įtikinti, kad išvados teisingos, todėl šių darbų turinį sudaro faktinė medžiaga, jos analizė ir samprotavimas.

Evalda Jakaitienė

Gražiausia Europos moteris

Barbora Radvilaitė užima ypatingą vietą Lietuvos istorijoje ir kultūroje. Jos asmuo ir ją lydėjusios legendos jau daugiau kaip keturi šimtmečiai traukia įvairių šalių istorikų, poetų, dramaturgų, dailininkų dėmesį. Ji yra tapusi daugelio meno kūriniių heroje.

Barbora Radvilaitė buvo iš garsios Radvilų giminės, kuri daug nusipelnė Lietuvos ir Lenkijos istorijai. Radvilos buvo

talentingi XVI–XVII amžiaus karvedžiai ir politikai, gynę Lietuvos savarankiškumą nuo Lenkijos ponų. Be Radvilų giminės sunku įsivaizduoti to meto Lietuvos ir Lenkijos kultūrą, nes jie buvo gerai žinomi menų ir literatūros globėjai.

Barbora gimė Vilniuje apie 1520 metus. Šeimoje ji buvo jauniausia, turėjo brolių Mikalojų ir seserį Oną. Barbora gavo puikų išsilavinimą, mokėjo keletą kalbų, daug skaitė. Ji buvo stipraus, net valdingo charakterio, tačiau kartu jautri, nuoširdi ir atlaidi. Mėgo jodinėti, dažnai kartu su vyrais dalyvaudavo šauniose medžioklėse. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterys apskritai buvo gana savarankiškos, turėjo nemažai teisių ir laisvių. Net ir erotiniai santykiai čia buvo laisviau vertinami negu kaimyninėje Lenkijoje. Tai liudija ir Lietuvos Statutas.

Septyniolikos metų Barbarą tėvai išleido už garsaus Lietuvos didiko Stanislovo Goštauto, kuris buvo Trakų vaivada. Ši santuoka reiškė dviejų stambiausių Lietuvos didikų sąjungą. Tačiau po penkerių metų Barbaros vyras netikėtai mirė, ir ji liko jauna našlė.

Barbora Radvilaitė dažnai vadinama gražiausia ir įdomiausia to meto Europos moterimi, jos kūno proporcijos laikomos tiesiog idealiomis. Ji mėgo gražiai, elegantiškai rengtis, labiausiai mėgo raudoną spalvą, o mėgiamiausi jos papuošalai buvo perlai. Barbora pasižymėjo ne tik grožiu ir elegantiškumu, bet ir temperamentu. Kaip tik tokia moteris galėjo sužavėti Lietuvos ir Lenkijos karalių Žygimantą Augustą. Barbaros ir Žygimanto Augusto meilė buvo nuostabi. Istorikų nuomone, tai nebuvo susižavėjimas iš pirmo žvilgsnio, tai buvo aistra, vėliau peraugusi į didelę meilę. Barbora negalvojo apie vedybas su karaliumi, jai užteko vien Žygimanto meilės. O jis mylėjo Barbarą karališkai: apibėrė ją pasakiškomis dovanomis, rengdavo didžiules puotas ir šventes. Jos garbei iš Vakarų Europos pirmą kartą į Lietuvą buvo atvežtos gulbės – viduramžių riterių meilės paukščiai.

Po pirmosios žmonos Elžbietos mirties, 1547 metų vasarą, Žygimantas Augustas slapta vedė Barbora Radvilaitę. Apie vedybas viešai buvo paskelbta tik kitų metų pavasarį. Žygimanto tėvai ir Lenkijos didikai buvo prieš karaliaus vedybas su Barbora. Tačiau Žygimantas buvo pasirengęs kovai ir greičiau ne tekti Lenkijos karaliaus sosto, negu atsisakyti mylimos žmonos. Po vestuvių, tapusi Lietuvos ir Lenkijos karaliene, Barbora apsigyveno Krokovoje. Čia ji pateko į kitokios kultūros aplinką, susidūrė su daug griežtesniais papročiais. Tačiau tai Barboros nepakeitė, ji net pati sugebėjo pakeisti kai kurias nuo seno Lenkijos karaliaus dvare galiojusias taisykles. Krokovoje ji nemėgo. Sunkiai sirgdama ir jausdama artėjančią mirtį, Barbora paprašė ją palaidoti Vilniuje. 1551 metais Barbora Radvilaitė mirė. Žygimantas Augustas įvykdė jos valią ir pats visą kelią lydėjo jos palaikus iš Krokovoje į Vilnių.

Barbora Radvilaitė priklauso tam nedideliui skaičiui istorinių asmenybių, kurios tapo legendomis, simboliais. Ji – grožio, meilės, žmogiškos laimės ir jos trapumo simbolis.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Sudarykite lentelę. Vienoje jos skiltyje išrašykite Barboros Radvilaitės biografines žinias, kitoje charakterio ypatybes.
- 2 Kaip rašinio autorė apibūdina Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto meilę Barborai?
- 3 Kaip suprantate žodžius: „Ji – grožio, meilės, žmogiškos laimės ir jos trapumo simbolis“?
- 4 Kaip jūs vertinate Barbora Radvilaitę? Parašykite jos trumpą charakteristiką (rašant charakteristiką, nebūtina vardyti visų biografinių faktų).
- 5 Ką reiškė Lietuvai Barboros Radvilaitės santuoka su Lenkijos karaliumi Žygimantu Augustu? Renesanso laikotarpiu, kada gyveno Barbora Radvilaitė, paprastai tuokdavosi to paties luomo žmonės. Nebuvo priimta, kad kunigaikštystė tekėtų už karaliaus. Tokia santuoka buvo vadinama mezaliansu. Kaip pasikeitusios šių dienų vedybų tradicijos?

Judita Vaičiūnaitė
(1937–2001)

Gimė 1937 m. Kaune. Baigė Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą. Pirmieji eilėraščiai spaudoje pasirodė 1956-aisiais. Per keturiasdešimt metų išleido poezijos rinkinius: „Pavasario akvarelės“, „Kaip žalias vynas“, „Per saulėtą gaublį“, „Vėtrungės“, „Pakartojimai“, „Neužmirštuolių mėnesį“, „Smuikas“, „Žiemos lietus“ ir kt. Parašė dvi poetines dramas. Išvertė į lietuvių kalbą rusų poetų kūrinių. Poezijos rinktinės – „Klajoklė saulė“, „Nemigos aitvaras“ – išleistos 1974 ir 1985 metais.

Mirė 2001 m. vasario 11 d. Vilniuje.

Judita Vaičiūnaitė

Kanonas Barborai Radvilaitei

Ištraukos

1. Elžbieta iš Habsburgų

Aš pradedu.

Buvau visai dar vaikas ir lyg marmuras
balta, tyra ir, sako, reto grožio. Svetimšalė
nykioj šaly, į kur ištekino, kur siautė maras,

kur ištikimas pažas¹ nebudėjo, kur sušalę
 pečiai virpėjo, krečiami ligos. Kaip sniego gniūžtė
 tirpau Žygimanto karštam delne. Namų man trūko –
 žindyvės, seserų ir draugių. Lemta čia sugniužti
 nuo persmelkiančio svetimą ir šaltą miestą rūko...
 Nedrumskite manęs daugiau.
 Tau nekliudžiau, Barbora.
 Čia kaip vienuolė numiriau, kada pražydo medžiai.
 Žiūrėjau į nutolstančią laimingą jūsų porą.
 Ir mano šleifo² ūką nunešė nepilnamečiai...

2. Karalienė Bona

Abi jau marčios mirė.
 Niekas dabar jau neįrodys,
 daviau ar nedaviau veneciniam stikle nuodų...
 Pati nunuodyta buvau. Mirtis pilna ironijos.
 Paduokite man liutnę³. Grosiu. Daros nuobodu.
 Nenorom aš tapau lemtim –
 ta seno teatro kauke.
 Prie Sforcų vardo kraujui skirta amžinai pridžiūt.
 Mane tik prie sūnaus beprotiškai ir skaudžiai traukė.
 Bet salių veidrodžiuose aš vieniša – kaip iš pradžių.
 Gal marčios pačios mirė.
 Gal nereikia šitaip smerkti
 tos moteries, kuri išvengė prakeiksmo pamilti.
 Bet saugokis manęs, Barbora – barbare, net serganti.
 Nepakenčiu tavęs už meilę.
 Ir lemiu tau mirtį.

¹ Pažas – *istor.* viduriniaisiais amžiais – bajoraitis, patarnaujantis didikui ar karaliui.

² Šleifas – suknelės valktis.

³ Liutnia, liutnė – vienas seniausių styginių muzikos instrumentų.

3. Mikalojus Radvila Rudasis Mikalojus Radvila Juodasis

Mes pavertėm tave šachmatų, kortų karaliene.
Tau ant aksomo pagalvėlės atnešėm karūną –
ji Radvilų išdidžią kaktą pirmą kartą lieté,
bet tau pavirto į erškėtrožių raudoną krūmą.

Mes stumdėm sandėriuos tave –
pirmiau už seno Goštauto,
už pelenų krūvos. Paskui įkalinome meilę
į skeptrą⁴ ir į karstą.
Mes panorom, kad užgožtų
net mirtį tavo grožis –
kerštas tiems, kurie mus šmeižė.

Mes sukryžiuvom tarpdury špagas⁵ –
karaliaus aistrą
jėga mes pavertėm į giminės didžiausią garbę.
Bevardės mirdavo karalių mylimos.
Besklaistančią
prie lango laiškus, ir tave įamžinom kaip herbą.

5. Kotryna iš Habsburgų

Tai dėl tavęs likau beveidė.
Mano bruožai dūmuos,
gulu pačioj istorijos kertėj, pavirtus plėnim⁶.
Tavęs raudodavo Žygimantas, mane atstūmęs,

⁴ Skeptras – *istor.* karaliaus valdžios ženklas – lazda, papuošta brangakmeniais ir raižiniais, naudota per iškilmingas ceremonijas.

⁵ Špaga – ilgas, plokščias duriamasis ginklas.

⁶ Plėnis – pelenų atskira dalelė.

pasišlykštėjęs iki skausmo...
Bet skriaudos neplėsim.

Buvau maža, kada sesuo tekėjo už Žygimanto.
Juokiaus per jūsų sutuoktuves, prakandus kietą obuolį.
Mačiau, kaip mūsų išprotėjusi senelė žymi
kas rytą kryžiaus ženklą freilinas⁷.
Veržiaus į tolį,

bet ne sesers dvasia, o tu stovėjai mūsų tarpe.
Kaip kardas guoly –
skyrė mus Barboros vardas.
Iškeliavau atgal į savo tėviškę. Ištarde
jie išjuokė mane.
Tyliau lyg surūdijęs varpas.

6. Žygimantas Augustas

Kaip šuo prie mirštančios tavęs budėjau
tais mėnesiais, kada nei žavesio, nei būto grožio
neliko – tik dvasia, tik graudulys, kada bodėjos
visi tavim, kada, dar gyvai, tau koplyčioj grojo...

Likai man ta pati, kuri sapnuodavosi rūmuos –
raudona ir karšta dosni šviesa. Ir prisiartint
aš vėl bijojau. Nudegina tas ašarų sūrumas,
plaukų vėsa, kurios nėra jokiuos portretuos.
Argi tavęs neteksiu? Argi dingsi? Kas karalių valdos,
jei esme lyg dykvietėj – visam pasauly dviese?
Man niekas nesvarbu – dar muša šventos tavo valandos,
dar tavo švelnūs pirštai mano rankoj neatvėse...

⁷ Freilina – aristokratinės kilmės merginų pareigybė karalienės, carienės arba princesės svitoje.

7. Barbora Radvilaitė

Aš būsiu ne pageltęs pergamentas⁸. Aš nesensiu.
 Man meilė bus galia išlikti, kaip poetui eilės.
 Aš čia gimiau.
 Aš pavirtau čia Vilniaus renesansu⁹.
 Iš čia ir mano žavesys, per amžius neapleidęs...

Grįžau čia mirusi. Tamsus ir ankštas buvo karstas.
 Už jo – kanopų ritmas tarsi laikrodžio tiksėjimas.
 Už jo – Žygimanto alsavimas, duslus ir karštas.
 Grįžau čia mirusi, į savo dangų įtikėjus.

Į šitą miestą ūkanoj – į prigesintą, drėgną
 jo bokštų spindesį, į šiltą išganingą lietu
 grįžau.
 Ne karūnavimui išvežę, bet ištrėmę
 vėl parvežė.
 Ir prisikėliau, žemės prisilietus.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokio tipo poezija – lyrine ar epine – laikytumėte šį kūrinį? Kodėl?
- 2 Charakterizuokite Barborą Radvilaitę, pasiremdami „kalbančiais“ vyrais ir moterimis.
- 3 Kokią karalienę Boną pažinote šiame kūrinyje?
- 4 Nustatykite paskirų kalbėtojų santykį su Barbora.
- 5 Kurie kūrinio žodžiai rodo Žygimanto Augusto meilę Barborai?

⁸ Pergamentas – specialiai išdirbta oda, senovėje vartota rašyti; tokioje odoje parašytas rankraštis.

⁹ Renesansas – 1. *istor.* kultūros ir visuomenės minties istorijos pereinamoji iš viduramžių į naujuosius amžius epocha. 2. *prk.* atgimimas, atsinaujinimas, suklestėjimas.

Vincas Mykolaitis-Putinas
(1893–1967)

Gimė 1893 m. sausio 6 d. Pilotiškėse (Prienų r.). Poetas, prozininkas, dramaturgas, literatūros tyrinėtojas. Baigė Seinų kunigų seminariją, studijavo Fribūre ir Miunchene, dėstė Kauno ir Vilniaus universitetuose. Išleido eilėraščių rinkinius „Raudoni žiedai“, „Tarp dviejų aušrų“, „Keliai ir kryžkeliai“, „Būties valanda“, „Langas“ ir kt., romanus „Altorių šešėly“, „Krizė“, „Sukilėliai“, dramas „Žiedas ir moteris“, „Valdovas“, literatūros istorijos bei kritikos knygas „Naujoji lietuvių literatūra“, „Literatūros etiudai“ ir kt. Mirė 1967 m. birželio 7 d. Kačerginėje prie Kauno. Palaidotas Vilniuje.

Pijus Dambrauskas

Vincas Mykolaitis-Putinas – klierikas, poetas

Ištrauka

Mano supratimu, seminarija (Seinų) kaip specifinė institucija nebuvo žemo lygio. Putinas mokėsi visai gerai. Tačiau pačių aukščiausių pažymių jis nesiekė, nes labai daug laiko skyrė poetinei skaitybai. Ir šiandien tarytum matau jį pamokų ruošimo metu, įsigilinusį į nemokyklinio turinio knygą ar bevaikščiojan-

tį vis su poezijos tomeliu po pažaste. Tuo metu poezijos knyga buvo jo didžiulė meilė.

Literatų kuopelės pirmininkas (M. Krupavičius) taip rašė apie Putiną IV kurse: „Jau visi žinojo, kad tas vyras išeis į žmones. Jau būdavo mūsų slaptose draugijoje diskutuojamas paties Putino iškeltas klausimas, ar kunigas gali būti geras poetas... Išskyrus Putiną ir Juožą Avižienių, mes visi, draugijos nariai, į pastatytą klausimą duodavom teigiamą atsakymą. Kitokios nuomonės buvo Putinas ir Avižienius. Dar kalbamais metais tas klausimas buvo diskutuojamas, nes Mykolaitis-Putinas buvo aiškiai pastatęs klausimą: „Nenoriu užkasti savo talento. Noriu būti poetas, o kadangi kunigystė būti poetu yra kliūtis, tad iš seminarijos turėsiu išstoti.“ Matydami, kad mūsų argumentai neįtikins Putino, daugiau neprieštaravom, bet pažadėjom, baigę seminariją ir tapę kunigais, jam ir Avižieniui sudėti stipendijas.”

Visai aišku, kad Putino nuomone, priėmimas kunigystės jam, kaip poetui, būtų žalingas. Betgi dėl ko Putinas, kaip buvo pasiryžęs, iš seminarijos nepasitraukė? Atsakyti galėtų tik jis

Seinų bazilika ir buvusio vienuolyno pastatas

pats. Deja, mūsų tarpe jo jau nėra. Galimas daiktas, kad dėl padaryto žygio Putinas ateityj turėjo nemaža sielvarto. Tačiau lieka faktas, kad kunigystė nesužalojo jo talento, neužkirto kelio į aukštąjį mokslą ir nesukliudė tapti tuo, kuo jį šiandien turime – dideliu rašytoju ir dideliu poetu.

Dar pridėsiu, kad ano meto oficialinės institucijos nepripažino kunigų seminarijose išeito mokslo. Tam būta ir tam tikro realaus pagrindo: mat kunigų seminarijoje nebuvo dėstoma matematika, svetimos naujosios kalbos, plačiu mastu Vakarų Europos literatūra ir dar vienas kitas dalykas. Taigi, jei Putinas 1913 metais būtų pasitraukęs iš kunigų seminarijos, į pasaulį būtų išsinešęs tik keturių gimnazijos klasių mokslo cenzą. Prašau nemanyti, kad aš čia rašau kunigų seminarijų ar kunigystės apologiją¹. Anaiptol. Man terūpėjo tik iškelti gyvi, konkretūs gyvenimo faktai, kurie gana skaudžiai palietė ar galėjo paliesti mūsų mieląjį Putiną. Literatų kuopelė. Seinų vyskupija tautiniu atžvilgiu buvo mišri. Nors tikrai lenkiškoji vyskupijos teritorijos dalis buvo didesnė nei lietuviškoji, tačiau seminarijoje lietuvių auklėtinių buvo žymiai daugiau negu lenkų. Lietuvių auklėtinių tautinis susipratimas, pradėjęs reikštis dar prieš 1870 metus, sustiprėjęs „Aušros“ įtakoje ir pasidaręs visai sąmoningas bei veiklus, spaudą atgavus, sukėlė lenkų nacionalistų nerimą.

Literatų kuopelės pirmininkas M. Krupavičius atsiminimuose rašo: „Visa mūsų lietuviškoji veikla mano laikais (1908–1914 m.) koncentravosi slaptoje draugijoje, kuriai priklausė gabesni ir kovingesni lietuviai klierikai. Mūsų užsimojimai: stiprinti būsimųjų kunigų tautinę dvasią ir susipratimą, plėtoti pasireiškiančius polinkius ir gabumus. Šitoks slaptas veikimas būdavo griežtai draudžiamas... Vienas svarbiausių kiekvieno nario uždavinių buvo referato parašymas pagal pirmininko nurodymą, eilėraščio ar apysakos sukūrimas, visų tų dalykų skaitymas

¹ Apologija – kurio asmens, mokslo ar idėjos šališkas gynimas, garbinimas.

susirinkime ir po to kritikos. Raštai buvo skaitomi arba bibliotekoje, arba Seinų miškelyje, į kurį kartą per savaitę eidavome pasivaikščioti. Ten sutartoje vietoje atlikdavome savo pareigą. Nariai buvo drausmingi ir niekad neatsisakydavo atlikti savo uždavinį... Šita draugija atrado ir Mykolaitį.”

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką iš skaityto prisiminimų fragmento sužinote apie V. Mykolaičio-Putino jaunystės susidomėjimus?
- 2 Kodėl, pasak autoriaus, V. Mykolaitis-Putinas nepaliko Seinų kunigų seminarijos?
- 3 Kokia veikla užsiimdavo literatų kuopelėi priklausantys klierikai?
- 4 Koks buvo literatų kuopelės veiklos pagrindinis tikslas?

Vincas Mykolaitis-Putinas

Sukilėliai

Ištrauka

Ginklai prabyla

Tą rudenį kunigo Mackevičiaus galvą kvaršino sunkūs rūpesčiai. Turimomis iš Vilniaus, Varšuvos ir Peterburgo žiniomis, sukilimas darėsi neišvengiamas, lemiamasis momentas artėjo. Dimša paskutiniaisiais mėnesiais pasidarė labai veiklus ir judrus. Čia jis grįždavo iš Vilniaus, čia iš Kauno, čia jis važinėjęs po Žemaitiją, čia po Aukštaitiją. Po kiekvienos kelionės skubėdavo pas Mackevičių, dažnai Viktoro Survilos ir Jadvygos Skrodskytės lydimas. Jis išsamiai pasakojo apie Vaišvilos sukeltą bruzdėjimą Plungės ir kituose Žemaitijos dvaruose, apie Betygalą jis buvo susiradęs Gugį ir sužinojo, kaip eina parako ir ginklų kontrabanda iš Prūsų. Grinkiškio dvare jis matėsi su ponu Vincentu Bela-

zaru ir meisteriu Adomu Bite, o Daniūnų palivarke apie Biržus atlinkė poetą Julijų Anusevičių; ten tebesąs ir Dzidas Morkus.

Kur tik ponas Dimša buvęs, visur jautęs sukilimines nuotaikas; šlėktoį degą patriotiniai jausmai, valstiečiuose – kyląs nepasitenkinimas vyriausybe, žemės reforma, jos vykdymu, išperkamaisiais mokesčiais, liustracija¹, valsčių steigimu.

Dimšos žinios ir naujienos vienu atžvilgiu džiugino Mackevičių ir kartu kėlė daug rūpesčių. Jis su pasitenkinimu matė, kad visų šio krašto likimą lemiančių žmonių ir jo paties veikla nenuėjo niekais, bet duoda laukiamą vaisių, kad sukilimo reikalas pribrendo, ir jis suliepsnos jei ne šiandien, tai ryt. O ką reiks veikti jam, Mackevičiui, kai sukilimas suliepsnos? Kai bus gautas revoliucinio komiteto manifestas, įsakymas stoti į sukilėlių gretas su ginklu rankose?.. – Žmonės manim pasitiki. Jaunų vyrų būriai ateis pas mane ir sakys: kunige, tu mus mokei, mes tavęs klausėme. Dabar sakyk, ką mums daryti, kur mums eiti? Veski mus!

Svarstydamas, kaip jam elgtis šiomis priešsukiliminėmis dienomis, kunigas Mackevičius padaro keleriopą nutarimą. Pirmiausia jis turi keisti savo veikimo būdą žmonėse. Ligi šiol jis veikė per daug atvirai, visiems matomai. Jis važinėjo, kalbėjo, agitavo, kurstė. Gandas apie jį plačiai pasklido. Jo veikla susidomėjo vyskupas, jį baudė. Jį sekė valdžios šnipas, jo pėdsakus uostinėjo žandarai. Generalgubernatoriaus kanceliarijoj jo byla kasdien augo. Nedaug ko betrukė, kad jį suimtų, įkištų į kalėjimą arba ištremtų į katorgą. Kas tada bus su tais, kurie juo pasitikėjo, laukia jau nebe žodžių, bet jo veiksmų?

Ne, taip nebegalima! Jis turi keisti savo taktiką. Jis turi būti atsargus. Jis turi veikti per kitus. Jis turi rasti tam tinkamų žmonių – ir jis jų ras.

Tačiau jis jaučia, kad yra per daug vienišas, atsiskyręs. Jam reikia palaikyti bent kokius santykius su žmonėmis, kurie savo

¹ Liustracija – peržiūrėjimas, peržiūra.

rankose laiko būsimąjo sukilimo vadžias. Jis girdėjo minint Zigmo Sierakausko ir Kosto Kalinausko pavardes. Jis turi su jais susišinoti.

Suprasdamas šio reikalo svarbą, Mackevičius pasiryžta nedelsdamas vykti į Vilnių. Jei ne Sierakauską, tai Kalinauską jis tikrai ten ras. Survila duos jam reikalingų žinių ir nurodymų.

Tačiau pirmiausia reikia pasirūpinti, kad žmonėse neišblėstų kovingos nuotaikos. Buvo įprasta, kad jis nuolatos tas nuotakas kurstydamas. Kas jį pavaduos? Reikia, kad tai būtų žmogus, kuris palaikytų nuolatinį ryšius su juo ir su kaimiečiais, kuris nebūtų žymus, nekeltų įtarimo, veiktų nejučiomis, prabėgomis.

Ir štai vieną sykį atėjo pas jį Skrodskytės kambarinė Nastė ir atnešė jam laišką. Atsakymo raštu Jadvyga nereikalavo, bet prašė atsakyti žodžiu per Nastę. Mackevičius susidomėjo Skrodskytės kambarine, išsišnekėjo su ja ir nustebo merginos sumanumu. Kai sužinojo, kad ji kilusi iš Žilėnų ir kartkartėmis ten lankosi, gera mintis sušvito jo galvoje. Ar nepanaudoti šią

merginą kaip tarpininkę tarp jo ir šilėniečių, o per juos paveikti ir kitus Paberžės apylinkės žmones.

Išleisdamas ją, Mackevičius kalbėjo:

– Naste, aš tavim pasitikiu. Bet būk išmintinga. Niekam neprasitark, kad aš tave mokau, ką tu žmonėms turi sakyti. Kai ko tave ir panelė Jadvyga pamokys. Kai prasidės sukilimas, gal tu būsi mums dar labiau reikalinga. Tokia kaip tu visur pralįs, visokių žinių perduos, kam reikia. Bet būk atsargi.

O Nastė, didžiuodamasi tokiu kunigo parodytu pasitikėjimu, tvirtai atsakė:

– Suprantu, kunige. Būkite ramūs. Darysiu, kaip jūs norite. Jei turėčiau šautuvą, tai aš juos ir šaudyt išmokyčiau.

Ji gyrėsi netuščiai. Dvare, kuriame ji anksčiau tarnavo, buvo gyvas 1831 m. atminimas. Verandos kampe stovėjo dalgis, ant sienos kabojo sukilimo laikų pistoletai, saloną puošė Emilijos Pliaterytės paveikslas. Ponaitis parko užkampy, tėvams nematant, išmokė Nastę šaudyti.

Mackevičius išleido Nastę su pasitenkinimo šypsena. Jis jautė, kad ši mergina jo neužvils, o reikalui ištikus, jai bus galima patikėti ir atsakingesnius uždavinius.

Čia jis prisimena dar vieną moterį, kuria galima dar labiau pasitikėti negu Naste. Tik tiek, kad Nastė valstietė, o ana šlėktaitė: Nastei Šilėnų kaimas – gimtinė, ji kaimiečiams savas žmogus, o ana sukilimo nuotaikas galėtų palaikyti nebent šlėktoje. Bet kažin ar ji tam tiktų?

Mackevičius sėda prie stalo, išsitraukia iš stalčiaus popierių pluoštą, atsiverčia knygą, nori dirbti. Bet dirbti nesiseka. Mintys sukaliuojasi čia apie Nastę, čia apie aną kitą. Praeitą sekmadienį sakydamas pamokslą, vėl ją matė bažnyčioje. Stovėjo vis toje pačioje vietoje, moterų pusėje, prie pilioriaus, prieš sakyklą. Sunku buvo susilaikyti, kartas nuo karto į ją nežvilgterėjus. Ji sekė jį susižavėjusiomis akimis, nepraleisdama nė vieno žodžio. Jis pirmą sykį pastebėjo ją maždaug prieš metus, pernai rudenį.

Savo parapijiečius, bent iš veidų, jis pažinojo beveik visus. Tą moterį jis tada pamatė pirmą kartą. Ji turbūt yra atvykusi iš kitur, pagalvojo tada. Negalimas daiktas, kad jis nebūtų pastebėjęs tokios įžymios moteries, jei ji būtų buvusi jo parapijoje ir anksčiau. Tiesą pasakius, ji iš visos bažnyčios nesiskyrė taip labai ryškiai, kaip, sakysime, Skrodskytė ar kuri kita dvarininkaitė. Vis dėlto ji buvo kitokia. Ne dvarininkaitė, bet ir ne kaimietė. Be abejo, šlėktaite, kokio smulkaus bajorėlio duktė. Savo kilme, materialine ir visuomenine padėtimi ji galėjo būti, pavyzdžiui, Dimšos lygio moteris. Tokių šioje apylinkėje buvo nemaža.

Mackevičius prisimena tolimesnę jūdviejų pažinties eigą. Taigi sekantį sekmadienį, po pamaldų, ji pasitiko jį išeinantį iš bažnyčios ir pasakė norinti užpirkti mišias už motinos vėlę. Jis nusivedė ją į kambarį užrašyti mišių, paskirti dienos. Tada jis gavo apie ją žinių. Ji esanti Malvina Bytautaitė, neseniai su tėvu ir broliu atsikėlusį į šį kraštą, pirkę tolimo giminaičio palivarkėlių. Taip jau susiklojo jų gyvenimo aplinkybės.

Netrukus po to ji atėjo su tėvu, prašė atsilankyti pas juos ir ta proga pašvęsti jų, kaip naujakurių, trobas. Mackevičius pažadėjo. Jis pažinojo tą apleistą palivarkėlių, bet, nuvykęs sutartą dieną, nustebė, kad per taip trumpą laiką ten daug kas pasikeitė. Gyvenamasis rūmas atremontuotas, aptaisyti ir kiti trobesiai, kiemas apkuoptas, sodas išvalytas. Bytautai pasirodė esą darbštūs ir tvarkingi žmonės. Malvinos tėvas, iš išvaizdos tipiškas šlėkta su nukarusiais ūsais ir praplikusiu pakaušiu, savo papročiais ir būdu griežtai skyrėsi iš apylinkės šlėktų, daugiausia apsilėidusių, baigiančių nusigyventi, bet pasipūtusių, pilnų bajoriško „honoru“. Brolis, sumitęs vyras, nesivaržydamas sakėsi ieškąs žmonos, nes ir Malvinai atėjęs pats laikas tekėti. Ar kunigas negalys supiršti dvi poras?

Mackevičius lig šiol nepamiršta Malvinos žvilgsnio, kaip ji pažvelgė į jį, ištarus broliui tuos žodžius. Tai buvo gilus, atviras žvilgsnis, kupinas kažkokio tylaus liūdesio, sumišusio su

džiaugsmu, su žavesiu, bet kartu ir su baime, ir nebyliu pagalbos šauksmu.

– Ne, – pagalvojo jis tada, – šita mergina tekėti dar nenori. O gal ji myli ką nors kitą, už ko negali tekėti?

Jis smalsiai į ją pažiūrėjo, tarsi norėdamas susidaryti nuomonę, kas gi ji iš tiesų yra. Graži mergina, bet gražuole jos nepavadinsi. Aukšta, tamsi blondinė, įdubusiomis akimis, kurių net spalvą sunku įžiūrėti. Berods tamsiai mėlynos. Plonose lūpose ir pablyškusiame veide klaidžioja vos pastebimas ilgesingas, liūdnas šypsnyš. Ir šita veido išraiška sudarė visą jos žavumą, patrauklumą. Tokios moterys negali būti piktos, klastingos, savanaudiškos arba kerštingos. Iš Malvinos akių ir to šypsniio švietė kaip ir koks abejingumas gyvenimui, tarsi jos mintys būtų užimtos tik jai vienai žinomais dalykais, toli nuo gyvenimo, nuo kasdienybės.

Šitaip charakterizuodamas Malviną, Mackevičius žinojo, kad neapsirinka. Nuo jo aštraus, įdėmaus žvilgsnio neprasprūdo nei išviršinės, nei vidinės būdo savybės.

Apie Kalėdas, lankydamas parapijiečius, jis svečiavosi pas Bytautus antrą kartą. Jį priėmė nuoširdžiai, svetingai, vaišino kaip lauktą svečią. Kalbėjosi apie ūkį, santykius su dvarininkais ir valstiečiais. Bytauto pažiūros originalumu nepasižymėjo. Jis buvo geras, praktiškas ūkininkas, žiūrįs savo reikalų, ir tiek. Užėjus kalbai apie sukilimą, Bytautas atvirai pasisakė sukilimo idėjai nepritariąs. Rusijos imperija esanti tokia galinga, kad jokie sukilimai jos nesugriausią. Sūnus pritarė tėvui ir nesvyruodamas pareiškė, kad jis į sukilimą neisiąs.

Mackevičiui buvo įdomu išgirsti Malvinos nuomonę, tačiau tada ji laikėsi santūriai, į vyrų kalbas nesileido. Vis dėlto kunigas pastebėjo, kad ji ne visai pritaria tėvui ir broliui, o mielai palaikytų jo nuomonę. Jį sudomino merginos laikymasis, ir jis nutarė, progai pasitaikius, plačiau su ja tuo klausimu išsikalbėti. Senas agitatoriaus įgūdis vertė jį nelikti abejingam nė vieno svyruojančio, abejojančio atžvilgiu.

– Tėvo ir sūnaus gal ir nepatrauksiu į sukilimą, bet dukterį laimėti būtų naudinga. Ji gabi ir pakankamai išsilavinusi. Aukotis viešiesiems reikalams moterys labiau yra linkusios negu vyrai. Jų patriotizmas karštesnis ir aktyvesnis. Tai rodo Skrodskytės ir daugelio kitų pavyzdys. Būtų gerai, kad jiedvi veiktų sutartinai.

Taip galvojo Mackevičius tada, grįždamas iš Bytautų palivarkėlio. Jo mintis nejučiomis kurstė šilto, gilaus Malvinos žvilgsnio ir vos pastebimos, liūdesio atmieštos jos šypsenos prisiminimas. Malvinos paveikslas plūduriavo jo sąmonėje visą vakarą. Bet tada jis dar nekėlė jo sieloje jokios nerimasties, jokio priekaišto.

Per Naujuosius metus ji vėl atsilankė pas jį palinkėti, kaip įprasta, laimingų metų ir perduoti geriausių tėvo linkėjimų. Šis atsilankymas buvo patogi proga išsikalbėti jam rūpimais klausimais.

– Jūs man linkite, panele Malvina, laimingų metų ir visokio pasisekimo mano darbuose. Ar galiu jus paklausti, kaip jūs suprantate mano laimę ir pasisekimą?

Ji susimąstė, patylėjo ir tarė:

– Taip jau įprasta visiems linkėti. Laimės tai jūs vargu ar sulauksite, kunige. Gal jos ir iš viso nėra. Aš linkiu, kad išsipildytų jūsų troškimai – štai ir viskas.

– Jei mano troškimai išsipildys, jie atneš man daug vargo, rūpesčių, o gal ir mirtį. Ar ir to jūs man linkite?

Ji vėl susimąstė ir atsakė tyliu balsu:

– Jei troškimai dideli ir gražūs, tai dideli žmonės nebijo už jų išsipildymą pakentėti nei vargo, nei rūpesčių, o gal net mirties.

– Jūs gražiai pasakėte, – pritarė jis. – Ir aš norėčiau toks būti. Aš linkiu jums, kad ir jūsų troškimai išsipildytų.

Ji pažvelgė į jį ilgu savo gilių akių žvilgsniu, ir šypseną jos veide pasidarė aiškesnė.

– Mano troškimų išsipildymas atneštų man didžiausią laimę. Tačiau laimės nėra šiame gyvenime. Dėl to aš ir nemanau, kad jie išsipildys. Tačiau dėl to niekam nebus jokios skriaudos.

– Negerai, kad jūsų troškimai tik jus pačią liečia. Mes gyvename tokiais laikais, panele Malvina, kad atskiro žmogaus vertė pareina nuo to, kiek jis gera padaro tautai, visuomenei. Dėl to ir mūsų troškimai turi būti nukreipti į visų žmonių labo troškimą.

– Taip, – sutiko ji, nenuleisdama žvilgsnio. – Aš tikėjau iš jūsų šitokių žodžių. Man jie brangūs kaip jūsų kilnios sielos balsas. Aš žinojau, kad jūs toks. Ir nenorėčiau, kad būtumėt kitoks. Bet mumyse, moteryse, asmeninės laimės, meilės troškimas yra taip giliai įdiegtas, kad mes tik per ją, tik jos siekdamos, galime ir visiems žmonėms padėti patenkinti savo laimės troškimą.

Jis pirmą sykį išgirdo jos ištartą žodį „meilė“, ir tas žodis, vos jaučiamai dilgtelėjęs jam širdį, pirmą kartą privertė jį nusiteikti atsargiai ir susigūžti savyje. Tačiau jis prisiminė savo norą išbandyti jos nusiteikimą būsimo sukilimo atžvilgiu.

Jis perėjo porą kartų per kambarį ir, sėsdamasis priešais ją, vėl prabilo:

– Mudu kalbamės vis labai bendrais žodžiais: laimės troškimas, žmonių labas... Imkime šiuo metu pribrendusį žmonių tautos troškimą – laisvės, išsivadavimo iš priespaudos, geresnio gyvenimo troškimą. Šis troškimas tegali būti patenkintas kruvina kova, revoliucija, sukilimu. Jūsų tėvas ir brolis nepritaria sukilimui. O jūs? Ar žmonių laimė ir tėvynės likimas nėra jums svarbesnis negu asmeninės laimės, jei norite – meilės troškimas?

Tiesiogiai atsakyti į klausimą ji vengė. Po trumpos tylos tarė:

– Dėl žmonių laimės, dėl tėvynės labo aš galėčiau išsižadėti savo asmeninės laimės. Bet joks pasiaukojimas neužgesintų mano jausmo žmogui, kurį aš pamilčiau.

Ir pamąščius dar pridėjo:

– Bet, ir mylėdama jį, aš nebūčiau kliūtis jo kilniems troškimams, nors tie troškimai ir atitolintų jį nuo manęs.

Ji pakilo atsisveikinti. Jos rankos paspaudimas buvo vos ilgelesnis, negu paprastai esti atsisveikinant su svetimu žmogum. Liūdesio atošvaistė atsispindėjo jos santūriame šypsny.

Jai išėjus, Mackevičius pasijuto taip sumišęs, kaip niekad dar anksčiau nebuvo. Prisimindamas visą Malvinos atsilankymo sceną ir jos žodžius, jis beveik jau neabejojo, kad ne ką kitą, kaip jį, ji turėjo galvoje, sakydama, kad nebūtų kliūtimi mylimo žmogaus kilniems troškimams.

Kaip jam toliau elgtis? Nutraukti tą pavojingą pažintį pačioje pradžioje? Sunaikinti patį jausmo gemalą? Tai būtų protingiausia ir saugiausia. Jo padėtis, kaip kunigo ir žmonių vadovoliucionieriaus, neleidžia jam leistis į meilės sentimentus. Bet tuo tarpu juk nieko aiškaus nėra. Galgi jis dėl savo šioje srityje neprityrimo mato kažkokį pavojų ten, kur jo visai nėra. Gal ta mergina kalbėjo, turėdama galvoje ne jį, o ką kitą, ar visai nieko konkretaus neturėdama galvoje. Nerimta būtų dėl tų kelių žodžių daryti kažkokias toli siekiančias išvadas.

Taip tada apsiraminęs, jis stengėsi apie Malviną nė negalvoti. Gal jis būtų ją ir visai pamiršęs, jei ne sekmadieniai. Kiekvieną sekmadienį ji stovėdavo bažnyčioje vis toje pačioje vietoje, įsmeigusi į jį akis, godžiai klausydavo jo pamokslo, nepraleisdama nė vieno žodžio. Jam nekliudydavo toks jos atidumas. Priešingai, jis jausdavo malonų susijaudinimą, matydamas jos gilių akių žvilgsnį ir tą vos pastebimą, paslaptinę jos šypsena. Nenoromis jį užliedavo nauja įkvėpimo banga, širdis smarkiau imdavo plakti, mintys darydavos aiškesnės, žodžiai laisviau imdavo plaukti iš jo lūpų.

Taip praėjo žiema, pavasaris – Malvina nė karto jo neatlankė. Atrodė, kad ji tenkinosi sekmadieniais jį matydama bažnyčioje per pamaldas. Bet štai jo vardadienio, šventojo Antano, išvakarėse ji pasibeldė į jo duris.

– Kunige, prašau atleisti man už įkyrumą, – teisinosi paduodama ranką, – bet aš negalėjau iškęsti nepasveikinusi jus vardo dieną ir nepalinkėjus jums daug sėkmingo darbo metų.

– Dėkui, panele Malvina. Tik mano vardo diena ne šiandien, o rytoj.

– Žinau. Šiandien tik išvakarės. Ryt pas jus gal bus daug svečių, o aš norėjau jus vieną matyti. Aš norėjau prašyti jus priimti šią mažą dovanėlę atsiminimui.

Ji išvyniojo ir padavė jam gražiai išsiuvinėtą kepuraitę „konfederatką”, kokias pradėjo nešioti visi krašto patriotai, prijaučią sukilimui. Jis priėmė dovanėlę ir nuoširdžiai už ją dėkojo. Jam buvo maloni ir pati dovanėlė, ir tai, kad ji reiškė Malvinos pritarimą jo veiklai, jo siekimams.

Atsisveikindama ji padavė jam laišką.

– Šitą laišką prašau paskaityti, kai būsite vienas.

Jai išėjus, jis ėmė skaityti laišką:

„Kunige. Nesidroviu ir nesivaržau Jus taip vadinti, nors mano jausmai, kuriuos jaučiu Jums, žmonių manymu, o gal ir Jūsų, nesiderina su Jūsų pašaukimu ir padėtimi. Aš Jus myliu, ir man vis tiek, kas Jūs esate. Aš gerai suprantu, kad mano meilė gal ir pasiliks uždaryta mano vienos širdy, gal ji pasmerkta žūti kartu su manimi, nesukėlusi atgarsio Jumyse, tačiau aš nebeturiu jėgų ją nešioti vien savyje, nebeturiu jėgų Jums to nepareikšti. Aš nieko nesitikiu, nieko nesiekiu. Aš žinau, kad esu paskirta amžinai vienviatvei, nors Jūs ir nepasmerktumėt manęs ir atsilieptumėt į mano

meilę nors mažyčiu Jūsų jausmo spindulėliu, nors vienu mane suprantančiu ir atleidžiančiu šypsniu. Mudviejų keliai niekad nesutaps. Mato Dievas, kad aš laikyčiau didžiausiu nusikaltimu atitraukti Jus nuo altoriaus ir nuo didžiųjų Jūsų gyvenimo uždavinių. Suprantu gerai, kad kaip kunigui aš nieko Jums negaliu padėti, gana to, kad Jums nekenksiu. Aš saugosiu savo paslaptį tik sau. Gal aš nė Jums būčiau jos nepraskleidęs, jeigu Jūs būtumėt vien tik kunigas. Bet Jūs esate ir didelis visuomenės veikėjas, o gal netrukus būsite ir narsus karys, ir vadas kruvinuose mūšiuose. Jums teks iškentėti daug vargo ir skausmo ir – baisu pagalvoti – gal būti sužeistam arba pakliūti į priešų rankas. Tada – drįstu manyti – Jums bus reikalinga mylinti širdis, paslaugi ranka. Jau ir dabar, jeigu Jums būt reikalingas patikimas žmogus kokiam svarbiam uždaviniui atlikti, atsiminkite mane. Aš nepabūgsiu nei vargo, nei pavoju man patikėtą žygį atlikti. Šiaip aš Jums neįkyrėsiu, dažnai pas Jus nesilankysiu, Jūsų nekompromituosiu. Man pakaks, jei aš Jus matysiu bent sekmadieniais ir klausysiu Jūsų įkvėptų, iš širdies plaukiančių ir giliausias mano širdies gelmes pasiekiančių žodžių. Likite sveikas. Tegul saugoja Jus Dievas ir Švenčiausioji Jo Motina. – Jus mylinti M. B.”

Dabar, praslinkus keliems mėnesiams, Mackevičius ramiau mąsto apie tą laišką ir keistą Malvinos meilę. Bet tada visa tai jį sukūrė ligi pat širdies gelmių. Kaip jis galėjo atsiliepti į tą laišką? Niekaip. Ji pati savo ypatingos meilės pasyvumu, savo rezignacija atėmė jam galimybę reaguoti, kažką aiškintis, vienaip ar kitaip savo pažiūrą pareikšti. Ir jam nebeliko nieko kito, kaip pasyviai stebėti ir laukti. Ir toliau jis matydavo ją bažnyčioje, netyčia susitikusi šventoriuje, ji sveikindavo jį iš tolo, palenkdama galvą ir vos pastebimai šypsodamasi. Ji nesinaudojo proga prie jo priėti, prakalbinti.

Kartais, susimąstymo valandomis, paprastai sekmadienio vakarais, jis ją prisimindavo. Tą dieną jis matydavo ją bažnyčioje. Vakare jis, atlikęs visus reikalus su žmonėmis, mėgdavo

sėdėti savo kambary, rūkyti pypkę ir atsiduoti savo mintims, prisiminti dienos įspūdžius. Iš tų įspūdžių Malvina kaip gyva išnirdavo jo vaizduotėje. Jis nesiskubindavo ja atsikratyti. Jos paveikslas puošdavo jam poilsio valandas beveik taip, kaip realus paveikslas puošė kambario sieną. Nesigilindamas į savo jausmų analizę, jis vien jautė, kad Malvina jam patinka ir kad jam malonu nusimanyti esant jos mylimam. Jam patiko Malvinos pasiryžimas netrukdyti jo, kaip kunigo, pareigų, bet padėti jam, kaip kariui, sukilėlių vadui kovos lauke.

Kario vaidmuo Mackevičių traukia juo stipriau, juo sukilimo galimybė darosi tikresnė. Jis numano, kad sukilimas padarys didelį perversmą jo gyvenime. Kunigo darbą jis pasirinko, norėdamas būti arčiau liaudies, jai darbuotis ir pačią vesti į šviesesnę gyvenimą. Sukilimas pareikalaus iš jo atiduoti liaudžiai visas jėgas, ir kunigo pareigoms nebeliks nei laiko, nei galimybės, o gal nei noro. Jis žino, kad paprastu sukilėlių kapelionu² jis nebus. Ne toks jo būdas, ne tokie užmojai ir ne to iš jo laukia žmonės, kurie juo pasitiki, kurie panorės, kad jis juos vestų su ginklu rankoje. Štai ir dabar jis tokį save vaizduojasi: pilka kareivio apranga, prie šono kalavijas, ant peties šautuvas, galvą dengia konfederatė – Malvinos padovanotoji konfederatė. Jis ima ją, deda ant galvos, pastumia truputį į šoną. Puikiai atrodo, bet prie sutanos netinka. Visai kitoks bus vaizdas prie karinės uniformos! Jam turbūt greit užaugs barzda ir ūsai. Pakanka neskusti dvi dienas – ir tai jau žymu.

Mackevičius garsiai nusijuokia sugavęs save vaikiškai, išdykėliškai besvajojantį. Jo laukia ne žaidimas kareivėliu, ne maskaradas, bet atsakingas, krauju ir gyvybe įpareigojantis uždavinys. Jis nusiima konfederatę, paglosto delnu jos švelnų akšomą, ir Malvinos paveikslas kaip gyvas įsibrėžia jo vaizduotėje.

² Kapelionas – 1. kunigas – tikybos mokytojas. 2. kunigas, atliekantis pareigas koplyčioje ar uždaroje įstaigoje.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką žinote iš istorijos pamokų apie 1863 m. sukilimą? Ar girdėtos jums Zigmo Sierakausko, Kosto Kalinausko, Antano Mackevičiaus pavardės? Ką apie juos žinote?
- 2 Parašykite kun. Antano Mackevičiaus charakteristiką.
- 3 Įsidėmėkite žodžius: „Mes gyvename tokiais laikais, kada atsikiro žmogaus vertė pareina nuo to, kiek jis gera padaro tautai, visuomenei. Dėl to ir mūsų troškimai turi būti nukreipti į visų žmonių labo troškimą.“ Ką jūs manote apie tai? Ar toks požiūris aktualus ir šiandien?
- 4 Ar kunigą Mackevičių galime pavadinti patriotu?
- 5 Kaip apibūdintumėte panelės Malvinos meilę? Kaip ji pati rašo apie meilę? Ar lengva kalbėti apie jausmus?
- 6 Pabandykite išsakyti raštu savo susižavėjimą draugu, drauge, tėvais, jums imponuojančiu žmogumi, matytu filmu, paveikslu ar kuo nors kitu.
- 7 Perskaitykite V. Mykoliaičio-Putino romanus „Sukilėliai“ ir „Altorių šešėly“.
- 8 Pagal „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“, patriotizmas – tai atsivadavimas, meilė, pasiaukojimas savo tėvynei, savo tautai. Išsiaiškinkite su žodynu, ką reiškia žodžiai: nacionalizmas, šovinizmas, kosmopolitizmas.

Asmeninis ir atviras laiškas

Vytauto Mačernio laiškas Bronei Vildžiūnaitei

1942.VI.6

Šiandien vos paeinu. Mat vakar prisibraidžiojau po pelkes, suvaikščiojau apie dvidešimtį kilometrų, tai šiandien ir nebepaeinu. Ėmiau kažin kodėl kosėti.

Esu vienas pats namuose. Visi kiti laukuose. O diena nepaprastai graži, nors vėjuota. Dangus mėlynas, kaip Tavo suknelė, kurią Tu vilkėjai paskutinį sekmadienį prieš man išvažiuo-

jant. Ir balti, mažučiai debesys plaukia vis tolyn ir tolyn. Aš sėdžiu prie lango, ir vasara metasi į akis: visur taip daug gyvybės. Sode žydi obelys, vyšnios ir kriaušės. Šakos supasi palangėje. Kažkokia šventadieniška tylą viešpatauja namuose. Kiekviename kambaryje dideli saulės langai grindyse. Ir aš kažką prisimenu, mąstau, šypsau nežinia kam, ir vėl sėdžiu tylus. Aš galvoju apie Tave, kada mes kurėjome, kaip Tu atrodei, ir, rodos, matau Tavo veidą pusiau nušviestą saulės, pusiau šešėlyje. Aš norėčiau tikėti, jog Tu esi kur nors netoli, bet neįstengiu. Aš žinau, jog Tu toli toli. Ir man valandomis taip sunku šitą šviesią vasarą. Aš dabar pavydžiu visiems tiems, kurie šnekasi, juokauja, pereina per gatvę su Tavimi. Jie nežino, kaip tai yra daug.

Vytautas Mačernis

Laiškas gali būti asmeninis ir atviras.

Asmeniniai laiškai, skiriami artimiesiems ar pažįstamiems, rašomi asmeniniais reikalais; jų stilius artimas šnekamosios kalbos arba meniniam stiliui, juose atsispindi autoriaus kalbos individualumas.

Asmeninių laiškų forma gali tikti ir rašiniams: taip galima rašyti apie teigiamus ar prastus būdo bruožus bei poelgius („Ar brangini minutę?“, „Kaip suprantu tikrąjį draugiškumą?“), apie kokius nors autoriui svarbius ar įdomius įvykius bei įspūdžius („Iš ekskursijos sugrįžus“, „Pirmoji diena mokykloje“). Taip pat asmeniniais laiškais bendrauja artimi žmonės, jais galima išsakyti savo jausmus, juose atsispindi rašančiojo ne tik kalbos turtingumas, išprusimas, bet ir jautrumas, gebėjimas atsiverti, raštingumas.

Šiuo metu asmeninių laiškų forma pasikeitusi, dažniausiai susirašinėjama per internetą, tačiau nepaisant formos, turinys nesikeičia, nors dažnai tie laiškai būna labai trumpi, net vieno sakinio. Ar laiškas rašomas popieriuje, ar tai elektroninis laiškas,

– jis turėtų būti parašytas taisyklinga kalba, su visais tai kalbai būdingais diakritiniais ženklais¹.

Nauja bendravimo (susirašinėjimo) forma yra sms žinutės ir kompiuterinės bendravimo programos: „Skype”, MSN ir kitos. Šios technologijos – tai ir iššūkis kalboms. Mat, pvz., bendraujant telefonu, rašant sms žinutes stengiamasi kuo labiau trumpinti žodžius, rašoma be diakritinių ženklų, dažnai netaisyklingai. Deja, toks rašymas gali sudaryti daug keblumų. Mat tokiu būdu būna sumaišoma ne tik norima forma, bet ir žodžio reikšmė. Tarkim, parašius „Parvesk sunu” neaišku, ką norima pasakyti: „Parvesk sūnų” ar „Parvesk šunų”. Tokie nesusikalbėjimai, deja, labai dažni.

Atviri laišakai gali būti kolektyviniai, rašomi kuriuo nors aktuali klausimu ir skelbiami spaudoje.

Atviro laiško forma rašomi rašiniai gali būti skiriami rašytojui ar kūrinio herojui. Laišku galima kreiptis į asmenį, kurio veikla ar poelgis mus pradžiugino ar papiktino, galima rašyti temas: „Mėgstamiausias mano rašytojas”, „Gamta – didžiausias žmonijos turtas” ir pan.

Laiško forma rašomuose rašiniuose stengiamasi paveikti ne tik skaitančiojo vaizduotę, bet ir įsitikinimus, todėl šiems darbams būdinga vaizdi, emociinga kalba ir loginė argumentacija.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip pavadinsite panelės Malvinos laišką kun. Mackevičiui: asmeniniu ar atviru? Kodėl?
- 2 Koks yra Vytauto Mačernio laiškas Bronei Vildžiūnaitei? Apibūdinkite jo kalbą bei jūdviejų santykius.
- 3 Ne kartą esate rašę asmeninių laiškų draugams, tėvams, pažįstamiems, tačiau vargu ar yra tekę jums rašyti atvirą laišką.

¹ Diakritiniai ženklai – nedideli ženklai prie arba virš raidės: taškeliai, brūkšneliai, kabliukai ir pan., kurie žymi ypatingą tarimą arba kirčiavimą, pvz., ą, č, š, ū, ė. Žodis „diakritinis” kilęs iš graikų kalbos ir reiškia „skiriamasis”.

ką. Įsivaizduokite tokią situaciją: Jūsų mokyklai paskiriamas naujas direktorius, kuris sumano iš mokyklos pašalinti visus kompiuterius, nes jo nuomone:

- tai visiškai nereikalingas daiktas, nes senovės žmonės kompiuterių neturėjo ir buvo protingi,
- kompiuteriai spinduliuoja ir kenkia jūsų sveikatai,
- kompiuteriai kenkia jūsų akims,
- internetas demoralizuoja visuomenę,
- žaidimai bukina žmogaus protą.

Direktorius siūlo sugrįžti prie tradicinių susisiekimo ir darbo priemonių. Jūs kalbėjotės su juo, bet pokalbis nedavė jokių rezultatų. Bėlieka rašyti atvirą laišką, išspausdinti jį vietos spaudoje, kad su jūsų nuomone susipažintų visuomenė, o direktoriui pateiktumėte tokius argumentus, kad jis liktų bejėgis. Atlikite kolektyvinį darbą.

Ieva Simonaitytė
(1897–1978)

Gimė 1897 m. sausio 23 d. Vanaguose (Klaipėdos r.). Prozininkė. Mokėsi savarankiškai, dirbo siuvėja, tarnavo įstaigose Klaipėdoje, nuo 1939 metų gyveno Kaune, vėliau Vilniuje. Parašė romanus „Aukštųjų Šimonių likimas“, „Pavasarių audroj“, „Vilius Karalius“, „Be tėvo“, „Paskutinė Kūnelio kelionė“, apysaką „Pikčiurnienė“, autobiografinę trilogiją „O buvo taip“, „Ne ta pastogė“, „Nebaigta knyga“ ir kt. kūriniai. Mirė 1978 m. rugpjūčio 27 d. Vilniuje.

Ieva Simonaitytė

Aukštųjų Šimonių likimas

Ištraukos

Senasis bokštas Įsros pakrantėje

Ryto rasoj atsipraususi, užtekėdama skaisčiai prašvito pavasario saulutė. Lyg mergaitė, jauna, daili, pasipuošusi, ji nori pamatyti savo veidą Įsros upės vandeny. Bet krantus sergstą krūmeliai, rodosi, tyčia lankstosi vienas prie kito lyg išdykaują vaikučiai, kurie dedasi turį kažį kiek paslapčių į vienas kito ausį pripasakoti, ir niekur negali saulutė pro juos prasiskverbti.

O Įsra teka ramiai sau tolyn, nėraž nesirūpindama dėl medelių ir saulutės kalbėjimosi.

Nusibodo pagaliau saulei išdykaujančių krūmelių lankstymasis, ir įžambiai ji pakilo aukštyn, virš krūmokšnių galvų. Bet ir taip dar ne visos kliūtys nugalėtos: dar viena didesnė, atkaklesnė negu kitos – tai senasis bajoro Šimonio rūmų bokštas.

Kiek amžių jis jau stovi čia, ant Įsros kranto, niekas nežino ir niekas nežinos. Galingai, nepajudinamai jis čia stovėjo nesuskaitomus metus, budėdamas lietuvių sargyboje.

Šiandien jau niekam nebereikia jo sargybos. Šiandien jo plyšiuotos sienos ne tam, kad lietuviai, čia pasislėpę, šaudytų savo strėlėmis į neatmušamus priešus, kurių pulkai, nesuskaitomi kaip žizdrai¹ prie jūros, puola bajorų pilį. Taip, kitados čia tikros pilies būta. Bet, amžiams slenkant, ir griūvančioji pilis liko be prasmės. Ir vienas sumanus Šimonių protėvis pastatė čionai tvirtus sau, savo vaikams ir vaikų vaikams namus, kuriuos aplinkiniai būrai rūmais praminė. Visas nereikalingas kampuotas sienas ansai protėvis nugriovė.

¹ Žizdras, žvirgždas – biri uoliena, kurios dalelių dydis nuo aguonos grūdo iki pupelės.

Tik bokštas pasiliko, nors jo taip jau nebereikėjo. Bet bokštas ir šiandien dar nežino, kad jis nebereikalingas. Jis dar, manding, nesupranta dabarties. Jis dar vis tebegyvena atminimais ir kažki ko lyg laukia. Ne laisvės kokios. Jis visai yra užmiršęs, kad paskutinė kadaise buvusi kruvina kova baigėsi lietuvių nenaudai, ir šiandien jie gyvena svetimoj ponystėj. Tiesa, jis daug karo gaisrų matęs, daug karo šauksmų girdėjęs, ir to jis neužmiršęs. Todėl jis visada dar pasirengęs atmušti kažkokį priešą, norintį užpulti Lietuvą.

Juokingas tas senis bokštas. Jis nė pats nebežino, kad tie plyšiai, kur kitados lietuvių šaudyklės kyšojo, šiandien net labai padidėję. Todėl jis kartais atrodo lyg bedantis senelis. Vėjai švilpia ir ūbauja pro anuos plyšius, gaudydami vienas kitą. O tai girdisi, lyg kad senis švepliotų.

Bet bokštas, aukštas, platus ir dantuotas, stengiasi atrodyti garbingas. Saulės spinduliai tai žino, užtai ir apipina senio galvą auksiniu vainiku. Ir senis bokštas jaučiasi esąs teisingai tokios garbės vertas. Ir jau truputį per daug išdidęs vaikiškasis senis

žvelgia patsai Įsros vagon – nori stebėtis savo didybe. Įsra žino, kad senis jau niekingas, bet nenori užgauti jo šlovės. Ji nori palikti jam nors tą paguodą ir dėl to padailina jo išvaizdą. Ir senis bokštas džiaugiasi, patenkintas savimi!

O kad pro jo prodančius atspindi saulutė Įsros vandenį, to jis nebepastebi.

Ir ano senojo bajoro, kuris bokšto požemyje ilsisi, statytieji rūmai jau sensta, kai kur jau linksta. Šiandieninis rūmų savininkas taip jau skaičių metų ant savo kupros neša. Šauniai sulinkęs, žingsniuoja jis per kiemą. Ir beveik norisi jį sulyginti su senuoju bokštu, kuris jau krypsta į šoną.

Bet juk Šimonis jau nebematęs jokių atūžiančių karo bangų, užvirstančių Lietuvą, kurias matė plyšiuotas, dantuotasis bokštas. Juk jam jau neberekėjo tvertis ginklo, ginti savo tėvų žemės. Seniai seniai jau jo tėvų tėvams ginklas išdaužtas iš rankų. Seniai seniai jau mylimasis kraštas yra svetimtaučių rankose. Bet jis pasilaiko dar bajoro vardą. Bajorų dvasioj vaikai auklėjami ir mokomi, kaip gerbti ir ginti bajorišką savo kilmę ir vardą.

Tiesa, ne kardu prie šalies, kaip protėviai kitados, jis gina tėvų palikimą. Bet to ir nereikia: svetimtaučiai jo neužkabina, nekliudo, lyg jo visai nebūtų. Rasi tatai taip sunkiai slegia senį. Rasi dėl to linksta jo kupra. Rasi...

Bet Šimoniai moka tylėti. Jie neišplepa kitiems savo sielos paslapčių. Siaučiančią audrą krūtinėj jie sau vieni numalšina. Tik Šimonio veide likimas savo skaptu įrenčia vieną bruožą po kito. Juo senyn jis eina, juo bruožų daugėja. Jų jau niekada nepaslėpsi. Juos pastebi ne tik priešas, bet ir draugas. Tik priešas nesidomi jais, o draugas su pagarba lenkia galvą prieš Šimonį.

Bet Šimonienė visai jau ne viduramžių lietuvė karžygė. Dar niekada ji nepamanė, nepagalvojo, kaip tai buvo, kaip tai atsitiko, kad čia, lietuvių žemėje, viešpatauja svetimieji. Nėmaž jai tat nerūpi.

O ji taip pat bajorų giminės. Jos lopšys Priegulos pakrantėj stovėjo, senoj Zigmanto pily. Ir jos senoliai kitados buvo galingi

karžygiai, ir ne vienas savo krauju apšlakstė Lietuvos žemelę, gindamas ją nuo priešų. Seniai tatai buvo, rasi ir todėl jai nebe malonu tai prisiminti.

Ir ji nėmaž nesisieloja, kad jos tėvų senoji pilis svetimųjų „Burg Siegesmund“ pavadinta ir kad ateiviai joje viešpatauja.

Tik vieną rūpestį tepažįsta Šimonienė: savo vaikus užauginti Dievo baimėje ir ištikimais karaliaus valdiniais. Bet Šimonių vaikai iš tėvo geriausiai žino, kas jie, ko jie verti. Ir galvą aukštai iškėlę jie žengia savo keliu.

Ir vakar, – kaip jau paprasta, – pavakary tėvas Šimonis, suvadinęs savo keturis sūnus, tyliai žengė iškrypusiais ir drebančiais laiptais aukštyn, vis aukštyn į bokštą, kol pasiekė jo viršūnę. Ten nusiėmė jis kepurę – ruošėsi melstis. Ne, jis dar vis nesimeldžia Dievui, kuris jiems, lietuviams, svetimųjų įpirštas ir kuris ne lietuvių, tik svetimųjų maldas teišklauso. Senis Šimonis lenkia galvą prieš užmirštąjį senovės lietuvių dievą, kuris visada su lietuviomis buvo, kol lietuviai jį maldoj atsiminė.

Ir senis tyli ilgai ilgai, tik lūpos juda be žodžių.

Tada prižengia tėvas Šimonis prie bokšto krašto, pamoja vaikams – tuo tarpu jau ir abi dukrelės čia atsiradusios.

Iškelia tėvas ranką ir rodo į tolį. Niekur nieko nematyti. Ir iš svetimųjų nė vienas nežinotų, kas ten galėtų būti. Bet Šimonio vaikai žino, ką tėvas jiems nori parodyti. Ir jie mato.

– Ten! – sako Šimonis.

Vaikai linkteria galva ir laukia, ką tėvas daugiau pasakys, nes tai be galo įdomu, nors ir kaskart tas pat.

– Tenai! – pakartoja tėvas.

Taip, ten stovi senas, pakrypęs ir apsvilęs ąžuolas. Kadaisė ten augo iš vieno kelmo du kamienai. Bet kartą, – o tai dar ne taip labai seniai, – užėjus baisiai audrai, norėjo pasislėpti po juo vokietis, grovas² Stolbekis, dabartinio Stolbekio, Šimonio kaimyno, tėvas. Ir lygiai jam ten palindus, trenkė perkūnas į ąžuolą,

² Grovas, grafas – *istor.* stambaus dvarininko, feodalo titulas, šio titulo turėtojas.

susmulkino vieną ažuolo kamieną į šipuliukus, o iš vokiečio liko anglis.

Nuo tuokart palikęs vienas ažuolo kamienas atrodo lyg vienišas senelis, kuris liūdi dingusio draugo. Ir nuo tuokart Šimonis visada nusilenkia prieš seną ažuolą.

Šalia ažuolo didelis keturkampis akmuo. Daug yra apie jį padavimų. Bet ne tai rūpi seniui Šimoniui.

– Pirm keleto amžių ten stovėjo Lietuvos kunigaikštis. Siaučiant karo audrai, jis pats bėrė šventų žolių į aukuro ugnį. Ir lietuviai kovą laimėjo.

Šitą padavimą dažnai kartodavo Šimonis savo vaikams. Ir Šimonio tėvas, ir tėvo tėvas – kartų kartas atgal yra šitą kartoję savo vaikams. Tiktai per daugybę metų liko užmirštas ano kunigaikščio vardas.

Tėvui šitą pasakius, kaskart tyliai ir ilgai susimąsto Šimoniai. Kiekvienas jų savo vaizduotės akimis mato savotišką Lietuvos kunigaikštį.

Etmonas, vyresnysis Šimonio sūnus, mato aną kunigaikštį šuoliais jojant per laukus vis tolyn ir tolyn paskui priešus, iki išveja juos iš savo krašto. Jis mato, kiek žūva priešų, kuriuos ištiko Lietuvos gynėjų kardas. Jis girdi lietuvių laimėjimų šauksmus. Ir jo akys žiba, veidai kaista: kad šiandien taip būtų, kad šiandien ten jotų Lietuvos kunigaikštis, ir jis, Etmonas, su juo drauge!

Nedaug kitokį įsivaizduoja jį sau ir Lukošius, antras Šimoniukas, tik nelabai mielai jis atsimena kraują ir lavonus. Užtai jis jau mato grįžtantį iš karo kunigaikštį, apvainikuotą laurų vainiku, kurį jam pynė edelmonaitės.

Endriaus vaizduotėje kunigaikštis panašus į jo tėvelį, baltagalvį, žilabarzdį ir jau sulinkusį į kuprą. Endriaus kunigaikštis nelekia, šuoliais nejoja, o tik kaip jo tėvas čia, bokšto viršūnėj, taip ansai ties anuo ažuolu žiūri į tolį ir tyliai tyliai meldžiasi savo dievui Perkūnui. Kaži kodėl jam gaila ano vaizduotės kunigaikščio, ano senelio. Ir lyg jis privalėtų ar užjautimo reikšti, ar drąsos pri-duoti, prižengia prie tėvo ir braukia ranka per sulenktą jo kuprą.

Bet Mato kunigaikštis kaskart kitoks. Šiandien jis tikrai beria smilkymo žolių į aukuro ugnį. Ir štai jo veidas, apšviestas liepsnos, sužiba ugningai kaip tikro kunigaikščio. Jo rūbą lengvai vėjas palytėjo; ne, nedaug jis jį užgavo, kad nesudarkytų karališkos statulos. Kaire ranka tvirtai jis laiko puikųjį savo žirgą. Nemėgsta Matas karo, nors ir jokios kovos jis nebijotų, bet kam žudyti žmones, kam pralieti kraują? Tiktai jeigu gintis reikia. Mato vaizduotėj nesirodo šiandien nė vieno užmušto kryžėivio. Jie išvaryti iš krašto. Ir už tai, kad lietuvių nė vienas nenužudytas, kad visi jie sugrįžę dabar dainuoja laimėjimo dainas – už tai Mato kunigaikštis aukoja lietuvių dievams. Ir ažuolas milžinas ošdamas pritaria lietuvių dainai. O aplinkui žaliuoja pievos ir žydi gėlės baltai, raudonai, mėlynai...

Ir Lydija nemato lavonų, tik grįžtančiam kunigaikščiui priešais ji neša ažuolo vainiką, pintą tėvų sode.

Bet jaunutės Jonės vaizduotė užvis drąsiausia: pargrįždamas iš karo, Lietuvos valdovas, – taip, valdovas, – šuoliais jodamas, pagavo ją ir išsigabeno į Lietuvą.

– O mūsų sienose ans kunigaikštis ilsėjosi po sunkios kovos, – ilgai tylėjęs, pasakydavo senis kaskart iš naujo.

– Šiame bokšte jis pats sekė kiekvieną priešą judesį.

– Ir jau niekada šis bokštas nebematys Lietuvos kunigaikščių?

– Bet juk tai nesvarbu, – neiškentėdama ir nieko nenusimandydama, pradėjo čiauškėti Jonė. – Bokštas vis viena jau griūva. Svarbu tik, kad rasis dar vienas Lietuvos valdovas, kuris mūsų šalį atims iš vokiečių.

Niekas nieko pleputei neatsakė, tik Matas suraukė kaktą dėl to, kad pertraukta tyła. Širdies gilumoje jis pritarė Jonutei. O sugrįžus Šimoniui su vaikais pas motiną, šitoji sunkiai atsiduso:

– Tai tu jau vėl...

Bet daugiau sakyti nedrąsu.

Ir dar vienas rūpestis pastaruoju laiku spaudžia Šimonienę: vaikai jau paaugę, laikas beveik visiems jau vesti. Bet ką? Lietuvių bajoraičių niekur, rodos, nebeliko, o edelmonaičių vaikai nenori. Etmonas griežtai anąsyk pareiškė josiąs į Lietuvą susirast sau žmonos. Negelbėjo motinos perspėjimai, prašymai, nurodymai, kad ir čia yra mergaičių, dailių ir net gelsvakasių bajoraičių.

Lukošius, tiesa, lyg ir žvalgaujasi su edelmono Goldstromo dukrele, bet tėvas visada, tatai priminus, labai kaktą suraukia, nors ir tyli. Jisai mano, kad Lukošius ir Šimonių vardą neša, taigi ir susipras be perspėjimo.

Štai ir Lydija jau priaugo. Laikas tekėti. Piršosi jau grovo Stolbekio sūnus.

Bet Lydija griežtai ir išdidžiai pasakė:

– Ar aš, Šimonytė, tik nusigyvenusio edelmono³ beverta? Aš lietuvaitė ir tik už lietuvių bajoro teisiu.

O kur tų lietuvių bajorų rasti?

Tuo tarpu ne tai Lydijos rūpestis. Kai tik išeina ji pintiniu nešina į kiemą, tuoj užkalbina stropiai kinkantį arklius darbininką:

– Na, Grigaiti, ką veikė žmonelė?

– Dėkui, panaite! Ji visą naktį miegojo. O ši rytą sakės jau kelsianti. Juk reikia ir apsivalyti, mažiuką numaudyti.

Lydija linkerėjo galva ir nusiskubino. O Grigaitis, linksmai švilpaudamas, pliaukščiojo botagu.

Tikrai, Grigaitienė jau atsikėlusi. Lydija ją subarė:

– Ar tu negali nors vieną antrą dieną pagulėti? Kas tave varo iš lovos? O jei liga atlauš?

– Tegul Dievas tau dangaus karalystę duoda, panaite, bet jau nebegaliu aš, vargšė, tavo malone ilgiau naudotis. Man gėda pamanius, kad panaitė ateina į tokį prastą butelėlį, pas prastus būrus.

– Gerai, jau gerai. O ką veikia sūnelis?

Ir Lydija nusilenkė ant margojo vygelio, kur gulėjo silpniausias pasaulio pilietis. Ji žinojo, kad mirtis jau greit užspaus jam akis amžiams, bet nieko nesakė. Motina gana anksti pati patirs, kam dabar jau širdį skaudinti!

Palikusi Grigaitienę, nusiskubino pas Dabarienę, kuri metų metus guli ligos patale. Pats Dabaras eina pas baroną į lažą. Rytą anksti išeina, vakarą vėlai pareina. Niekas neturi laiko pasirūpinti ligone; jei ne Šimonytė, supūtų Dabarienė.

Šimonio sūnūs dirba laukuose drauge su darbininkais. Ir darbininkams linksmiau, ir darbas eina sparčiau. O šiandien reikia žiūrėti, kad darbas būtų atliktas kiek galima savo jėgomis.

Ir Matas per dieną stropiai dirbo drauge. Bet dabar jau saulė arti leisenos, ir anksčiau negu kiti parėjo Matas iš laukų ir nuėjo miško link. Kaži kas jį vis ten traukė... pasvajoti?

³Edelmonas – Prūsijos ir Mažosios Lietuvos bajoras, didžiūnas.

Bet neatsisėdo jis šį kartą kaip praręs, o žingsniavo vis tolyn, iki perėjo į kitą miško pusę. Ten jau barono Goldstromo laukai.

O kas ten darosi? Ar tai ne jaunasis edelmonas? Taip, jis. Ką jis ten spardo? Užmiršta Matas, kad čia jau nebe jo tėvo laukai, tik skubina į tą pusę.

– Ich werde dich lehren, du verfluchter Hund!⁴ – rėkia baronas.

Dabar jau mato Matas, kas čia dedasi: ant žemės guli Dabaras, visas kruvinas. Vienu šuoliu Matas ten. Nė žodžio neprataręs, sudavė edelmonui, kad tas kone pargriuovo.

Šimoniai visada rūpinosi engiamais, tai jiems prigimta. Ir čia, daugiau nebekreipdamas dėmesio į baroną, Matas atkėlė kruviną Dabarą.

– Kas čia buvo, ką tu padarei?

– Nieko nepadariau, tik...

– Wie kannst du es wagen, Bursche!⁵ – jau atsipeikėjęs vokiečiai rengėsi pulti Matą.

Bet Matas nėmaž nesudrebėjo. Stačiai žiūrėdamas baronui į akis aiškiai ir skambiai atsakė:

– Iki šiol tikėjau vokiečius esant tikrais edelmonais, bet šitoks tavo elgesys parodo jus kitokius! Ar visi edelmonai tokie? Visi jie taip skriaudžia vargšus baudžiauninkus? Ką?

– Wie kannst du es wagen...

– Visai paprastai: lietuvius neskriaudžia žmonių ir neleidžia skriausti nė kitiems, vis viena, nors tai būtų ir vokiečiai edelmonas.

Nedrįso vokiečiai tverti Mato, kurio akys žibėjo, taip energingai ir grasinančiai įsmeigtos į baroną. Ir netvėrė. Tik, baisaus pykčio krečiamas, prasunkė pro dantis:

– Das sollst du mir bussen, verdammter Litauer!⁶

⁴ Aš tave pamokysiu, prakeiktas šunie! (vok.)

⁵ Kaip tu drįsti, vaike! (vok.)

⁶ Tau bus atkeršyta, prakeiktas lietuvi! (vok.)

Ir nuėjo savo keliu. O Matas parvedė Dabarą namo, parvedė taip baisiai sumuštą dėl to, kad jis, grįždamas iš lažo, drįso pasiimti kelis pagalius malkų iš barono miško.

Šiuo atžvilgiu Matas vokiečių dar nepažino. Patsai savo akimis to dar nebuvo matęs. O motinos buvo stengtasi įtikinti, kad vokiečių edelmonai esą tokios pat kilnios sielos kaip ir lietuvių bajorai. Tik dabar jis pažino, dabar jis savo akimis pamatė, pats įsitikino, kad vokiečių edelmonai ne tokie, kokiais jie dedasi esą.

Motina pasakytų: „Ne visi tokie, vaikeliai!“ Bet Matas jau tiki brolio Etmono žodžiais, kad esama ir dar baisesnių.

Nepasakojo Matas niekam savo prietykio su baronu. Girtis jis nemėgsta, o motina tik be reikalo krimstūsi dėl sūnaus nemandagumo.

O kitą dieną, motinos įkalbėtas, užsėdo Lukošius ant žirgo ir išjojo pas baroną Goldstromą prašyti baronaitės rankos.

Puikus Lukošiaus žirgas. Šauniai išjojo Lukošius. Kelis kartus jis atsisuko žiūrėti, ar motinos kur nematyti. Taip, aure, sode. Ji moja sūneliui balta skepetaite. Patenkintas Lukošius gyvenimu. Jis įsitikinęs, kad jau laukia jo gelsvaplaukė edelmonaitė.

Tikrai, pilies bokšte pro mažą langelį jau mojo baronaitė. Ji davė kažį kokį jam ženklą.

Sudundėjo, sutraškėjo pilies tiltas, žengiant per jį Šimonio Lukošiaus žirgui. Ir šuoliais įjojo jis į pilies kiemą.

Jaunoj Lukošiaus krūtinėj sutvaskėjo kraujas smarkiau ir linksčiau, kad tik greičiau ten būtų. Kodėl neišeina Ortrudė jo sutikti?

Bet pilies kieme Lukošiaus jau laukė jaunasis baronas, – su botagu rankoj. Nė žodžio nesakęs, skersai ir išilgai rėžė jis Lukošiumi į veidą.

– Uberbringe deinem Bruder diesen Gruss!⁷ – velnišku balsu nusijuokė ir apsisukęs nuėjo į rūmą vokietis.

Ir taip baisiai vokiečio nužemintas grįžo namo bajoro Šimonio sūnus Lukošius. Katram broliui padėkoti už tai gali, jis ne-

⁷ Šį pasveikinimą perduok savo broliui! (vok.)

žino. Katras jo brolių bent būtų drįsęs kaip nors paliesti barono Goldstromo garbę?

Etmonas? Ne! Jis dar niekada nėra matęs reikalo ginčytis su vokiečių edelmonais.

– Mano garbė to neleidžia, – sakydavo jis.

Tiesa, Etmonas nekenčia baronaičio, o tai dėl to, kad jis, būdamas lietuvis motinos vaikas, taip labai neapkenčia lietuvių, prie progos ar be progos juos dako ir šmeižia. Bet visada Etmonas yra ėjęs baronui iš kelio.

Endrius? Endriui paprastai tik ūkis terūpi. Jis pirmasis kelia, paskutinis nueina į patalą. Ir jokio kito rūpesčio jis nepažįsta. Kokių ginčų galėtų jis turėti su baronaičiu?

O Matas? Tasai svajotojas, – jaunas, silpnutis ir baimingas... Ne.

Ir Lukošius negali įspėti. Tačiau juo ilgiau jis spėlioja, juo darosi jam aiškiau, kad tasai antausis buvo jo nupelnytas, tik ne iš vokiečio barono, o iš savo tėvo turėjo jį gauti.

Pamatęs senąjį bokštą, Lukošius nuraudo iš gėdos. Ne, dar nė vienas Šimonis nebus parsinešęs iš svetimtaučio antausio. Dovanoti to negalima. Tik kaip, kaip atkeršyti? Tėvui sakyti? Tėvas atsilieptų, kad labai gerai Goldstromukas padarė.

– Ne tokios marčios, ne tokių giminių aš pageidauju, – griežtai jis buvo juk pareiškęs.

Ką pasakyt motinai, kuri daugiausia čia kalta? Lukošius nutarė tylėti, niekam nieko nesakyti: gana jau gėdos.

Ir senis bokštas, lyg linkterėdamas senąja savo galva, numetė naują mūro dalelę.

Tad Lukošius iškėlė tik kumštį Goldstromo dvaro link.

– Atkeršysiu tau, išgama! Ne dėl baronaitės... pasilaikyk ją sau, bet lietuvių bajoro garbę nepigu įžeisti!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Koku tikslu tėvas Šimonis atvesdavo savo vaikus į senąjį bokštą? Ką jam tas bokštas reiškė?

- 2 Kaip Šimonis auklėjo savo vaikus? Kuo skyrėsi motinos auklėjimas?
- 3 Kodėl tėvas, auklėdamas vaikus, labai daug dėmesio skyrė praeičiai?
- 4 Koks Šimonių santykis su baudžiauninkais?
- 5 Kodėl senasis Šimonis nepritarė sūnaus Lukošiaus piršlyboms Goldstromaitei?
- 6 Kūrinio pradžioje raskite personifikacijos (įsmeninimo) pavyzdžių, nusakykite jų reikšmę.

MENINIS STILIUS

Meninis stilius, dar vadinamas grožine literatūra – tai stilius, turintis estetinę funkciją (sukelti jausmus). Būdingiausias jo kalbos ypatybės: vaizdingumas, kurį kuria meninės raiškos priemonės, individualumas.

Ieva Simonaitytė

Maras

Iš romano „Aukštųjų Šimonių likimas“

Tuokart rašė vieną tūkstantį septynis šimtus ir devynis.

Rugiapjūtė. Išgąstinga kaitra kankina žmones ir gyvulius. Ne vien tik šuliniai išdžiūvę, bet ir pati Įsra vietomis sausa. Jau pernai buvo giedra ir užpernai. Seniai jau žmonės su baime laukia kokio nors vargo ypatingai užeinant. Badą jau kenčia daug žmonių. Nėra ko valgyti dėl pernai ir užpernai buvusios sausros.

O vakar vakare keli būreliai, pareidami iš lažo, pastebėjo kažkokį keistą pasirodymą. Saulė jau buvo netoli leisenos. Tik staiga dideliu užimu perlėkė per orą juodas juodas šešėlis. Sparnuotas, baugus, panašus į piktąją. Nulėkė saulės link ir kelis kartus sklandė aplink ją, net visai ją uždengdamas.

Ne vienas tai matė, bet keli. Ir didelis išgąstis juos pagavo. Atsiminė žmoneliai senų padavimų, kur apie panašius pasirody-

mus kalbama. Bet jeigu kas pasakojo, tai niekas netikėjo – sakė: tai pasakos ir liksiančios pasakomis.

O mačiusieji aną šešėlį visą naktį nemiegojo. Jie ėjo dar savo pažįstamų įspėti, kad užeinanti Dievo bausmė. Dabar reikia tik melstis ir prisirengti mirti. Atsirado vienas ir kitas, kurie jau ir anksčiau matę ženklų danguje.

Praslinko pagaliau ir ta baugioji naktis, ir rytą, patekėjus saulei, radosi kiek drąsiau ir smagiau, nes iki tol juk niekas neatsitiko. Bet ir saulelė kažkodėl lyg ašarose paskendusį šį rytą. Tarytum nusigandusi, be jokių spindulių plaukia lyg purviname vandeny. Rodosi, saulė kaip ir nedegina, bet karštis tarsi didėja, ir žmonės, būrai, baudžiauninkai beveik atsikvėpti nebegali. Taip užima jiems kažki kas žadą.

Ir štai grovo Stolbekio dvare įvyko tat pirmiausia. Dar trumpą valandėlę, ir stačio žmogaus šešėlis tuojau būtų rodęs pietus. Staiga pargriuvo ant žemės vienas darbininkas ir nebekelia.

– A, – sako atšankindamas užvaizdas, – tai tu jau pailsęs! Dar ne pietūs! Marš į darbą!

Bet darbininkas raitosi ant žemės ir jau visai nebegirdi, ką užvaizdas rėkia.

– Tai aš tavo tingumą išvarysiu, – suriko vokietis ir mušė botagu nuo skausmo besiraitantį ligonį.

Tačiau kankinys jau nebekėlė.

Stabtelėjo užvaizdas, iš karto pamanydamas darbininką užmušęs. Tą pat pamane ir kiti laukuose dirbantieji ir užvaizdo užnugary grasino jam Dievo bausme.

Palikęs gulintį, nujojo vokietis toliau. O ten, aname lauko gale, jau raitosi mirties sopuliuose keletas moterų. Viena jų jau nebesijudina.

Dar daugiau nustebo užvaizdas. Ir bailiai ėmė teirautis, ką tai reiškia.

Niekas nieko nežinojo, niekas nesuprato, kokia čia galėtų būti liga. Tik štai mirštančiųjų moterų kūnai pajuodavo kaip anglis.

Nuleido užvaizdas rankas. Botagas iškrito jam iš pirštų, – šito jau jis daugiau nebevartos... Ir žvalgosi jis nesuprasdamas, kas dedasi aplinkui, nes ten vėl vienas tyliai jau sukniubęs ant pjautuvo. O čia vėl suklumpa jauna mergaitė. Ir jau beveik pusė darbininkų guli laukuose lyg pakirsti ant žemės.

Oras darosi vis tvankesnis. Vėjo nė kvapo nejausti. Užvaizdas šluostosi prakaitą – ir iš baimės, ir iš karščio.

– Maras!

Niekas neištarė to žodžio, niekas nė nemanė kalbėti. Bet žodis paskambėjo. Paskambėjo lyg išgąsdintas teisėjo trimitas. O štai keletas darbininkų tarėsi matantys aną šešėlį, kuris jau vakar baugindamas žmones sklandė ore. Nežiūrėdami užvaizdo, suklupo likusieji darbininkai ant žemės malдай:

– Apsaugok mus, Viešpatie, nuo maro!

Nubalęs kaip drobė užvaizdas šuoliais nulaidino¹ namo pranešti grovui, kas įvyko.

Galvotrūkčiais sumetė grovas keletą reikalingiausių daiktų į vežimą ir išskubino į Karaliaučių. Iš ten manė vykti toliau, kur galėtų apsisaugoti nuo maro.

Bet pakeliui negyvas nusirito nuo pastogės vežikas. Baisiai persigando grovas Stolbekis ir stabo ištiktas sukniubo vežime. Pasijutę laisvi, arkliai apsisuko ir grįžo namo. Ir parvežė atgal grovo Stolbekio lavoną.

O kitą dieną jau nebebuvo laukuose dirbančių žmonių.

¹ Laidinti – čia: smarkiai bėgti.

Ir mirė žmonės, baudžiauninkai, būrai lietuviai. Mirė ne tik pavieniui, mirė krūvomis. Nameliai, buvę pilni sveikų žmonių, dabar pilni lavonų. Krito žmonės lyg lapai, šalnos pakąsti. Vieno lavono jau niekas nebelaidoja. Laidojama krūvomis. Grabų niekas nebepažįsta.

Atsiėjo pačiai vyriausybei rūpintis lavonais. Suverčia juos į dideles duobes ir užpila žemėmis be kunigo palaiminimo, be kryžiaus. Tik supilami ten aukšti kaupai, kad žmonės ir po šimtmečių atsektų, jog čia maro kapai buvę.

Ir tamsusis, baugusis maro šešėlis sklandinėjo virš žmonių galvų vis dar ir dar.

Irėjo gandas, šiurpulingas, baugus: naktį kitose trobelėse, pažvelgus pro langą į vidų, galima esą pamatyti neregėtą keistą žiburį, o jo šviesoje vaikščiojančios baltai apsirengusios freilinės. Ir tai esąs ženklas, kad iš šitų trobelių kitą rytą išnešią paskutinio žmogaus lavoną. Bet ir žmogus, kuris šitas baltąsias freilines pamatęs, netrukus mirštąs.

Dabaras, Goldstromo lažininkas, patsai palaidojęs savo žmoną, – nebebuvo nė vieno, kuris jam būtų padėjęs, – lėtais žingsniais parėjo per kaimą. Jis toks silpnas, kad vos kojas pavilkkti begali. Skilvį graužia alkis, akys merkiasi iš nuovargio. Namo jis nemanė eiti: baugu buvo ten ir nejauku. Bet kur pagaliau rasti dabar jaukumo? Jis žengė per kaimą nesizvalgydamas. Bijojo pamatyti nemaloniųjų dvasių.

Nė pats nesuprato, kaip tai atsitiko, kad atsidūrė prie savo trobelės.

„Ne, neisiu į vidų!“ – galvojo jis.

Bet visai iš netyčių pakėlęs akis, pamatė savo trobelėje keistų būtybių. Užmiršo Dabaras, kad buvo pasiryžęs neiti ten, kur vaikščioja freilinės – dvasios. Lyg nematomos rankos traukiamas, priėjo prie lango pažiūrėti, kas viduj dedasi.

Ir kaip gražu atrodė jo trobelėje: lova dailiai pataisyta, stalas baltai dengtas, ten visokių valgių sukrauta. Prisiminė Dabarui, kad jis baisiai išalkęs. Nuo pat ryto nieko nevalgęs. O štai

anos freilinės ir pastebėjo jį. Meiliai ėmė jos moti žmogui žengti į vidų. Jau nieko nebegalvojo daugiau Dabaras, o tiktai žengė į trobelę. Rankos jau nutvėrė skląstį. Nėmaž nesistebėjo jis, kad durys iš lauko užsklęstos. Įėjo, užsklendė iš vidaus. Peržengęs per stubos slenkstį, pamatė savo žmoną prie stalo besėdinčią ir gardžiai bevalgančią. Meiliai ji pažvelgė į savo vyrą:

– Labai buvau išalkusi, – sako ji savo vyrui. – Laukiau tavęs, valgydava dabar abu. Ir visada paliksiva krūvoj. Jau į lažą tau nebereikės daugiau eiti.

Kitą rytą duobkasiai išnešė Dabaro lavoną.

Ir įvyko, kad toli ir plačiai apie Įsros upę nebebuvo žmonių matyti. O kas dar gyvas, ką maras lyg iš apsirikimo buvo palikęs, tasai rytą, išėjęs į gatvę, baimingai apsižvalgo, ar pamatys dar kokį žmogų: juk negali būti visi išmirę!

Nieko nebematyti.

– Lipsiu, – sako, – ant stogo ir iš ten apsižvalgysiu. Aure, ten toli toli, matau... rūksta kaminas. Tai čia bene bus dar žmogus. Tenai, ak, ten net iš dviejų kaminų iškyla dūmai. Dievui dėkui, dar yra žmonių!

Ir išskubina žmogus patsai pakurti ugnį, nes gali atsitikti, kad vienas kitas ir iš kitų trobelių laukia ženklo.

Ir ne tik būrus: bajorus ir edelmonus aplankė juodasis maras.

Štai vieną rytą, dar labai anksti, įeina tėvas Šimonis pažadinti savo vaikų.

– Vaikeliai, kelkitės, mamytė...

Nusigandę nubėgo vaikai į tėvų miegamąjį. Matas pirmasis suklupo ties motinos lova; jis be galo myli savo motiną.

– Sudiev! – pasakė motina ir iškeliavo. O jos lavonas tuojau pajuodavo kaip anglis.

Maras jau ir Šimonių namuose. Pirmoji skaudi auka.

Bet ne laikas dabar verkti ar dejuoti. Reikia lavoną gabenti į lavoninę. Tik štai sode pasigirsta klyksmas. Matas bėga lyg nesavas, kiek kojos neša, bėga žiūrėti, kas čia darosi. O nujautimas jau sako, kad čia nauja maro auka besanti.

Vyresniosios glėby miršta jauniausioji Šimonio dukrelė, dailioji Jonė. Pakol Matas supranta, kas daryti, jau atbėgo Etmonas, atplėšė Lydiją nuo lavono. Jis buvo girdėjęs, kad reikia ligonių saugotis: iš jų galinti prilipti liga. O, nors vieną seselę jis norėtų apsaugoti nuo mirties! Vargšas nežino, kad Lydija tik buvo apsilankiusi Grigaičių butelyje, kur Grigaičių abu jau lavonai. Ji rado ten tik mažulėlį jų vaikelį. Jis, rodos, toks silpnutis, tik akis užspausd bereikia – tačiau dar gyvas ir nemano mirti. Verkia tik ir dejuoja.

Gailestingoji Lydija parsigabeno mažulėlį į namus. Taip parėjo maras į Šimonių dvarą. Lydija lyg nesava nuėjo į savo kambarį, kur verkia mažasis Grigaitukas. Tik ji jau kaip ir nebegirdi mažiuko verksmo. O jai pačiai tvinksta ašaros per veidus – ir dėl motinos, ir dėl seselės.

O kitą rytą ji jau nebeišeina iš savo kambario. Ir vaiko vaitojimo nebegirdėti. Nujautė tėvas, kad jau ir antros dukters nebėra, kad vienas po kito atplėšiami jų vaikai. Bet reikia eiti žiūrėti, rasi tik...

Lydija taip dailiai klūpo prie Grigaituko vygio, lyg kalbintų vaikelį, lyg žaistų su juo. Lydija negali būti negyva. Dieve, ji ne!..

Mažasis Grigaičių sūnelis visai jau sustingęs, o Lydija... Kodėl jis čia pat vietoj nenumiršta?! Kodėl jis nenumiršta taip, kaip anąkart grovas Stolbekis? Tas bent nematė savųjų mirštant.

Lengvais žingsniais įeina Matas į sesutės kambarį. Jis mato tėvą pargriuvusį žemėj. Jis supranta, kad paskutinioji seselė – o jis taip labai mylėjo jas ir motiną. Ir visos trys nebegyvos. Bet Matas ramus, dar vis ramus. Jis nueina pas tėvą, atkelia jį:

– Tėveli, tai Dievo ranka.

Motinos sėtoji vaikų širdyse sėkla, matyt, nenuėjo niekais: Matas nusitiki Dievu, jis ramina ir tėvą. Matas karžygiškai stengiasi slėpti susijaudinimą. Jis atsiminė motiną, mokiusią ne bylinėtis su Dievu, o pasiduoti jo valiai.

– Taip, tai Dievo ranka, – atsakė tėvas ir, atsipalaidavęs iš sūnaus rankų, išėjo laukan.

Nebuvo betgi laiko mąstyti apie nesuprantamus Dievo kelius, nes kitą rytą ir Lukošiaus jau nebeliko tarp gyvųjų. Ir savo kerštą Goldstromui nusinešė jis į kapus.

Likusieji broliai – Etmonas, Endrius ir Matas – nuėjo į sodą iškasti kapą savo mylimiausiems. Tyliai jie kasė, nekalbėjo, tik retkarčiais braukė vienas ar kitas rankove per veidą.

Bajoro Šimonio vaikai verkia. Verkia jau ir Matas. Ir jo nusitikėjimas Dievu pradeda jau svyruoti. Sode, po senu ažuolu, kuris dar matęs Lietuvos dievus, išauga kapas. O ties kapu suklumpa tėvas su trimis savo sūnumis maldai.

Tik štai skaudžiai sudejavo brolis Endrius. Ir Mato nusitikėjimas Dievu, gavęs naują smūgį, visai sugniužo. Nebepakėlė jis akių į brolių, kuris jau miršta tėvo glėbyje, tik pašokęs nuo kelių, bėgo, bėgo lyg proto netekęs į laukus. Ir ten jis ėmė laukti savo eilės. Jis buvo tikras, kad juodoji giltinė jo nepaliks. Tai kam dar namie būti, kam tėvą dar jaudinti?

Tiesa, namie dar tėvas ir vienas brolis, bet juk ir jie netrukus jau bus juodojo šešėlio aukos. Ir taip išmirs visi namai. Ar taip ir baigsis Šimonio giminė?

Visą dieną ir naktį bastėsi Matas po mišką ir laukus, laukdamas mirties. Tik keista: mirtis jo nenori. Rasi užmiršo jį juodoji giltinė. Bet, rodos, ne: viduriai ima degti lyg ugnies pripilti. Tai tikrai jau maro liga. Matas, atėjęs prie Įsros vagos, pasižiūri, ar jau ir jis pradeda juoduoti kaip kiti mirštantieji. Ne, jis tik baisiai išbalęs atrodo.

„O rasi aš nemirsiu, rasi išliksiu gyvas? Juk nors vienas Šimonis turi išlikti“, – nedrąsiai ima reikštis mintis.

„Būk vyras, Matai. Būk vyras ir eik namo, žiūrėk drąsiai pavojui ir likimui į akis. Eik palaidoti likusius brolius ir tėvą. Neapleisk Šimonių dvaro, iki paskutinio stovėk savo vietoj!“

Pagalčiau nutarta.

Grižo Matas namo. O, koks neapsakomas džiaugsmas: tėvelis ir brolis dar gyvi! Pamatę Matą, džiaugiasi ir tėvas, ir Etmonas.

Nežiūrint siaučiančio maro, nežiūrint didžiojo kapo sode, po praamžinuoju ąžuolu, tėvas ir du sūnu tvėrėsi darbo. Reikėjo ūkį sutvarkyti, laukus valyti. O visa savo jėgomis. Darbininkų kaip ir nebeliko. Nors ir mažai, tačiau vilties dar yra, kad vienas ar kitas Šimonių išliks. Ir dvaras turi atitekti likusiajam.

Atsirado daug našlaičių, kurių tėvai juodojo maro į kapus nuvaryti. Ir Šimonis pasiėmė jų keliolika į savo dvarą, ėmė jais rūpintis.

Ir keista: nuo to laiko Šimonių dvare nebemirė nė vienas.

Praūžė maras pro dvarą, praūžė ir pro Lietuvos šalį, čia mažiau, ten daugiau, o kitur net visus gyventojus nuvarydamas į kapus.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kelintame amžiuje vyksta šioje ištraukoje aprašomas veiks-
mas? Ką iš istorijos pamokų žinote apie marą?
- 2 Kaip maras pateko į Šimonių dvarą?
- 3 Apie kurio veikėjo jausmus šioje ištraukoje daugiausiai kalba-
ma?
- 4 Kodėl Matas pabėga iš namų ir pasislepia miške?

- 5 Kaip Šimonių vyrai išreikšdavo savo jausmus? Kokie jie stengėsi būti?
- 6 Koku būdu Matas Šimonis stengėsi nugalėti skausmą dėl artimųjų netekties?

Ieva Simonaitytė

Išvarytas

Iš romano „Aukštųjų Šimonių likimas“

Gana siautęs maras, ištuštinęs beveik visus namus ir namelius Įsros pakrantėj, kaip juodasis šešėlis pasitraukė, pamažu atslūgo. Lengviau jau atsikvėpė likusieji. Įgavo vėl drąsos gyventi žmoneliai. Tik labai sunku buvo pradėti iš naujo gyvenimą.

Čia vyro nebėra, pelnytojo, rūpintojo nebeliko. Ten žmonos, ten motinos reikia. Nors prie skurdo vargo, prie juodos duonos būtų vaikai ir pripratę, tačiau kai kur nebėra rankos, kuri ir juodos duonos kąsnelį paduotų.

Motinėlė visada yra vaikelių paguoda. O dabar nebėra motinos, nebėra rūpintojos, slaugytojos vargšams našlaitėliams. Jeigu tėvelis išliko, jis eina į dvaro lažą. Vaikučiai, palikę namie, kenčia šaltį ir badą. Ir nė vieno, kuris brauktų nors ir rupia ranka per suveltus plaukelius. Nėra nė vieno, kuris verkiantįjį paguostų, užjaustų. Tuščios būrų trobelės, beveik visos tuščios.

Dar vienur kitur užmiršęs maras silpnus senelius, gulinčius ligos patale. Niekas pas juos nebeateina, niekas jiems duonos kąsnelio neatneša, sriubsnelio vandens neprikiša. Ir badas, juos gana kankinęs, užspaudžia pagaliau akis.

Daug našlaičių priglaudė Šimoniai savo dvare. Džiaugiasi vaikučiai, nors ir pro ašaras, atradę naują tėviškę. Ir labai dėkingi jie šeimnininkui, naujajam savo tėveliui. Pripratę prie darbo, stropiai dirba vaikai ir Šimonių dvare. Linksmi dirba, nes alksti nebereikia.

Džiaugiasi senis Šimonis, nors šitaip galėjęs padėti savo žmonėms. Ir vėl jis pilnas geros vilties žvelgia į ateitį. Tiesa, krūtinėje jis jaučia kažį kokį išsiilgimą, kažį kokį trūkumą.

Etmonas dirba kaip milžinas, jam rūpi nenuleisti dvaro, nenuleisti ūkio, išlaikyti ateičiai Šimonių turta.

Tik Matas dar didesnis svajotojas negu kada nors anksčiau. Ne kartą, pasirėmęs ant kastuvo, žvelgia jis į tolį, lyg kažį ką ypatingo ten matydamas. Ne kartą užsidengia jis rankomis veidą ir akis, lyg norėdamas išvengti kokio baisaus reginio. Tuomet turbūt vaizduojasi jam praeitis: motinos, sesučių, brolių mirtis... kaip vienas po kito jie dingę, žuvo... be atsisveikinimo žodžio, be atsisveikinimo žvilgsnio. O Matas juos visus taip labai mylėjo!

O rasi jam vaizduojasi ateitis?

Niekas jo neklausė, ir niekam jis nereikšė savo minčių. Ir su kuo kalbėti? Tėvelis senas ir patsai jau kenčia gana didelį sielvartą, patsai gana vargų prispaustas.

Kiek kartų per dieną jis lanko didįjį kapą po senuoju ąžuolu? Dažnai ten jis klūpo. Ir dažnai braukia ranka per akis. Skaudu tat Matui. Ašaros, riedančios per tėvo veidą, visada pravirkdo net nejausmingo žmogaus sielą. O Matas – Šimonio sūnus!

Niekada jau nebevedė tėvas savo sūnų aukštyn į senąjį bokštą, niekada ranka neberodė į aną medį, po kuriuo didysis Lietuvos kunigaikštis stovėjęs.

Tik retkarčiais, leidžiantis saulei ir tamsai apdengiant pasaulį, paima senis Šimonis abu savo sūnu už rankų ir eina su jais į sodą, ties didžiuoju kapu sustodamas.

Niekada senis Šimonis daug nekalbėjo. Per visą savo amžių nebuvo pasakęs jis vieno žodžio per daug. O atėjęs su vaikais pas kapą, visiškai nutildavo ir, nususukęs nuo vaikų, žvelgdavo į tolį, miško link.

Ir nei Matas, nei Etmonas nežiūri tėvui į akis. Juodu gerai žino, kad jam tatai nemiela, rasi tėvelis verkia. Nebuvo pratę Šimoniai verkti niekada. O ir dabar niekas nepasakys, kad verkia senasis Šimonis. Ne, tik ašaros byra jam per veidus tyliai tyliai.

O pro ašaras jis gali taip malonia šypsena, beveik linksmai prartarti:

– Pasakykite labą naktį kapui ir eikite namo, vaikeliai. Aš dar čia kiek pasiliksiu.

Ne, Šimonio balsas nėra nedreba. Ir Etmonas jau svyruoja: rasi tėvelis tik taip mintyse buvo paskendęs. Bet Matas žino daugiau. Ir jis dar laimingas, kad likimas nors tėvą jam paliko. Tokį tėvą, kaip Šimonį, ir tokį brolių, kaip Etmoną. „Kaip Dievas deda, vis gerai“, – jau vėl linksta jis prartarti motinėls žodžiams.

Ir išaušo nelaimingoji diena, nulėmusi Mato likimą.

– Kas tas toks, kur trunkosi po laukus? – sako įeidamas pietų Etmonas. – Jau visą rytą jis ten bastosi: čia vieną kalbina, čia kitą iš vaikų, iš praeinančių.

– Rasi vyriausybės siūstas koks valdininkas, – atsako tėvas.

Bet netrukus ateina jau vokiečiai ir į kiemą. Teiraujasi, kur čia šeimininkas.

Išeina Šimonis sutikti svetimąjį. Pasveikina jį kaip mielą svečią. Paprašo užteiti, nes Šimoniai jau iš amžių pagarsėję vaišingumu.

Nors ir blogi laikai, ir užuot pagirtojo lietuviškojo alaus tik prasto gėrimo Šimonis begali pasiūlyti, vis viena nepavalgydinęs neišleidžia jis nė vieno žmogaus.

Pavaišino jis ir šį svetimąjį.

– Kieno tie vaikai, tokia jų daugybė? – paklausė pagaliau vokiečiai.

– Tai mirusiųjų per marą būrų vaikai, nedaug jų tėra, tik...

– Vokiečių nė vieno?

– Ne, juk vokiečiai pasirūpino patys savo tautiečiais.

– Ach so!¹ Bet dabar pasistenk juos greit išvartyti: jiems nebebus čia vietos. Aš esu vyriausybės siūstas.

¹ Šit kaip! (vok.)

Nustebo Šimonis: jis nesupranta, ką svetimasis mano. Juk jo dvaras, jo namai, ir jam norima įsakinėti išvaryti našlaičius. Ne, to nebus.

– O kodėl jiems nebebūtų čia vietos, galima paklausti?

– Pamatysi.

Išėjo svetimasis nei dėkui, nei sudiev nepasakęs.

O Šimonis, galvą kratydamas, ėjo su Etmonu ir Matu pasitarti.

Neilgai betruko, ir štai jau ateina keliolika žmonių į Šimonių dvarą. Visai svetimi. Dievas žino, iš kur parsiplovę. Jų išvaizda parodo, kad iš jų nieko gero nesulauksi. Jau ir jų kalba, tiesa, vokiška, bet skamba taip keistai, taip negirdėtai.

Nuėjo Šimonis paklausti jų, ko jie pageidauja.

– Mes čia pasiliksime, – stengėsi vienas Šimoniui paaiškinti.

– Bet man darbininkų nereikia. Štai pilnas kiemas mano darbininkų, – rodo jis į našlaičius, besidarbuojančius kieme.

Ir kažkioks keistas rūpestis staigiai sugniaužė Šimonio krūtinę.

Anas, su svetimaisiais atėjęs, ėmė lyg raminti Šimonį.

– Tik kelioms savaitėms: paskui jie išeis į tuščias, išmirusias vietas. Reikia apgyvendinti kraštą, juk taip palikti negalima, tai turėtumei ir pats suprasti. O kadangi tušti, išmirusieji namai valomi...

Ir paliko svetimieji. Šimonis stengėsi ir juos meiliai pavaišinti: pavalgydino, parodė jiems vietas, kur nakvoti. Dvare vietos daug.

Bet atvykusieji svečiai pradėjo savotiškai šeiminkauti. Nustebo dar daugiau Šimoniai. O pagaliau suprato, kad ne juokais atėję svetimieji dar gali ir juos pačius išvaryti iš dvaro. Susirūpinęs Šimonis kreipėsi į atėjūnų vadą:

– Nesuprantu, ką jūsų žmonės sau mano. Juk dvaras man ir mano vaikams priklauso, juk aš čia dar vis manau esąs šeiminkas.

– Buvai, – paaiškino šaipydamasis vokietis.

– Kaip tai?

– Mes esame vokiečiai ir atvykome čia apsigyventi ne kaip bernai, bet kaip ponai. Supranti dabar? Vokiečiai nėra pratę vergauti, o dargi lietuviams, – pasakė ir piktai nusijuokė.

– Bet juk sakėte...

– Mes sakėme, kad čia pasiliksime. O kadangi šis dvaras mums patinka...

Dabar tikrai supyko Šimonis:

– Niekados, kol aš gyvas! Kiekvienas svetimųjų teperžengs mano namų slenkstį kaip svečias, bet niekada kaip šeimininkas! Lauk iš mano dvaro!

– Gana ilgai tu čia viešpatavai, seni, dabar jau laikas užleisti vietą kitiems. Čia vokiečių žemė, čia vokiečiai ir ponai! – pastebėjo kitas atėjūnų.

– Niekados! – dar kartą pakartojo senis Šimonis.

Bet jis nepastebėjo, nepastebėjo nei Matas, nei Etmonas, kaip vienas svetimųjų nusitvėrė lazdos.

Ir du gerai pataikintu lazdos smūgiu ūmai ištiesė senąjį Šimonį į žolyną.

Tik dabar, kada pamatė tėvą žolyne be žado ir kraujais aptekusį, susiprato Etmonas ir lyg mirtinai sužeistas žvėris šaukdamas puolė svetimuosius. Išplėšė galvažudžiui iš rankos lazda ir, primušęs šitąjį, puolė būrį kitų.

Tikrai, vienas kitas svetimųjų, ištiktas milžino smūgio, jau nebesijudina, keli raitosi ant žemės kruvini. O Etmonas dar vis siaučia. Ant kieno nugaros lazda krinta, tas ir guli. Taip pamažu jis eina pirmyn, valydamas dvarą nuo bastūnų.

Bet taip tik atrodo: štai kiemas jau pilnas svetimų žmonių. Ir jie nutvėrė ir surišo milžiną Etmoną Šimonį. Nebegalėjo atsisveikinti Etmonas nei su mirštančiuoju tėvu, nei su paskutiniu savo broliu. Kelis žodžius dar jis prišaukė Matui, kurių svetimieji nesuprato, o tada išvilko vokiečiai jaunąjį lietuvį galiūną. Išvilko jį, ir dar tą patį vakarą atsisveikino Etmonas su šiuo pasauliu.

O Matas? Jis negalėjo brolio gelbėti. Jis laikė glėbyje mirštantį savo tėvą. Nebeatidarė tėvas akių, nebeapasakė jis nė su-

diev ir paskutinį atdūšį išleido savo jauniausiojo sūnaus rankose. Mirė paskutinis lietuvis bajoras Įsros pakrantėje.

Nustojus širdžiai plakti, pamažu atšalo kūnas, pamažu sustiro lavonas. O Matas verkė. Tiesa, jis nešaukė, nedejavo. Jo kūnas nedrebėjo. Baisiausiame, tamsiausiame akimirksny jis susiprato esąs Šimonio sūnus ir kad Šimoniai nepratę parodyti, atskleisti savo sielos svetimųjų akyse, nepratę džiuginti vokiečių savo skausmais. Visada jie tylėjo. Ta viena viltis, ta viena atspirtis ir beliko lietuviams, tiek amžių svetimų ponystėj gyvenantiems.

Bet ašarų nesulaikysi, juo labiau jei palieki vienų vienas tarp plėšriųjų žvėrių, nežmonių. Ir jis stebisi, kad dar gyvas. Ar jo nemato anie žvėrys, ar palaiko jį kaip atskirą, ypatingą kąsnį... Matas laukė, ar tik neateis pagaliau ir jo valanda. Ir kam jam begyventi? Tėviškė svetimųjų, barbarų rankose. Tėvo nebėra. Brolio nebėra. Rasi jau stovi už nugaros vienas bastūnų, iškėlęs lazda, kaip pirma tėvui.

„Kad tik greičiausiai kristų lazda ant galvos! Būtų geriau!”

Bet kieme nebeliko nė vieno svetimųjų: rūmuose jie puotauja, girtauja. Dvaro rūsy rado jie Šimonių rūpestingai saugojamų, tik didelėms šventėms skiriamų gėrimų.

Paskamba jau ir dainos, nedailios, nedoros dainos.

O Matas vis dar klūpo su tėvo lavonu glėbyje. Bet Matas juk ne vienas: aplink jį sustoję vaikai našlaičiai, ir jie garsiai verkia dėl užmušto tėvelio, dėl brangaus geradario.

– Kur mes dingsime, kur mes dingsime? – girdi Matas vaikelius dejuojant.

Pagaliau nuleido Matas tėvą į žolyną, atsinešė vandens, nuprausė kraujus nuo veido ir rankų, įsiautė į baltą drobulę lavoną ir nunešė į sodą. Ir ties senuoju ažuolu, kuris dar matęs senųjų lietuvių dievus, ir ties jau čia esančiu kapu iškasė jis naują duobę ir įdėjo tėvelio lavoną. Bet neužrausė.

– Vaikai, ar matė kas iš jūsų, kur dingo Etmonas, kur jį dėjo?

Taip, vaikai matė:

– Ten, ten!

Bet niekas nepasakoja, ką vokiečiai su juo padarė, lyg jaustų ir suprastų vaikučiai, kad tai galėtų per daug būti Matui.

Ir štai keletas stipresniųjų pusaugių vaikinių jau parneša Etmoną namo – į tėviškę. Ir dvaro sode, šalia tėvo, paguldė Matas Etmoną – paskutinįjį savo brolių.

Ne, Matas jau nebeverkia: užgrūdinta jau širdis, išdžiūvusios jau akys.

– Tai Dievo ranka! – tarsi girdi Matas motinos balsą.

Tačiau ne nusitikėjimu jis kelia akis dangun, ne melstis, tik, paėmęs kastuvą, sukandęs dantis skubiai užrausė duobę.

Ir kapas po ažuolu dar didesnis.

– Tai vokiečių Dievo ranka!

Nutirpo Matas: tai buvo tėvo balsas. Aiškiai tarti tėvo žodžiai.

„Ar aš jau iš proto einu, ar jau išėjau? – klausia Matas savęs. – Juk tėvas čia, žemėje. Argi tikrai jo dvasia kalbėtų į nusiminusį sūnų? Sako, kad taip kartais būna. Kaip tik jis sakė: „Tai vokiečių Dievo...”

Dabar suklupo Matas po ažuolu melstis. Bet žodžių neranda. Ką motinėlė mokė, visa, rodos, užmiršta. Nieko... Štai kas dar atminty paliko:

– Nevesk mūs į pagundymą! Nevesk mūs į pagundymą! – vis kartoja Matas.

Reikėtų sukalbėti visą „Tėve mūsų“. Rodosi, ir aplinkui stovintieji našlaičiai to laukia. Tik kad toliau bus: kaltės atleidimas...

„Ne, nekalsiu pats savęs prie kryžiaus! Aš ne Dievas, aš žmogus! Jie žinojo, ką darė, atimdami mums tėviškę. Tik viena prašau: nevesk manęs į pagundymą! Švarios turi pasilikti paskutiniojo Šimonio rankos!“

Kada rytuose patekėjo aušra, pažadėdama skaistų rytmetį, pasakė Matas didžiajam kapui sudiev. Atsisveikino ir su verkiančiais našlaičiais:

– Tegul Dievas būna nors jums malonus. Aš pats nieko nebeturiu, niekuo jums padėti negaliu.

Ir tada išėjo Matas – su keliais ryšulėliais rankose. Išėjo iš tėviškės.

O kada atsisuko dar kartą namų link paskutiniu žvilgsniu atsisveikinti dar su tėviške, pastebėjo jis mojančią jam sudiev... senelį bokštą. Jis, lyg norėdamas sekti paskutinį Šimonį, ilgai ir toli jį lydėti, gerokai pakrypo į Įsros vagą.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip Šimonių šeima po ištikusios nelaimės bandė susitvarkyti savo gyvenimą?
- 2 Kaip maras pakeitė kitų Įsros krante gyvenusių šeimų gyvenimą?
- 3 Kokia dar nelaimė pasiekė Šimonių dvarą?
- 4 Kaip vertinate Šimonio kovą su vokiečiais atėjūnais dėl dvaro?
- 5 Kaip suprantate žodį *kolonistai*?
- 6 Remdamiesi skaitytomis I. Simonaitytės „Aukštųjų Šimonių likimo“ ištraukomis, parašykite Šimonių šeimos charakteristiką.
- 7 Pasistenkite atskleisti Mato Šimonio jausmus, jam paliekant gimtuosius namus ir kapą po ąžuolu.
- 8 Parašykite Matui Šimoniui asmeninį laišką. Gerai apgalvokite, ką norėtute jam pasakyti, kad jūsų žodžiai nebūtų banalūs ir nežeistų tiek skausmo patyrusio žmogaus.

Ieva Simonaitytė

Ilgesys

Iš romano „Aukštųjų Šimonių likimas”

Laikas bėga, metai banguoja lyg jūrės tolyn ir tolyn: ar į krantą – užuomaršą, kur sudūžta ir išnyksta lyg putojančios bangos ir niekas jų daugiau nebemini; ar daužosi į uolas – grūmojantį likimą.

Matas Šimonis rado priebėgos, rado uždingsnio Aukštųjų pakalnėje. Atplaukęs iš audroje šėlstančio okeano į ramųjį uostą, laivelis įkrypo į įlanką, ir išmestasis inkaras stipriai įsitvėrė į gelmę.

Niekas Šimonio čia nebekrutina, niekas nebekliudo, lyg užmirštas jis būtų. Ir tai Matui malonu. Krūtinėje žaizdos pamažu jau gyja, globojamos maloniųjų Gerdos rankų. Ir širdis nebekraujuoja. Tačiau neišgydomas skaudulys joje slepiasi. Gerda to nežino. Ir negali žinoti. Juk pažadėjo kitados jai Matas nebeminėti, užmiršti praeitį.

Pažadėjo, o tačiau priaugantiems savo vaikams jis nuolat pasakojo apie dar stovintį Įsros pakrantėje bokštą, iš kurio galima matyti seną ažuolą, po kuriuo kitados Lietuvos karalius stovėjęs.

– Ar turėjo jis ir auksinį vainiką ant galvos? – paklausė aną dien jauniausioji Mato dukrelė Katrytė.

– Žinoma, turėjo, – atrėžė sūnus Ansis, – karaliai visi vainikuoti.

– Tai jau netiesa, kad karaliai, į karą eidami, vainiką užside- da, – pamokė Etmonas, kuriam jau laikas į kariuomenę.

– Bet kaip kareiviai tada žino, kad jis karalius? – nori Katrytė žinoti.

Ilgai ginčijasi vaikai dėl vainikuotojo karaliaus. Motina juokiasi ir džiaugiasi, kad vaikai tokie gudrūs. O tėvas tyli. Mato Šimonio sielą kankina skaudus ilgesys. Ir šita sielos kančia, šitas skaudulys neišdils iki jo paskutinės dienos.

Mato Šimonio sūnų Etmoną jau šaukia į kariuomenę.

Priruošė motina kelionei ryšulių kelis. Nors ir verkė, bet ir džiaugėsi Šimonienė: jos sūnus jau vyras!

Tėvas ir motina išlydėjo sūnų per šilus. Iki Aistės upelioėjo motina drauge. Širdingai ten ji atbučiavo sūnelį.

– Aš palydėsiu dar iki Veviržo, – sako tėvas, – prižiūrėsiu, kad plaustininkas gerai perkeltų per upę.

O tada nutvėrė Šimonis sūnaus ranką ir prašė paklaustyti:

– ...Ten tai teka Įsra. Eik paupiu tolyn ir tu pamatysi bokštą, seną, jau pakrypusį, plyšiuotą. Nueik į dvarą ir žiūrėk, kas ten dedasi. O dvaro sode yra didelis kapas... Nueik ir pasimelsk prie jo... mano vardu! O rasi užėisi ir į bokštą. Ten apsižvalgydamas žiūrėk į vakarus: ten stovi senas ažuolas; kitados čia augo du kamienai iš vieno kelmo... juk tu žinai.

Kur Etmonas nežinos!

Ir ties Veviržu atsisveikino sūnus. Ilgai stovėjo Matas Šimonis ant Veviržo kranto ir žvelgė paskui sūnų, kol jis pagaliau dingo iš akių.

Po kelerių metų grįžo Etmonas namo. Jis žymiai paaugęs, sudrūtėjęs, dailesnis. Ir judrus, ir prašmatnus, tai čia, tai ten įpina vokiškų sakinių. Šimonienė nežino iš džiaugsmo kur tvertis.

– Ir tas mandrumas Etmono, apsaugok Dieve!

Brolis ir sesuo juokiasi pilvą susiėmę, juodviem naujiena, nes brolis Etmonas parodo, kokius kareivius jis matęs, ir pats komanduoja:

– Gewehr auf, marsch, marsch!¹ – ir pats žygiuoja su pagaliu per kiemą.

Tik tėvui dar nė kartą nepažiūrėjo sūnus į akis. Visada stengdavosi nepalikti su tėvu vienas. Praėjo ne viena diena ir savaitė, o Šimonis dar vis nepriėjo sūnaus paklausti.

¹ Šautuvą ant peties, marš, marš! (vok.)

O sūnus lyg tyčia tai čia, tai ten vokiškai mekena.

Ir kartą pagaliau, kastuvais nešini, išėjo tėvas ir sūnus į lauko galą.

Abu tyli, abu viena mintis kamuoja. Atsikosi tėvas, atsikosi ir sūnus. Daugiau nieko. Pagaliau Matas Šimonis nebeiškenčia: žinoti, žinoti!

Metė tėvas kastuvą, nutvėrė sūnų už pečių, – čia pastebėjo Matas, kad sūnus už jį jau šauniai didesnis ir petingesnis, labai į brolių Etmoną panašus.

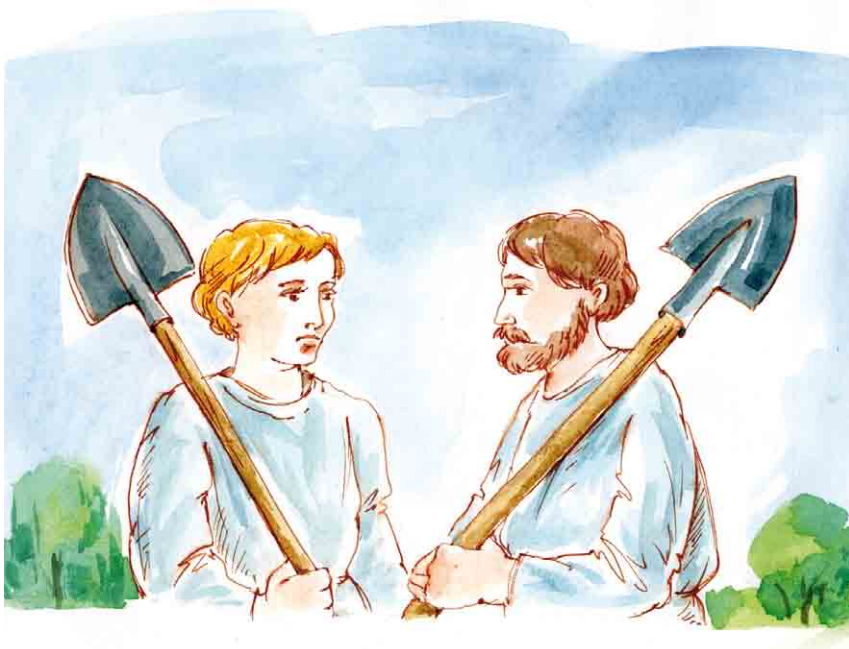
– Ar buvai, Etmonuk?

Etmonas rauslioja koja žemės grumstą. Ir kulnim trenkia, ir kastuvu kerta, – pasirodo, kad tai akmuo, aplipęs moliu.

– Buvau.

– Na ir ką, kaip? – tėvo balsas dreba, nors ir menka šypsena stengiasi jo lūpas nušviesti.

„Kaži ar tai jau tėvas sensta? – pamanė sau Etmonas. – Juk tokiu drebančiu balsu jis niekada nekalbėdavo“. Bet pagaliau jau lyg ir gaila, ir sūnus pažvelgė tėvui į akis:

– Buvau, bet nieko neberadau. Jokio bokšto nebebuvo, jokios girios anapus Įsros, jokio...

– Bet kapas sode? Vaike, kapas? – ne tėvo tai buvo balsas, bet didžiosios Šimonio sielos dejonė.

– Niekas manęs į sodą neįleido. Negana dailiai buvau apsirengęs. Aš ėjau padaržėmis, maniau ką nors pamatyti. Vienas didelis ąžuolas buvo darže, bet kapo jokio nebemačiau. Visai jau ne taip ten buvo, kaip tu pasakodavai.

Ir Matas Šimonis jau vėl turi kastuvą rankoj, ir dirba jis, ir kasa. Ne, dabar jau tėvas nebeieško sūnaus akių – žvilgsniu klausdamas, ir tik retkarčiais žvelgia jis pietų link, iš kur atsiučia šiltas vėjas. Bet ten, toli padangėse, ūksta, rasi ir dėl to jis susirūpinęs.

Ir susyk gailisi Etmonas tėvo, kuris staiga toks senas atrodo. „Būt reikėję geriau ką nors pameluoti, – kremtasi Etmonas. – Juk iš jo pasakojimų žinau, kaip ten atrodė kitados”.

Bet ne, tėvui negalima meluoti. Juk ne meluoti tėvai jį augindami mokė. Visada tiesą liepė kalbėti, nors tai ir skaudu būtų. Ir kodėl negali tėvas užmiršti praeities? Juk vis viena nieko nebesugrąžinsi.

„Tėvas būtų nors šiek tiek prasidžiugęs, – graužia Etmoną sąžinė. – Juk jis patsai jau niekada nebenueis tenai, patsai jau nebeįsitikins, ar tikrai taip yra. Ir linksmi jis dabar su manim šnekėtų; aš galėčiau tylėti. Betgi jau pasakyta, nebeatšauksi”.

Etmonas norėtų tėvą nuraminti, paguosti, tik nežino kaip. Jaunasis Šimoniukas ne didžiūnų rūmuose gimęs augęs, kur vaikai bajoriškai auklėjami.

Jaunasis Šimoniukas gimęs Aukštųjųose, kur žiemą speigai laužo tvorą, trupina medžių šakas; kur vėjai užia ir švilpia pro ausis lyg vaikai išdykėliai, vis rieškutėmis mėtydami smiltis į akis; kur viesulai verčia medžius iš šaknų ir drasko šiaudinius stogus; kur, kelmus raudamas, žmogus sustingsta ir pučia į kumščius, norėdamas atšildyti sušalusius pirštus.

Etmonas Šimoniukas užaugęs Aukštajuose, kur saulė nema-loniai gali kepinti ir kaitinti; kur ne kartą nuo vasaros kaitros šilai užsidega, ganyklos nuraudonuoja; kur ne basas, o tik klumpėtas tevaikščiosi per karštąją smiltį, kur iš visų keturių dangaus kraštų užkilę baugūs debesys, susitikę virš aukštųjų galvų, virsta skaudinga perkūnija, kuri traška ir braška, lyg pats pragaras būtų paleistas.

Čia augant dingsta lepumas ir lipšnumas. Čia jau vaiku būdamas tampa vyru, tvirtu, atkakliu, kartais ir rupiu, lyg netašytu.

Aukštųjų žiemos šalčių, Aukštųjų vasaros kaitrų ir Aukštųjų vargų užgrūdinta jaunoji, būriškoji Šimonių karta.

Nuo tos dienos iš Mato burnos jau niekas nebegirdėjo nė žodžio apie paliktąjį Įsros pakrantėje bokštą, apie kapą bajorijos sode. Ir užmiršta amžiams liko ta vieta, iš kur kilęs pirmasis Aukštųjų Šimonis.

Dar keletas metų, ir Matas Šimonis iškeliavo į anuos amžius. Visus jį spaudusius vargus nusinešė jis į Aukštųjų kapus.

Ir tuomet likimas atskleidė antrąjį lapą.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip maras ir vokiečių atėjūnai paveikė Mato Šimonio likimą?
- 2 Su kuo romane lyginama laiko tėkmė, kokia metafora pavartojama apibūdinant Mato Šimonio apsigalvėjimą Aukštajuose?
- 3 Iš kurių Mato poelgių žinome, kad bokštas Įsros pakrantėje ir kapas dvaro sode niekad neišdilo jam iš atminties?
- 4 Kaip Matas Šimonis bandė auklėti savo vaikus?
- 5 Kodėl sūnus Etmonas, sugrįžęs iš kariuomenės, gailisi nepamelavęs tėvui?
- 6 Perskaitykite visą I. Simonaitės romaną „Aukštųjų Šimonių likimas“.
- 7 Kuriuo asmeniu pasakotojas kalba romane „Aukštųjų Šimonių likimas“? Ar jis yra visažinis? Įrodykite.
- 8 Kokio tipo romanu laikytumėte šį romaną pagal tematiką?
- 9 Kokio istorinio romano ištrauką šiais metais skaitėte?
- 10 Kokius romanus labiausiai mėgstate skaityti? Papasakokite.

Romanas – pagrindinis naujųjų laikų epikos žanras, kuriam priskirtini įvairios struktūros ir tematikos ilgi prozos kūriniai. Nuo novelės, apsakymo, apysakos romanas skiriasi labiau šakota fabula, sudėtingesne laiko ir erdvės sąranga, gausesniais personažais, siekimu aprėpti vaizduojamą visumą. Pagrindiniai jo struktūros elementai: pasakojimas ir vaizduojamas objektas – sukurtas „galimas pasaulis“, įprasminantis asmenybės, žmonių grupės, bendruomenės likimą, istorinį laikotarpį, kokį nors socialinį reiškinių ir pan. Pagal pasirinktą tematiką romanas gali būti: buitinis, socialinis, psichologinis, filosofinis, istorinis, fantastinis, nuotykių ir kt. Pagal pasakojimo būdą romano pasakotojas gali būti: kalbantis trečiuoju arba pirmuoju asmeniu, visažinis, lyrinis, satyrinis ir kt.

SKYRIAUS KARTOJIMAS IR ĮTVIRTINIMAS

Parašykite rašinį pasirinkta tema:

- 1 Ar žmogui svarbu suvokti, kas ji esąs? Savo nuomonę pagrįskite skaitytais kūriniais.
- 2 Ar tautos vadas (valdovas) gali būti laimingas? Rašydami rašinį, remkitės Juozo Grušo drama „Herkus Mantas“ ir Justino Marcinkevičiaus „Mindaugu“.

FONETIKOS KARTOJIMAS

Lietuvių kalbos garsyną skirstome į priebalsius ir balsius.

Garsai			
Priebalsiai		Balsiai	
skardieji	duslieji	ilgieji	trumpieji
b	p	ã, ą	a
d	t	ẽ, ę	e
g	k	ė	–*
v	f	y, i	i
z	s	o	–*
ž	š	ũ, ū	u
dz	c		
dž	č		
h	ch		
l, r, m, n, j			

* *ė* ir *o* trumpieji būna tik tarptautiniuose žodžiuose, pvz., *fojė, motoras*.

Susidūrus keliems priebalsiams žodyje, tariant jie supanašėja: *degtukas, išgirsti, valsčius* (girdime garsų junginius: kt, žg, šč).

Priebalsiai gali būti kieti ir minkšti. Priebalsiai *l, r, m, n* dar vadinami pusbalsiais, nes turi keletą balsiams būdingų savybių – juos galima tarti ilgai, garsas nenutrūksta. Tačiau jie priskiriami priebalsiams, nes savarankiškai nesudaro skiemens. Skiemens pagrindą sudaro: balsiai, dvibalsiai ir mišrieji dvigarsiai.

Dvigarsiai	
Mišrieji dvigarsiai	Dvibalsiai
al, am, an, ar	ai, au
el, em, en, er	ei
il, im, in, ir	ie
ul, um, un, ur	ui, uo

- 1** Nurašykite žodžius, suskirstykite juos skiemenimis. Pasakykite, kas gali sudaryti skiemens pagrindą. Pabraukite ilguosius skiemenis.

Kibirkštis, nuotaka, prisiminimas, santuoka, vaikštinėti, pokalbis, vaišinti, visiškai, norėjau, romanas, kaimynė, šalis, kurmis, sausainis, prisiminimas, sėdėti, vaikiškas, arkllys.

- 2** Garsiai perskaitykite šiuos žodžius. Pasakykite, kokį pastebėjote dėsnimą. Kaip toks reiškinys vadinamas?

Užsnūsti, nešdavo, bėgti, išduoti, pasiversdavo, perregimas, užtikti, išdėstyti, zirzti, vežti, nešdamas, užsižiopsoti, išsikeroiti, šokdavo, užsidedti, užžiebtį, lėkdavo, versdavo.

- 3** Fonetiškai raštu išnagrinėkite žodžius *džiaugsmas*, *atsigerti*, *kariškas*, *kelionė*, *gyvenimas*, *užžėlęs* pagal planą:

1. Skiemenų skaičius.
2. Garsų ir raidžių skaičius (ar sutampa?).
3. Kalbos garsų charakteristika (balsiai – ilgieji ar trumpieji; priebalsiai – skardieji ar duslieji, minkštieji ar kietieji; dvigarsiai – dvibalsiai ar mišrieji dvigarsiai).
4. Aptarkite rašybą.

- 4** Nurašydami sakinius, įrašykite praleistas raides.

1. Nenuste*kite ir nenusig*skit – aš jus paž*stu net iš eis*nos. (J. Ap.)
2. Juodu su Tvinu įsir*žę ėmė stumti laivą; prie jų prisij*ngė Kutas, grauž*mas rūpe*čio dėl savo bičiulio. (V. Ž.)
3. Kad gal*čiau, iš gėdos l*sčiau į žemę. Bet ne*manoma. (I. S.)
4. Sk*stant*sis už šiaudo tver*si. 5. Įsitikin*s, kad pavojus negr*ia, Kadrilis pritykino prie pat lang*lio ir pažv*lgė vidun. (V. Ž.)
6. Dr*sesnieji lindo prie matavimo įtaisų, prašėsi pasižiūrėti, siūlėsi visur padėti. (P. C.)

- 5** Pateiktuose žodžiuose raskite mišriuosius dvigarsius.

Nuversti, perkelti, keliauti, verkti, kelti, sargas, sąrašas, ginklai, gilinti, mintis, viršus, kurmis, kurti, gudrumas, velkasi,

velėna, velniava, pirkinys, virškinti, perkelti, pinigai, kirminas, kinas, kilimas, kilpa, viršyti, kalnas, kerpamas.

LIETUVIŲ KALBOS KIRTIS

Vieno skiemens išryškinimas (pabrėžimas) tariant žodį kitų žodžio skiemenų atžvilgiu vadinamas **kirčiu**. Išryškintas skiemuo yra kirčiuotas skiemuo, o ne taip ryškiai tariami – nekirčiuoti skiemenys.

Lietuvių kalboje kirtis nėra susijęs su vienu kuriuo nors skiemeniu. Palyginkime: *mokytoja*, *Lietuva*, *augti*, *kelti*, *susitikimas*, *pasimatymas*, *gėlė*, *sausis*, *draugija*, *penktadienis* – kirčiuoti skiemenys paryškinti.

Kalboje pasitaiko nemaža vienodai rašomų žodžių, ir tik kirtis padeda atskirti jų reikšmę. Pvz.: *gėlė* – augalas, o *gėlė* – kando, skaudėjo. (Plg.: *Pražydo pati gražiausia gėlė*. ir *Vakar man gėlė dantį*.)

Kartais tik iš kirčio vietos skiriame žodžio formą. Pvz.: *dėžės* (vns. K.) ir *dėžės* (dgs. V). Plg.: *Nerandu žaislų dėžės*. *Kur yra saldinių dėžės?*

Taigi kalbai kirtis labai svarbu – jis padeda suvokti žodžio ir pasakymo reikšmę.

Tik nedaugelio lietuvių kalbos žodžių kirtis yra pastovus – visose žodžio formose išlieka tame pačiame skiemenyje, pvz.: *výras*, *výro*, *výrui*, *výrą*, *výru*, *výre*, *výrai*, *výrų*, *výrams*, *výrus*, *výrais*, *výruose*, *výrai*.

Dauguma lietuvių kalbos žodžių turi dėsningai kilnojamą kirtį, kuris keičia vietą to paties žodžio formose, pvz.: *bùtas*, *bùto*, *bùtui*, *bùtą*, bet – *butù*, *butè*; *bùtai*, *bùty*, *bùtams*, bet – *butùs*; *akis*, *akiès*, bet – *ãkiai*, *ãkį*; *báltas*, *báltó*, *báltą*, bet – *baltám*, *baltamè*.

Lietuvių bendrinės kalbos žodžiai turi vieną kirtį. Nesavaraški vienskiemeniai žodžiai prisišlieja prie gretimų kirčiuotų

žodžių. Pavyzdžiui, *Ant stalo prie palangės guli laiškas*. Žodžiai *ant, prie* atskiro kirčio neturi, jie prisišlieja prie savarankiškų žodžių *stalo, palangės*.

Kirčiuoti skiemenys gali būti trumpi ir ilgi. Pvz.: *Rìmas, kìtas, tùri, nedìdelis, akìs, gražùs, šità* – paryškinti skiemenys yra trumpieji kirčiuoti skiemenys; žodžiuose *nósis, kė́lias, veĩkti, šaũkti, nubė́gti, neturė́jo, ruduõ* – paryškinti skiemenys yra ilgieji kirčiuoti skiemenys.

1 Perrašykite sakinius, pabraukite pažymėtų žodžių kirčiuotus skiemenis.

1. Tupi varna ant **šakos**, nenuvaldo **uodegos**. 2. Visos **šakos** jau sudžiūvusios. 3. Pačios gražiausios yra lapių **uodegos**. 4. Jūs turite geras **širdis**. 5. Mano tėčio nesveika **širdis**. 6. Kur nueisiu, ten man **gerai**. 7. **Gerai** mergaitei gera gyventi.

2 Sugalvokite sakinių su žodžiais:

dviratis, dviratis, kasa, kasa, laimės, laimės, sukas, sukas.

3 Taisyklingai perskaitykite žodžius ir pasakykite, kur jie kirčiuojami – galūnėje ar kamiene.

Dovana, sparnas, vadovas, kambarys, sąmonė, laukai, klausimas, genys, pavardė, leidimas, atkaklus, tobulas, tylėti, akmuo, lietus.

4 Atskirai nurašykite žodžius, kirčiuojamus: a. galūnėje, b. priesagoje, c. šaknyje ir d. priešdėlyje. Pabraukite kirčiuotus skiemenis ir taisyklingai perskaitykite nurašytuosius žodžius.

Aikštelė, dėmė, mokytojas, išmintingas, įrankis, sąsiuvinis, katinas, pasiuntinys, pasiuntinys, vaikystė, girininkas, iškarpa, pavasaris, mokslininkas, skaitiklis.

5 Nurašykite žodžius. Pabraukite kirčiuotus skiemenis.

Apsiraminęs, stengiasi, negalvoti, sekmadienį, pastebimai, susipažinti, pasimatymas, mokytojas, mokinys, vaikiškas,

daiktas, malonumas, žodis, nusileisdama, pasiaukojimas, keliautojas, prisirišimas, televizorius.

6 Perskaitykite žodžius, pasakykite, kokį linksnį, skaičių ir giminę turime, kirčiuodami pirmąjį skiemenį, kokį – antrąjį. Sugalvokite kiekvienam atvejui po sakinį.

Lengvas, dienos, rasos, raišas, salos, audros.

TRUMPŪJŲ SKIEMENŲ KIRČIAVIMAS

Trumpieji kirčiuoti skiemenys yra tie, kurių pamatą sudaro trumpieji balsiai *a, e, i, u*. Pvz.: *mane, tave, kitame, visas, pamoka, visada, viskas, šitas, visus, namus, vaikus*.

Trumpieji kirčiuoti skiemenys žymimi kairiniu kirčio ženklu. Pvz.: *vilkùs, ramùs, visàs, anàs, savè, manè, kitas, krito*.

Trumpųjų skiemenų kirtį pažymėti lengva: nustatę, kad kirčiuotas skiemuo yra trumpas (jo pagrindą sudaro trumpieji balsiai *a, e, i, u*), virš trumpojo balsio rašome kairinį kirčio ženklą. Pvz.: *sagà, nèšti, vùskas, tùri*.

Trumpieji balsiai *i* ir *u*, tariami kirčiuotame skiemenyje, niekuomet nepailgėja. Trumpieji balsiai *a* ir *e*, tariami kirčiuotame skiemenyje žodžių kamienne, gali pailgėti (*ledù, batù, bet lèdas, bàtas*). Tačiau trumpieji *a* ir *e*, tariami kirčiuotame skiemenyje, nepailgėja:

1. dviskiemenių veiksmažodžių bendratyse ir jų išvestinėse formose (*ràsti, kàsti, tàpti, plàkti, mèsti, vèsti, nèšti, lìpti; ràsdao, ràsiu, ràstų, ràsk, ràsdamas; mèsdao, mèsiu, mèstų, mèsk, mèsdamas*);

2. būdvardžių aukštesniojo laipsnio priesagose *-esnis, -esnè* (*naujèsnis, naujèsnè, platèsnis, platèsnè, gerèsnis, gerèsnè*);

3. savybiniuose įvardžiuose (*màno, tàvo, sàvo*);

4. veiksmažodžių priešdėliuose *ap-*, *at-*, *pa-*, *pra-*, *ne-*, *te-*, *nebe-*, *tebe-* (*àpneša*, *àtneša*, *pàneša*, *pràneša*, *nèneša*, *tèneša*, *nebèneša*, *tebèneša*);

5. įvardžiuotinių formų vyriškosios giminės vienkaskaitos vardininke (*naujàsis*, *geràsis*, *penktàsis*, *aukštàsis*);

6. žodžio gale (*mamà*, *Rūtà*, *ežerè*);

7. vienskiemeniuose žodžiuose (*àš*, *tàs*, *tà*, *pàts*, *kàs*, *kàd*, *tàt*, *màt*, *nà*, *bèt*, *nès*, *nèt*).

1 Nurašykite ir sukirčiuokite žodžius.

Visi, geri, mažus, puikius, ranka, gera, maža, šitas, linas, auka, vaisius, kuklus, Vidas, Rimas, riba, daina, klaida, Renata, Irena, akis, kinas, vaikus.

2 Raskite žodžius, kurių kirčiuojamas trumpas skienu. Perskaitykite šiuos žodžius, raiškiai išstarkite kirčiuotą skiemenį.

Rasa, kaina, Vaida, mintis, viltis, koja, ranka, ausis, mokykla, vizitas, geras, suma, mėsa, medus, keletas, šitas, plikas, valgykla, šita, galia, upė, žodis, noras, Lietuva.

3 Nurašykite žodžių junginius, sukirčiuokite ir taisyklingai perskaitykite.

nauja knyga

švari lenta

drąsus žmogus

erdvus kabinetas

visa sistema

trumpesnė pamoka

veždavo vaikus

degdamas žvakutę

antroje grupėje

atkelia vartus

trečiasis butas

- 4 Nurašykite pateiktus žodžius. Šalia parašykite po 2–3 tokio pat kirčiavimo tipo žodžius ir juos sukirčiuokite.

ràsti – ▲

vèsti – ▲

baltèsnis – ▲

àpdengè – ▲

nèšdavo – ▲

aukštàsis – ▲

ILGIEJI KIRČIUOTI SKIEMENYS. PRIEGAIDĖS

Ilgieji kirčiuoti skiemenys yra tie, kurių pamatą sudaro ilgasis balsis, dvibalsis arba mišrusis dvigarsis. Ilgieji kirčiuoti skiemenys tariami savita intonacija, kuri vadinama **priegaide**.

Trumpieji kirčiuoti skiemenys priegaidės neturi. Ilgieji kirčiuoti skiemenys gali turėti dvejopą priegaidę: **tvirtapradę** ir **tvirtagalę**.

Tvirtapradę priegaidę turi tie žodžių skiemenys, kuriuos tariant pabrėžiama skiemeninio balsio pradžia, o dvibalsio ar mišriojo dvigarsio – pirmoji dalis (pirmasis dėmuo), kuri tokiu atveju būna ilga (išskyrus tik *i* ir *u* mišriuosiuose dvigarsiuose ir dvibalsyje *ui*).

Tvirtapradžiai skiemenys žymimi dešiminiu kirčio ženklu: *vóras, kója, rúmai*. Šis kirčio ženklas rašomas virš ilgojo balsio (jei skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis) arba virš pirmojo dvibalsio arba mišriojo dvigarsio dėmens (jei skiemens pagrindą sudaro dvibalsis arba mišrusis dvigarsis): *láimė, káimas, gáuti, šáukštas, méilė, málti, bárti, sténgtis, vérti*.

Tvirtapradžiai mišrieji dvigarsiai *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* ir tvirtapradis dvibalsis *ui*, norint pažymėti garsų trumpumą,

žymimi kairiniu kirčio ženklų. Pvz.: *Vilnius, pìlkas, kìmti, gìnti, vìrti, pùlti, grùm̃tis, skùndžiasi, kùrmis, mùistytis*.

Tvirtagalę priegaidę turi tie žodžių skiemenys, kuriuos tariant labiau pabrėžiama skiemeninio balsio pabaiga, o dvibalsio ar dvigarsio – antrasis dėmuo. Tvirtagaliai skiemenys visados žymimi riestiniu kirčio ženklų: *nāmas, sēnas, rōgēs, lēkti*. Šis kirčio ženklas rašomas virš dvigarsių antrojo dėmens: *sniēgas, laĩkas, šaũkti, peĩlis, šaĩtis, kaĩpas, piĩvas, piĩštas, kiĩrminas*.

Lietuvių kalboje yra taip pat rašomų žodžių, o jų reikšmę galime atskirti tik pagal priegaidę, pvz.: *lāuk* (lik, pabūk) ir *laũk* (eik iš čia), *āukštas* (užaugęs, didelis) ir *aũkštas* (namo kondignacija).

1 Taisyklingai perskaitykite žodžius ir žodžių junginius.

Aũšta rýtas, áušta sriubà, kláusė kēlio, klaũsė mókytojo, piĩkti, mérkti ākį, meĩkti drabužiùs, miĩrti, kēlti, veĩkti, Vilnius, viltis, šaũkti, káimas, véidas, viskas, pėrnai, šálti, šáutis, didelis, eĩnant, dabaĩ, bárti, pāsaka, gēras, nāmas, žēmė, kātinas, gēria, bāra, akmuõ, tokiám.

2 Perrašykite. Sukirčiuokite žodžių poras ir taisyklingai perskaitykite.

Kaulas – kaukti, saulė – Saulius, karvė – karklas, pilnas – pilvas, gerti – gerbti, pirmas – pirštas, šerti – šernas, kalti – alkis, meilė – peilis, kelnės – gelsvas.

3 Taisyklingai perskaitykite žodžių poras.

pila – pýlė	dùria – dúrė
lìnas – lýnas	žũva – žũvo
gỹja – gĩjo	bũti – bùvo
šỹla – šilo	dũžta – dùžo
kýšo – kišo	rodiklis – rodỹklė
pùčia – pũtė	drašùmas – lakũnas
kùria – kùrė	eitỹnės – èjìmas

žaisliukas – žaliūkas
 rungtynės – rinktinė
 Katiliūtė – Petkūtė

- 4** Paaškindite žodžių reikšmes. Su kiekvienu žodžiu parašykite po sakinį.

Káltas, kałtas, áušta, aũšta, šáuk, šaũk, mìnti, miñti.

- 5** Sukirčiuokite paryškintus žodžius ir taisyklingai perskaitykite sakinius.

1. Tas žmogus turėjo smuiką, **kaltą** ir skustuvą. 2. **Kaltą** įstatymai baudžia. 3. **Aukštas** berniukas tu esi. 4. Kelintas čia **aukštas**?

- 6** Parašykite dešimt žodžių, kurių kirčiuotas skiemuo būtų tariamas tvirtagališkai, ir dešimt žodžių – tvirtapradiškai.

- 7** Garsiai perskaitykite sakinius. Iš kur imasi dviprasmybė?

Nešauk Brisiaus. Sakau – lauk.

KIRČIO VIETOS IR PRIEGAIDĖS NUSTATYMAS

Kai kurių žodžių kirčio vietą nustatyti ir priegaidę žymėti galime iš klausos.

1. Surandame žodyje kirčiuotą skiemenį. Jeigu abejojame, galime ištarti kelis kartus, pabrėždami, išryškindami vis kitą skiemenį. Taip surandame tą skiemenį, kurio tarimas tvirtesniu balsu „mažiausiai rėžia ausį“. Raskime žodžio *amžinas* kirčio vietą. Skirtingai tardami *amžinas*, *amžinas*, *amžinas*, įsitikiname, kad tvirčiausiai išskiriamas pirmasis skiemuo *am-*.

2. Suradę žodyje kirčiuotą skiemenį, jį įvertiname: žiūrime, kas sudaro skiemens pagrindą. Jeigu trumpieji balsiai *a*, *e*, *i*, *u*, vadinasi, skiemuo yra trumpas. Tokius balsius pažymime kairi-

niu kirčio ženklų. Jeigu skiemuo yra ilgas, pirmiausia jį įvertiname, išsiaiškindami, kas sudaro jo pagrindą, ir mėginame nustatyti priegaidę iš klausos.

3. Iš klausos ilgojo skiemens priegaidę nėra sudėtinga nustatyti, kai jo pamatą sudaro:

- a. dvibalsiai *ai, au, ei*,
- b. mišrieji dvigarsiai *al, am, an, ar, el, em, en, er*.

4. Iš klausos sunku nustatyti ilgojo skiemens priegaidę, kai jo pamatą sudaro:

- a. dvibalsis *ui*,
- b. mišrieji dvigarsiai *il, im, in, ir, ul, um, un, ur*.

5. Iš klausos negalime nustatyti ilgojo skiemens priegaidės, kai jo pamatą sudaro:

- a. ilgieji balsiai *a, e, i, o, u*,
- b. dvibalsiai *ie, uo*,
- c. dėl kirčio pailgėję *a, e*.

Pastaba:

Kirčiuotų mišriųjų dvigarsių *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* bei dvibalsio *ui* priegaidę galime nustatyti pasinaudodami savo dzūkų tarne. Tvirtapradę priegaidę turinčių dzūkų tarmėje minėtųjų dvibalsių pirmasis dėmuo dėsningai pailgėja. Taigi, jei žodį *Vilnius* mes tariame *Vylnius*, vadinasi, žymime *Vilnius*.

Kiti pavyzdžiai:

- kurmis* – dzūk. *kūrmis*, vadinasi, *kūrmis*;
pilkas – dzūk. *pylkas*, vadinasi, *pilkas*;
kulti – dzūk. *kūlc*, vadinasi, *kūlti*;
pirmas – dzūk. *pyrmas*, vadinasi, *pīrmas*.

Jei tariant pirmas dėmuo nepailgėja, vadinasi, skiemuo tvirtagalys.

Pvz.:

pilvas – dzūk. *pilvas*, vadinasi, *pil̃vas*;

vilkas – dzūk. *vilkas*, vadinasi, *vil̃kas*;

kirpti – dzūk. *kirpc*, vadinasi, *kĩrpti*;

kumpis – dzūk. *kumpis*, vadinasi, *kũmpis*.

Kai iš klausos nesugebame nustatyti ilgojo skiemens priegaidės, taikome kirčiavimo taisykles:

1. Ilgieji skiemenys, kurių pagrindą sudaro pailgėję balsiai *a*, *e*, kirčiuotame skiemenyje tariami su tvirtagale priegaide, rašomas riestinis kirčio ženklas. Pvz.: *nāmas*, *kēlias*, *pāsaka*, *gēras*, *kāras*, *vēda*, *žēmė*, *šālo*, *āpkasas*. Išimtis – įvardžiuotinių formų vns. naudininkas (*baltájam*, *gerájam*, *jaunájam*).

2. Kirčiuotas paskutinis žodžio skiemuo, jeigu jo pagrindą sudaro ilgasis balsis arba dvigarsis, beveik visada tariamas su tvirtagale priegaide. Pvz.: *gėl̃ė*, *šuõ*, *kariaĩ*, *akmuõ*, *vanduõ*, *tokiẽ*, *vaikaĩ*, *sesuõ*.

3. Tvirtapradę priegaidę žodžio gale turi tik:

a. linksniuojamųjų žodžių vienaskaitos ir daugiskaitos naudininkai: *mán*, *táu*, *namáms*, *tėvám*s, *kėdėms*, *savám*, *dirbamám*, *pirmám*, *nuostabiám*, *nuostabióms*, *būsimiems*,

b. kai kurie žodžiai: *dár*, *gál*, *jóg*, *jėi*, *kíek*, *visái*, *bevėik*, *lýg*, *pusiáu*, *išvėien*, *anót*.

1 Nustatykite pateiktų žodžių kirčio vietą ir priegaidę, taisyklingai juos perskaitykite.

Vaikas, kailis, kalba (es. l. 3 asm.), kelmas, velka, pertrauka, perka, kamštis, darbas, Sargis, nerti, padėka, verkti, maudyti, šaukia, ritmas, kilti, pjauti, rinkti, pirkti, viršyti, gilti.

2 Nurašykite Just. Marcinkevičiaus eilėraštį „Didumas to, kas mu-myse...“ (p. 175). Pažymėkite žodžių kirčio vietas.

- 3** Taisyklingai perskaitykite ir pasakykite, kodėl skiriasi sukirčiuotųjų žodžių priegaidė.

Gėlti – gėlia, vérti – vėria, kėlti – kėlia, bárti – bāra, málti – māla, kálti – kāla, gėrti – gėria, nėrti – nėria, vélti – vėlia;
Žēmė – žėmuogė, gāras – gārlaivis.

- 4** Nurašykite tekstą. Iš klausos arba pritaikydami jums žinomas kirčiavimo taisykles sukirčiuokite jį. Jeigu dėl kurių nors žodžių kirčio ženklų kiltų abejonių, pabraukite jų kirčiuotą skiemenį.

Tas kaimelis buvo niekas kitas, kaip Skaisgirys su grakščia, saulėje tviskančia bažnytėle, kuri lyg balta žąsis sparnais paglemžusi pūkuotus žąsiukus – savo kaimo trobas ir visa, kas jam priklausė. Įkandin motorizuotų ir visokį orumą pametusių žvalgų gatvėgaliu išbarškėjo vežimai. Kumelaitės krito iš paskutiniųjų, pūtuodamos abiem šonais, putotais karčiais ir pečiais, šventinamos botagų. Kas galėjo, laikėsi sukritę ant vežimų. Kam nebeliko vietos – tie, įsitvėrę šalydrangių, bėgo iš paskos.

M. Katiliškis

VI Gyvenimo rate

Visada žemėje per mažai gerų žodžių – meilės, tiesos ir dėkingumo žodžių. Mes dažnai taip ir išsiskiriame, nepasakę jų vienas kitam, nusinešame, užgniaužę juos savo širdyse. Praeiname abejingi pro medį, paukštį, pro žydintį rugį ir pro kenčiantį žmogų, tarytum ne vienos žemės broliai, ne vienos saulės vaikai būtumėm.

Justinas Marcinkevičius

ŽODIS MOKINIUI

Karai praūžia ir vėl šviečia saulė. Taip būta ir XX amžiuje: nutilus patrankų gaudesiui, į šiaurę riedančių traukinių dundėjimui, atėjo, kad ir menama, ramybė. Po Stalino mirties žmonės kiek lengviau atsikvėpė, bet cenzūra veikė iki pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Lietuviai surado būdą kalbėti taip, kad cenzūra nesuprastų. Tai vadinamoji ezopinė kalba, kurią var-tojo Marcelijus Martinaitis, Janina Degutytė, Justinas Marcinkevičius ir kt.

Užgydžius karo žaizdas pradėta kalbėti ir apie pa-prastas, kasdienes žmogaus egzistencijos problemas. Šiame skyriuje rasite ir prozos pavyzdžių – Bitės Vili-maitės, Juozo Apučio, Broniaus Radzevičiaus novelių, ir poezijos.

Justinas Marcinkevičius
(1930–2011)

Lietuvių poetas, prozininkas, dramaturgas, vertėjas. Gimė 1930 m. kovo 10 d. Važatkiemyje (Prienu r.). Mokėsi Alksniakiečio pradžios mokykloje, vėliau Prienu „Žiburio“ gimnazijoje, 1954 metais Vilniaus universitete baigė lituanistikos studijas. Dirbo „Genio“ ir „Pergalės“ redakcijose, 1959–1960 m. Lietuvos rašytojų sąjungos valdyboje. Atgimimo pradžioje buvo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys.

Justinas Marcinkevičius išleido per šimtą knygų (poemų, eilėraščių, dramų, eseistikos, knygų vaikams ir kt.). Jis buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino I ir III laipsnio ordinų kavalierius, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys, Tautos namų garbės pirmininkas, Lietuvos rašytojų sąjungos narys, Vilniaus miesto garbės pilietis, Monsinjoro K. Vasiliausko labdaros fondo, Lietuvai pagražinti draugijos garbės pirmininkas, F. Šilerio universiteto (Vokietija) kolegijos „Collegium Europaeum“ narys korespondentas („Kas yra kas Lietuvoje“. Vilnius, 2009).

Mirė 2011 m. vasario 16 d. Vilniuje. Palaidotas Antakalnio kapinėse.

Kūryba

Pagrindinė poeto tema – Lietuva, jos istorija ir dabartis, gamta ir kultūra, žmogus tėvynėje ir pasaulyje, jo egzistencinė problematika: laimė, pareiga, kančia, baimė, ištikimybė, dora, gerumas. Poeto kūryba du kartus apdovanota Lietuvos valstybine premija, visuomeninė veikla – Lietuvos Santarvės premija (1994).

Justino Marcinkevičiaus kūrybos ir paties jo asmens populiarumas paskutiniaisiais sovietmečio dešimtmečiais buvo beveik visuotinis ir niekieno neginčijamas. Jo nuopelnai Lietuvai ir literatūrai įvertinti nepriklausomybės metais: 2001 m. poetas apdovanotas Lietuvos nacionaline literatūros ir meno premija, taip pat Baltijos asamblėjos premija. Naujojo amžiaus pradžioje buvo atliktos keletos skaitytojų apklausos, siekiant išaiškinti iškiliausius XX amžiaus lietuvių rašytojus. Jose Justinas Marcinkevičius kartą užėmė pirmąją vietą (balsavo Lietuvos rašytojų sąjungos nariai), du kartus – antrąją („Kultūros barų“ ir „Omni laiko“ skaitytojų apklausose) ir kartą penktąją vietą („Naujojo Židinio – Aidų“ skaitytojų apklausoje).

Į Lietuvos dramaturgijos ir teatro istoriją poetas įėjo savo trilogija „Mindaugas“, „Mažvydas“, „Katedra“.

Pagal <http://www.justinasmarcinkevicius.lt/biografija/>

Romas Gudaitis

Gražiausia ir mylimiausia – su Tavimi, Justinai

Kalba, pasakyta laidotuvių dieną

Dieviška žodžio, Justino Marcinkevičiaus žodžio, ugnimi susilydžiusio su „rovė – neišrovė”, galia: su šia dovana Lietuva atėjo į Atgimimą – negalėjo neateiti, nes Tauta jautė taurią šio žodžio šviesą, su ja jautėsi stipri ir verta atkurti savo nepriklausomą valstybę. Didi laimė, kad galėjome visi augti su šiuo žodžiu – kilniu ir vieninteliu, kad iš Kūrėjo veikalų išaugusi idėja atkurti nepriklausomą valstybę iš žodžio tapo kūnu. Idėja brandinta ir iškentėta visą gyvenimą, verčiant Adomą Mickevičių, apmąstant Didžiosios ir Mažosios Lietuvos likimo kryžkeles, kuriant dramatinę trilogiją, poeziją. Viršum mūsų, visiems mums ir ateities kartoms toji Jo kertinė etinė pozicija – atsiremti į Tautos šaknis, istoriją, dvasią. Tauta bylojo Poeto lūpomis, ir tik Jis vienas atrado žodžius svajonei apie savo valstybę. Ilgai mes nežinojome apie dramatišką Poeto patirtį Marijampolės saugumo kalėjime, nors jautėme tą patirtį tuose šešiolikmečiuose „einšteinuose ir galilėjuose”, kurie paguldė galvas kovoje už savo valstybę ir kurių netektį, kaip ir visų, pražudytųjų pokariu, pajuto me devyniasdešimtaisiais. Tik toks žmogus, kuris buvo aukščiau buities tėkmės ir smulkių asmeninių nuopelnų, galėjo susitelkti ir mus draugėn suburti ties būtimi, savo kūryba, tauriu buvimu veikti mūsų gyvenimus gerumo ir dvasingumo linkme. Veiks ir dabar, visados. Tokia jau žodžio, Justino Marcinkevičiaus žodžio lemtis ir jo prometėjiško žygio (ne veltui Atgimimo priešaušryje Jis rašė dramą apie Prometėją) optimistinė atomazga pro mūsų ašaras ir gėlą.

Atgimimo metais ir atkurtoje nepriklausomoje Lietuvoje Tautos širdis plakė Poeto, Mąstytojo, Valstybininko kūryboje ir veikloje į taktą žmogaus širdžiai, titaniškai širdžiai, nes kiekvienas tvinksnis, kiekvienas dūžis – tai rūpestis dėl lietuvių kalbos, kultūros, tai džiaugsmas dėl savo valstybės ir sielvartas dėl blogybių, nesantaikos, susvetimėjimo. Niekas šiandien neprisimins kokio nors pasikarščiavimo, neapgalvoto, neišjausto, nepasverto žodžio, taip pat ir šioje salėje paskutinėje pasakytoje kalboje, tačiau tikrai ne vienas paliudys kartėlį, skausmą, tylų, bet iškalbingą nepritarimą ar taiklų siūlymą tobulinti, taisyti negerus dalykus. Niekados nesiekęs postų ar regalijų, Poetas šventai šios taisyklės laikėsi ir nepriklausomoje Lietuvoje. Tai Jo paslaptis ir priesakas mums, gyviesiems, kaip, nesiekiant valdžios, užvaldyti širdis ir protus – aukštesne už visas kitas – valdžia. Lietuviško žodžio valdžia, kuri galinga, nes skamba kaip arklas ir kardas.

Tu atėjai su Lietuva ir išėini į Lietuvą, Kūrėjau, o mūsų ir ateinančių kartų pareiga kurti Tavo Lietuvą – santarvės, gerumo, solidarumo, atjautos, aukšto lygio nacionalinės kultūros, dvasingą, sugrįžtančią iš visų tragiškų išsivaikščiojimų namolio, prie Tavo poezijos verdenės Lietuvą.

Yra ir bus vienas vardas, suvienijęs mus ir mūsų idealus.

Velionio žmonai Genovaitei, dukroms Ramunei ir Jurgai, anūkams, giminėms, artimiesiems tariame – Jums, brangieji mūsų, paguoda tebus krūptelėjęs, gedintis, sielvarte paskendęs gimtasis kraštas kaip per atsisveikinimą su Valančium, Maironiu, Jonu Basanavičium, Juozu Tumu-Vaižgantu, Vincu Mykolaičiu-Putinu, ir šią žvarbią žiemos dieną sielas mūsų šildanti viltis, kad Lietuva, sustiprėjusi, teisingesnė, gražesnė Lietuva visados ateis prie savo Justino Marcinkevičiaus.

Nes Lietuva, Tėvynė mūsų, gražiausia ir mylimiausia, – su Tavimi, Justinai.

Justinas Marcinkevičius

Kiek daug tylėjimo gamtoj,
kiek atkaklaus, kantraus augimo!
Palaiminta tylą, kuri
nuo tuščiažiedžių žodžių gina.

Palaiminta žolės tylą
ir atverstos arimų mintys,
ir geležies tylą žaizdre,
ir medžių aukštos, tylios mirtys.

O žodi, žodi! Argi tu
už tylą ne iškalbingesnis?
Po žodžių klodais atkakliai
kaip rūdys tyli mūsų esmės.

Tik atsidūstame giliai
ir tuo pačiu pasakom viską.
Kiek daug tylėjimo gamtoj,
ir koks kantrus augimas vyksta!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kalba yra viena pagrindinių Just. Marcinkevičiaus eilėraščių temų. Poetas sako, kad reikia kalbėti tik „dideliais ir labai švariais žodžiais“, bet jie „atšimpa ir nusinešioja“. Kas prasmingnio gali būti už žodžius?
- 2 Kokią mintį išsako poetas apie tylos prasmę? Kur poetas įžiūri tą prasmę?
- 3 Paaiškinkite žodžius:
„Po žodžių klodais atkakliai
kaip rūdys tyli mūsų esmės.“

Justinas Marcinkevičius

Kaip laisvė

I

Aš jau nepakeliu
minčių apie tave!
Kaip obelis,
apsunkusi nuo vaisių,
užlaužiu tragiškai
nusvirusias rankas.
O tu sakai:
– Stovėk,
kaip stovi laisvė.

II

O, nesibaigianti
kelionė į tave!
Jau kaip akmuo,
šalikelėj sukniubęs,
aš pilku vakaru
lyg samanom
dengiuos.
O tu sakai:
– Eik taip,
kaip eina laisvė.

III

Tai uždaryk mane,
tėvyne,
savyje,
kaip giesmę gerklėje
mirtis uždaro,
taip, kaip uždaro

Skulpt. Juozo Zikaro „Laisvė“. Kaunas

vakarą
naktis.
O tu man atsakai:
– Aš – tavo laisvė.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Just. Marcinkevičiaus poezijai svarbus laisvės motyvas. Eilėraštyje lyrinis subjektas kalbasi su tėvyne. Apibūdinkite, kokia yra tėvyne. Ką jinai įsako lyriniam subjektui?
- 2 Kurie eilėraščio įvaizdžiai nusako tragišką, skaudų lyrinio subjekto negalimumą?

Justinas Marcinkevičius

Didumas to, kas mumyse
iš meilės auga ir gerumo!
Aukšta liepsna, lig raudonumo
įkaitinanti mus. Dvasia
ir kūnas mūsų amžinumo.

Ir tu, ateinanti su ja,
esi šviesos atsiradimas.
Į mylinčias duris beldimas.
Prisiglaudimas tamsoje.
Prisikėlimas. Nutolimas.

Tai nuo tavęs čia taip šviesu.
Nuo žodžio, šitaip pasakyto.
Nuo pagalvojimo balsu:
turbūt ne dėl savęs esu –
esu turbūt dėl ko nors kito.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Apie kokias vertybes kalbama eilėraštyje?
- 2 Koks tikrasis žmogaus gyvenimo tikslas?
- 3 Kas daro žmogų didelį? Kur reikia ieškoti atramos veiksnių, gyvenimui? Kas suteikia jam prasmės?
- 4 Kaip suprantate sąvokas: *egoizmas* ir *altruizmas*? Pabandykite šiems tarptautiniams žodžiams rasti lietuviškų atitikmenų.

Justinas Marcinkevičius

Dainuoju Lietuvą

Dainuoju Lietuvą, kaip džiaugsmą,
išaugusį iš pelenų,
kaip savo rūpestį didžiausią,
kuriuo lyg vieškeliu einu.

Laukų ir pievų žalias šilkas
nuo durų slenksčio lig dangaus.
Protingos krosnies kvapas šiltas –
visai kaip artimo žmogaus.

Atsidaryk man, atsiverk man
visom širdim – kaip šaltiniu,
leisk pažiūrėt į šitą versmę
gyvos kalbos, gyvų žmonių!

Dar viskas gyva, viskas rėkia
kapais, muziejais, žaizdomis.
Imu į ranką duonos riekę
ir taip kalbuosi su jumis.

Kalbuos per vandenį, per duoną,
per orą, ugnį, per medžius.
Girdžiu iš visko, kas man duota,
jus – kaip lietuviškus žodžius.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas lyriniam subjektui yra Lietuva? Koks didžiausias jo rūpestis ir gyvenimo tikslas?
- 2 Kas lyriniam subjektui sudaro Lietuvos sąvoką? Kuris iš tų elementų yra svarbiausias?
- 3 Just. Marcinkevičiaus gyvenimo ir kūrybos moralinė atrama yra tėvynė, meilė, motina, sąžinė. Ar šis teiginys tinkamas apibūdinti poeto kūrybai? Remkitės skaitytais kūriniais.

Poezija man visados buvo gimtasis kraštas, jo praeitis ir dabartis, miškai, kurie jame ošia, upės ir ežerai, kurie jį skalauja, paukščiai, kurie jame čiulba, ir žmonės, kurie jame gyvena. Žmonės, jų darbai ir žygiai, jų rūpesčiai ir svajonės, pastangos suprasti pasaulį ir save. Į šį tikslą nukreipta visa dvasinė žmogaus veikla.

Justinas Marcinkevičius

Algimantas Baltakis
(g. 1930)

Poetas, kritikas, vertėjas. Gimė 1930 m. vasario 15 d. Leliūnuose (Utenos r.). Daugelio poezijos rinkinių („Lietučiui dulkiant“, „Velnio tiltas“, „Keturiuos stygos“, „Akimirkos“, „Duona ir debesys“, „Strazdiškio elegijos“, „Vienuolynas“, „Žvirblių žiemavietė“) autorius. „Rinktiniai raštai“ išleisti 1981 metais. Daug jo eilėraščių tapo dainomis.

Algimantas Baltakis

Ar daug žmogui reikia

Gyvenimu skūstis tikrai negaliu.
Mane daug kas myli, aš daug ką myliu.

Turiu aš kam ranką širdingai paspaust,
Turiu prie ko galvą nuvargęs priglaust.

Ar daug žmogui reikia? Tik duonos riekės,
Tik vandens tyro, tik savo kertės.

Tik darbo, kurs mielas. Šiek tiek šilumos.
Ir tai – tik todėl, kad nejaustum žiemos.

Ar daug žmogui reikia? Žolės po medžiu.
Žvaigždelės vienos tarp daugybės žvaigždžių.

Beribėje jūroje reikia bangos,
Užtykstančios tau ant krūtinės nuogos.

Ar daug žmogui reikia? Padangės taikios,
Kurioj ne bombonešiai – paukščiai lekios.

Tarp daugelio žemės vingiuotų kelių –
Vienintelio kelio. Nereikia kelių...

Kad žemę mylėtum, nekeiktum dangaus,
Dar reikia – nors vieno – bičiulio brangaus.

Ar daug žmogui reikia? Aš galvą suku...
Ir maža, ir daug... Atsakyti sunku...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Autorius keturis kartus kelia tą patį klausimą ir į jį atsako. Paanalizuokite tų atsakymų grupes, palyginkite jas, kiekvieną iš jų apibendrinkite, charakterizuokite. Kurie žmogaus poreikiai yra buitiskiausi, kasdieniškiausi? Kurie poetiškesniausi? Kurie asmeniškiausi, o kurie pilietiniai?
- 2 Kuo pirmasis eilėraščio dvielis skiriasi nuo kitų?
- 3 Kokie apskritai gali būti žmonių poreikiai? Kokie svarbiausi visos žmonijos poreikiai?
- 4 Pasvarstykite, kokie jūsų svarbiausi poreikiai. Sugrupuokite juos.

Algimantas Baltakis

Tikiu

Tikiu
gyvenimu tykiu
po liepa,
protėvių sodinta.
Motina,
palinkusia
ties lopšiu.

Žemdirbiu,
sekmadienio rytą
apvaikščiojančiu laukus.

Senute,
tyliai kalbančia poterius.

Jaunuoliu,
skaitančiu knygą.

Tikiu žmogumi,
vasarvidžio naktį
žvelgiančiu
į žvaigždėtą dangų
ir į savo sielą.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip pavadintumėte šį eilėraštį: optimistiniu ar pesimistiniu?
- 2 Ar poeto išvardyti jo tikėjimo objektai yra nerealūs, kad jais reikia tikėti? Kodėl lyriniam subjektui šis tikėjimas yra svarbus?
- 3 Kokią nuotaiką sukelia lyriniam subjektui išvardyti reiškiniai? Ką jie pasako apie gyvenimą? Kas atsitiktų, jei tikrovėje nebūtų taip, kuo tiki lyrinis subjektas?

Juozas Aputis
(1936–2010)

Prozininkas, vertėjas. Gimė 1936 m. birželio 8 d. Balčiuose (Raseinių r.). 1960 metais baigė Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą (lietuvių kalbos ir literatūros specialybę). 1959–1969 m. dirbo laikraščio „Literatūra ir menas“ redakcijoje, nuo 1969 m. – žurnalo „Girios“ redakcijoje. Apsakymus pradėjo spausdinti 1960-aisiais. Geriausi kūriniai sudėti į rinktinę „Gegužė ant nulūžusio beržo“ (1986). Novelėse ir apsakymuose vaizduoja daugiausia įvairias psichologines būsenas. Juozas Aputis yra vienas savičiausių ir giliausių kaimiškojo gyvenimo, gimtinės ir artimų žmonių pasaulėvaizdžio kūrėjų.

Mirė 2010 m. vasario 28 d. Vilniuje.

Juozas Aputis

Dobilė 1954 metų naktį

Į vakarą ėmė kauptis debesys. Naktį aiškiai turėjo lyti, nes paukščiai prietemoj nepaprastai greitai ir išsigandę iš laukų skrido į mišką, šuo negalėjo rasti vietos nei prie tvarto būdoj, nei prie trobos, ant suoliuko palangėje, sodybos buvo ryškiai išpjautos prieblandoje, mykė gyvuliai, artėjančio pavojaus vejami, dardėjo ratai, toli girdėjosi susirūpinusių žmonių balsai, dar buvo galima atskirti žalias dobilienas, kur po lapais, trumpai su-

čirškę, pasidairę ir viską nujautę, slėpėsi žiogai, ir tai buvo atskiras pasaulis – mažas kaimelis su išsimėčiusiomis sodybomis ir traukiniai, bėgiais bildantys toli už miško ir visai čia pat – prieš audrą, – viskas, kas buvo už naktį priartėjusios miško linijos, buvo kitas pasaulis, kiti kraštai, o čia – dobilienos, daug dobilienu ir gyvuliai, pririšti jose, žmonės, šuo kieme – laukė audros, o visa kita buvo lyg ir ne jų, lyg ir ne jiems – tik fonas, kokį gali įsivaizduoti, netyčia užgriebęs tolimos šalies radijo stotį.

O motina vis gulėjo lovoje, neramiai įsiklausydama, ir Martynas žinojo, kad ji serga baisia ir nepagydoma liga, kad bijo artėjančios audros, kad jai rūpi, ar uždarinėtos durys, ar užkimštas kamino skląstis, o jam pačiam buvo nė kiek ne lengviau, nes jis buvo jaunas, dar visai jaunas ir už priartėjusio horizonto įsivaizdavo dar svetimą pasaulį – visiškai svetimą, kuriam nerūpėjo, kaip dabar gyvena išsimėtęs tarp dobilienu kaimelis. Martynas užsidėjo mažučio radijo ausines – ten pasakojo apie pasaulį ne už tos, priartėjusios, bet už labai tolimos, ir ne vienos, o kelių linijų, rėminančių ne jų dobilieną, o didelius nušviestus plotus, kur skuba mažytės mašinos, skersai ir išilgai lekia traukiniai ir šokteli į orą iš dobilienu ne žiogai, o maži žali lėktuvai. Tolimas balsas traškėjo, spragseno, ir Martynas nusiėmė, padėjo ausines ant stalo ir atsigrįžo į motiną.

Ji jau buvo sunkiai įžiūrima, jos plaukai buvo žili, o pagalvis baltas, tik sulysęs, įrudęs veidas išsiskyrė. Jie gyveno dviese, ir jų gyvenimas išsimėčiusiame kaimelyje turėjo dar ir savo liniją – horizontą nupjautų dobilienu lauke.

Martynas žinojo, kad motina niekada nepagis, kad atsikels tik trumpam, tik keliom valandom, ir kad ji dabar labai bijo artėjančios audros, o jie tik dviese žemoj troboj, kad tėvas jau palaidotas ir kad jis nepasakys, kaip visada, šaltai ir ramiai: „Tegul sau daužosi, tegul žaibuoja. Man net patinka, kai viskas dunda, o bijotis nėra ko, tokia jau yra gamta“. Ir dabar, turbūt, šitaip reikėtų pasakyti jam, Martynui, bet jis labai jaunas, nors ir žino, kad tokia yra gamta, bet jis taip pat žino, kad motina labai silpna,

ir Martynas žiūri vis į ją, sunkiai kvėpuojančią, o ji klausia patyliukais, nerami ir išsigandusi:

– Gal reikėjo parvesti Dobilę į tvartą, Martynai. Baisu palikti lauke per audrą. Ir perkūnija, matyt, bus.

– Bus, tikriausiai. Toks debesų ir vėjo siutimas. Bet juk ir tvarte tas pats, jei ne blogiau. Ir į tvartus perkūnija trenkia. Aš tik pradėdau galvoti (kaip gerai, kad jis pasakė. Motinai lengviau, turbūt), kad galiu nespėti į raštinę, o iš ten į miestą. Būtų labai negerai, jei nespėčiau.

Jis atneša motinai atsigerti ir pasižiūri pro mažytį langą į dobilieną, kur juodo miško fone labai mažytė ir šviesi stovi pririšta Dobilė, tokia vieniša ir, turbūt, liūdna, o debesys vis renkasi, kaupiasi, jau švycioja žaibai, vis arčiau ir arčiau, ir motina vėl sako:

– Suspėsi, turėtų greitai praeiti... Gal reikėjo parvesti, Marčiau. Baisu jai ten vienai, – bet tuo metu žaibas virš dobilienos perskrodžia dangų, ir perkūnas nugriaudžia čia pat, o debesys, sunkūs ir negreiti, juda ratu, palikę tik mažą šviesų lopelį viršuje, baltą Dobilę prislėgę, jie suka aplink arba grįžta atgal, ir Marčiui jie panašūs į didelius ir protingus lėktuvus, kurie karo metais atskrisdavo beveik virš tos pačios dobilienos, o iš tikrųjų virš stoties, kur dabar girdėti traukiniai, sukdamo ratus, norėdami tiksliau numesti bombas, o paskui, nepasitikėdami savimi, lakūnai pakabindavo lempas.

Jam tikrai dabar reikėtų kalbėti taip, kaip kalbėdavo tėvas, nes jo motina sunkiai serga, ją reikėtų raminti, nes žaibai raižo dangų ir griaustinis baisus. Motina pakelia galvą, pasiremia, patraukusi aukštyn pagalvį, ir kiekvieną kartą, kai drioksteli perkūnas, sako:

– Dabar tikrai trenkė, Marčiau.

– Tegul trenkia, mama. Turėjo trenkti, šitaip kepinu visą dieną. Tokia jau gamta. – Bet jam neišeina taip, kaip tėvui, net visai nepanašu. O gamta įsiuto, ir dabar jis nebegali susigaudyti, kada žaibuoja ir kada ne, visas išsimėtęs kaimelis, visa dobiliena ap-

šviesta, ir miškas tarytum iškaltas iš akmens, o pastatai atrodo lyg pavargę laivai jūroje. Trenkia kažkur visai arti, trenkia baisesiai, ir motina sudejuoja ir paskui nutyla, Marčius supranta, kad ji apalpo, jai dažnai būna šitaip, griūdamas jis bėga prie kibiro, suvilgo šaltu vandeniu rankšluostį, spaudžia jį motinai prie kaktos ir mėgina bent lašelį vandens įpilti jai į burną. Bet ji vis dar neatsigauna, jis sėdi šalia ant lovos krašto, o ji tokia mažytė ir gera, vieną jos veido pusę apšviečia žaibai, jos žili plaukai išsibraukę, Marčius paima jos ranką ir sėdi šitaip greta, spausdamas drėgną rankšluostį prie jos kaktos, ir jis dabar labai myli savo apalpusią motiną, jam pasidaro keistai gera, kad jis sėdi greta jos, pila šaukšteliu į burną šaltą vandenį, ir ji prasimerks, pamatys jį greta, ir Martynas dabar tikrai pasakys taip, kaip tėvas.

– Nereikia jaudintis, mama. Nebe pirmas kartas trankosi. Ir tegul. Nereikia taip jaudintis, ir bijoti nėra ko, – sako jis motinai, kai ta pamažu pramerkia akis, ir jis dabar myli savo mažą motiną, dar niekada jis taip nejuto esąs jos sūnus, kaip dabar.

– Kokia kvaila aš. Trupučiuką persigąstu, ir matai – kaip. Ta Dobilė labai rūpi. Ir gyvenam mudu, Marčiauj, beveik iš jos.

– Ta Dobilė neprapuls. Ji pripratusi lauke. Nereikia taip galvoti, kad gyvenam tik iš jos. Reikia toliau už dobilienos žiūrėti, mama, – liūdnai sako Martynas ir dar labiau pajunta, kaip arti yra jų pasaulio linija – horizontas, prie kurio stovi pririšta Dobilė, bet motina nerimsta, ji keliasi sunkiai ir vienmarškinė eina prie žaibų apšviesto mažyčio lango, žiūri, silpnom rankom pasirėmusi į palangę, ir jos tylūs žodžiai nusmelkia jį visą:

– Nežinau, gal nematau aš, bet dobilienoj Dobilės nėra. O gal aš nematau.

Tada jis prišoka prie lango, prilenda prie jo, ir Dobilės tikrai nebematyti, ji buvo visai neseniai, jis žvilgtelėjo prieš kelias minutes, – kai motina pradėjo atsigauti ir atmerkė akis, – Dobilė buvo dobilienos vidury, o dabar jos nematyti, ir jis išgąstingom akim žiūri į motiną, o motina į jį, ir Marčius supranta, jog motina taip pat, galbūt, tik dabar labiausiai pajuto, kad Marčius jos

sūnus, ji bijojo pasilikti viena, bijojo, kad Marčius neišbėgtų į dobilieną ieškoti Dobilės, ir jis – dabar labiausiai motinos sūnus – turi, būtinai turi pasakyti:

– Mama, tu eik į lovą ir palauk, o aš bėgsiu pažiūrėti, gal jinai pavargo bestovėdama ir atsigulė.

Bet motina nejuda, jis užsimeta apsiaustą ir išeina į kiemą. Ant krūtinės jam šoka šuo, vejasi jį, ir, išbėgdamas į nupjautą lauką, atsisukęs, jis pamato, kad motina tebestovi prie lango, o žaibai išryškina ir vėl paskandina ją tamsoje, išryškina ir vėl paskandina. Jis bėga peršlapęs ir sušilęs, ir – visada, turbūt, taip būna, kai tavo gyvenimą rėmina nupjautos dobilienos ir labai artima miško linija – jam atrodo, kad jis bėga apginti, išsaugoti šitą mažą pasaulį, kuriame šianakt keturiose ieško vienas kito – motina, jis, Dobilė ir šuo. Ir prakaitas, ir lietus žliaugia per veidą, žaibai kerta ir kerta jam per kojas, jis griuvinėja per daug dažnai, šuo bėga iš paskos, šlapias ir cypdamas, ir taip būtų gera, taip norėtųsi sutikti dobilienoje žmogų, o labiausiai permirkusį tėvą, kuris pasakytų, kad tokia jau yra gamta, bet dobilienoje nėra nieko, ir Dobilės nematyti, tiktai kuolas ir grandinė – daugiau nieko, ir jie bėga abu su šuniu į dobilienos pakraštį, paskui vėl atgal, – paskui į kitą pusę, jis šaukia Dobilę vardu, šaukia labai

garsiai, nes perkūnija praryja, sudaužo jo šauksmą. Jis jau norėtų sustoti, šuo vis painiojasi po kojom, jis bijo bent kiek atitolti nuo Marčiaus, bet bėgti jiems daug geriau, daug lengviau, nes tada nei žaibai, nei griausmas ne taip baisu. Jie abu įpuola į krūmus, laužydami alksnių šakas, paskui iš kitos pusės sugrįžta į tvartą – gal parlėkė Dobilė namo, bet jos nėra, ir vėl jie abu – Marčius ir šuo – išbėga į dobilienos pakraštį, o lietus pila, ir griaudžia visas dangus. Jis sustoja tarytum pašautas, kai pro varvančius alksnių lapus krūmų tankmėj pamato žaibų apšviestą baltą Dobilės kaklą. Martynas nieko negali pasakyti jai, o šuo sustoja netoli, viską supranta ir žiūri, išpūtęs akis, į juos abu – į Marčių ir Dobilę.

– Matai, kokia tu. Nutraukei saitą ir taip toli pabėgai, – sako Dobilei Martynas. Gyvulys žiūri į jį, kažkoks be galo ramus, daug ramesnis už Marčių ir net už šunį, ir paskui pradeda gromuliuoti, o per jos akis, žaibų apšviestas, nuo ausų teka vanduo. – Matai, kokia tu. Įlindai į krūmus, pasislėpei, o mes čia su šuniuku iš proto kraustomės dobilienoj... – Staiga jis prisimena, kad prie lango, turbūt, tebestovi motina, ji gal verkia kartais, nesulaukdamas sūnaus – jų pasaulio vaduotojo, ir Marčius patapšnoja Dobilei per ausį: – Tu pabūk čia, žiūrėk man, niekur toliau nebėk, aš tik pasakysiu mamai, kad tu esi, o paskui ateisim abu su šuniuku tavęs parsivesti. Sušlapai visa, pabūsi tvarte, kol praeis audra.

Grįždami atgal, jie nebėga, eina pamažu, ir šuo dabar drąsesnis, jis prasiveržia į priekį, retkarčiais atsisukdamas pasižiūri, ar Marčius tebeeina.

Martynas apsiprato su audra ir žaibais, dabar nebe jie galvoj, jis nebėga, bet vis dėlto skuba, eina greitai, o prakaitas žliaugia, ir staiga jis prisimena išsigandęs, kad vieno dalyko šiandien jau nebepadarys. Juk jie buvo visi susitarę anksti rytą susirinkti į raštinę, o paskui važiuoti sunkvežimiu į miestą – šešiasdešimt kilometrų. Tenai reikia nuvažiuoti pašėlusiai anksti, kad arčiau užsiimtum eilę, nes paskui gali negauti nė kepaliuko. Jam pasidaro liūdna ir pikta, kad ta Dobilė ir audra viską sumaišė. Jis eina dabar, nuleidęs galvą, dar lėčiau, nes jau vis tiek raštinės

kieme susirinko visi, kas žadėjo važiuoti, ir Žukauskienė stovi su trimis vaikais, prikėlė juos ir vešis kartu į miestą – kaip visada. Maži tie jos vaikiukai, miegoti reikėtų, bet jie jau moka už motinos nugaros sustoti į eilę, ir pardavėjos nėra blogos tame mieste, jos supranta viską, supranta, kad tie vaikeliai Žukauskienės, bet vis tiek duoda po kepaluką „galvai“, nors kokios ten galvos iš tų Žukauskienės vaikų – tik galvelės.

Paskui jis nutaria, kad neverta, negalima šitaip pasimesti, bausis čia daiktas – nuvažiuos kitą kartą.

Audra dar nesiliauja, nors danguje jau daugiau matyti properšų, o motina stovi prie mažo langelio žemame kambary baltą galva ir baltais marškiniiais, sunkiai serganti ir tokia gera, tokia tikrai motina, ir Marčius nubraukia lietu ir prakaitą nuo veido ir nebegali suvaldyti džiaugsmo, kad vis dėlto Dobilė atsirado, kad jis atrado ją ir motina daugiau nebeapalpo, ir nepasidarys jai gal blogiau šiandakt.

– Jinai į krūmus įlindo, mama... Išsigando, matyt, dobilienoj. Tokia audra. Aš nueisiu, parvesiu ją į tvartą. Mudu skubėjom tau pasakyti, kad ji atsirado. Tu eik, atsigulk, dabar jau viskas susitvarkė, tiktai į raštinę jau pavėlavau, bet dėl to nereikia nusiiminti.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokia novelės pradžios situacija? Kokia nuotaika vyrauja šeimoje?
- 2 Kaip Marčius bando atstoti tėvą? Kaip jaučiamas tėvo trūkumas namuose? Kokia tradicinė lietuviško kaimo šeima, kas paprastai namuose būdavo duondavys? Ar dabar Marčiaus namuose pakankamai duonos? Kokia kaimo žmonių padėtis? Ką liudija Žukauskienės vaikų galvelės eilėje prie duonos?
- 3 Kokį motina pažįsta pasaulį, kuo ji rūpinasi? Kur josios pasaulio riba, kuri jai yra saugi?
- 4 Kokie signalai atplaukia iš už tosios horizonto įrėmintos ribos? Ar patrauklus tas pasaulis Marčiaus motinai?

- 5 Nusakykite novelės veiksmo trukmę.
- 6 Atkreipkite dėmesį į motinos ir sūnaus santykius. Kokie jie? Kokias pastangas deda vaikas, kad viskas būtų gerai? Ar pavyksta jam tai pasiekti?
- 7 Iš kurių žodžių sužinome, kad „viskas susitvarkė“ tik trumpam?
- 8 Aptarkite novelės kompoziciją.

Juozas Aputis

Nesmagu, kad liekat vienas

Broniui Radzevičiui

Už nugaros liko vėsi, saulės nušviesta, tačiau jau blėstanti dangaus skiautė, kurią matydavo veidrodyje, kai pakildavo į kokį kalnelį. Ji siaurėja labai greitai, jis pagalvojo, kad panašiai siaurėdama išnyksta juosta televizoriaus ekrane, kai nuspaudi mygtuką. Kartu su besibaigiančiu rausvai geltonu dangaus ruožu už nugaros, už sunkių mašinos ratų ėmė liktis visa praėjusi diena, pilna žodžių ir žmonių. Priekyje artėjo miškas, kurį jau ryškiai užklojo ateinančio vakaro sparnas, įstrižai kertamas šalto lietaus lašų.

Priešais atlekiantys sunkvežimiai jau turėjo užsidegti šviesas, pasitikdami jį, mirkčiojo, šviesos žibėjo bailiai, negalėdamos įsiplieksti, nes to daryti dar neleido bebaigianti aušti diena.

Pradėjo taip smarkiai lyti! Nematė, kad už miško slinko didelis juodas debesis. Rodos, ėmė kas mėtyti akmenis į sulankstytą sunkvežimio kabinos stogą.

Gūduma, nejauki gūduma. Kai įlėkė į aukštą eglyną, žibintų išplėstos eglių šakos atrodė panašios į žalius varvančius skarmalus. Galėjai net matyti, kaip nuo eglių spyglių vanduo teka žemėn.

Kai vieną sykį sukosėjo motoras, jis krūptelėjo, šaltis nuėjo per visą kūną. Palikdamas vis toliau ir toliau nuo savęs praėjusią dieną, jos valandas, tapdamas vis vienišesnis, jis su baime žiūrėjo į užsidegusią raudoną akele, kuri žybsi jau nuo tada, kai išvažiavo iš miesto, nieko negavęs kuro kolonėlį.

Aiškus žinojimas, kad gali galutinai sustoti kur nors vidury mišku, žadino jame keistą vėsią baimę, kuri kartu buvo ir baimė, ir kažkoks nenusakomas džiaugsmas, kokia didinga priešprieša gyvenimui, kurio dar niekada jis nėra keikęs. Nors gyvenimas jam ir neparodė kokios meilesnės vypsenos¹.

Geriau nežiūrėti į mirksinčią raudoną akele, kuri, kai važiuoja lygiu keliu, jau dega ištisai ir tiktai per duobes markstosi! Bet valia neatsispiria nevalingam akių žvilgsniui, jis pajunta į tą prakeiktą mirksintį žirni bežiūrįs dažniau negu į patį kelią, nušviestą murzinų šviesų. Pagaliau, kai valia visiškai atsisako, jis išjungia motorą, didžiulis sunkvežimis barškėdamas lekia iš inercijos, gerai, kad pakalnėn, kuriai besibaigiant sustoja; jis miškiai iššoka ir puola stabdyti iš priešingos pusės artėjančias dvi traiškanotas geltonas akis.

Sustojė. Sustojė, raizydamas žmogų savo nešvariais spinduliais, reikėjo eiti prie to spurdančio, bet dar nematomo padaro, kuriame sėdėjo žmogus.

– Ar jūs važiavot per?..

– O tai kas? – šlykščiai abejingai atsakė sustabdyto sunkvežimio žmogus.

– Ar tenai?..

– Kas tenai?

– Ar tenai yra kuro?

– Kad tave! Nežinau, nieškojau.

Trinktelėjo durimis, nulėkė.

¹ Vypsena – išsišiepimas, šypsena.

Antras sustabdytasis irgi nežinojo, trečio nebestabdė, nes jau susivokė: kas iš to, kad sužinos – važiuoti jam būtinai reikia.

Po kurio laiko jis pastebėjo, kad vis mažiau tesutinka iš tos pusės šviesų. Lietus nesiliovė, nuo blizgančio asfalto įskaudo akys. Mažose stotelėse dar pasitaikydavo žmonių, iš tolo pamatę šviesas, jie puldavo į plento pakraštį – lyg prie kokio išganymo, tačiau jis negalėjo sustoti, bijojo, kad sustojęs niekada nepajudės iš vietos.

Ta mergaitė labai tikėjosi, kad jai pasiseks. Ji buvo paėjusi toliau nuo žmonių ir stabdydama taip dailiai ištiesė ranką, grakščiai pasistiebdama ir persikreipdama, kad nuo jos skėčio tiesiog nušliuožė vandens srovės. Kai lėkė pro šalį, jis pamatė, koks įžeistas jos veidas: tik užšaldytas padaras negalėjo suprasti, kad pavežama prašėsi ji, viso pasaulio moteriškoji giminė!

Lyg bjaurybė gąsdinasi motoras, vis dažniau sukrūpčiodamas ir taip pat dažnai atsigaudamas.

Jau pralėkė ir pro tą berniuką, kuris vienu vienas, – matė iš tolo, kai ties posūkiu žibintai apšvietė pakelės laukus, – tekinas lėkė į plento pusę, vos spėjo išsokti ant žvyruotos paplentės, o kriokdamas jo sunkvežimis pralėkė pro šalį.

Šoniniame veidrodyje jis pastebėjo, kad berniukas liūdnas nunarino galvą, lydėdamas akimis jo sunkvežimį, ir tada jis paspaudė stabdžius, pats nežinojo, kodėl paspaudė, vos neįvarydamas įsibėgusio sunkvežimio į griovį. Berniukas iš pradžių suklušo, paskui palinko į priekį ir puolė lyg zuikis. Pribėgęs dusdamas jis paklausė:

- Ar jūs dėl manęs?
- O dėl ko dar?
- Ačiū...

Vaiko balse jis išgirdo nuoskaudą.

Motoras vėl kelis sykius sukosėjo.

Berņiukas neramus pažiūrējo jam ī veidā, paskui nusiēmē kepurē, ketino īssigrēžti, bet nedrīso, šlapiā pasidējo ant keliū. Jis buvo visai nedidelis, jo šlapi plaukai šviesūs.

- Išsigrēžk.
- A, tiek tos... Jūs labai greitai važiuojat.
- Reikia.
- Motoras čiaudo.
- Baigiasi kuras. O tau ar toli?

- Nelabai. Nuo čia penkiolika, dabar bus gal dvylika.
- Kur skubi susivėlinęs?
- Iš laidotuvių.
- Ką laidojot?
- Sesutę.
- Tavo? – pro motoro čiaudėjimą jis išgirdo savo balsą.
- Aha.
- Ar didelė?
- Mažutukė. Už mane perpus mažesnė. Sirgo, oi, kiek ji prisirgo, ir numirė.
- Taip vienas ir grįžti?
- Aha. Tėtis pasiliko pas mamą.
- O tu?
- A... Matot, aš gyvenu su tėčiu, o mama atskirai. Onulė... Sesutė irgi su mama gyveno...
- O kai grįši namo, tai vienas būsi?
- Berniukas linktelėjo galvą.
- Nebijosi?
- Hmmm... – šyptelėjo berniukas. – Ko gi? Dar reikės gyvulius apeit...
- Berniukas suraukė kaktą, pasidėdamas kairę ranką sau ant kelių, šalia kepurės.
- Šlykščiai trūkčioja mašina! Raudonas žirnis... Klaikiai seniai jis dega nemirksėdamas. Abu palinksta į priekį – vienas prie vairo, kitas šalia, lyg nuo to būtų lengviau motorui.
- O jūs ar toli?
- Toli. Toli, toli.
- Tai sustabdykit kokią pakeleivę mašiną ir gausit kuro.
- Jis tyli.
- A!.. Neturit pinigų. O be pinigų... Palaukit... Tėtis davė...
- Nereikia. – Jis paglosto kiek apdžiūvusius berniuko plaukus. Berniukas, vis taip pat rimtai suraukęs kaktą, žiūri pro šlapią stiklą.

– Kaip žinotės, – lyg suaugęs pasako jis ir daugiau nebekalba, jam jau irgi aišku, kad reikia kaip nors pasiekti miestelį, tenai yra kuro kolonėlė, nedidukė, bet yra.

Motoras sučiaudi tris kartus ir nutyla. Jie abu dar palinkę į priekį, lyg atsilošę galėtų trukdyti besibaigiančiam sunkvežimiui.

Iššokęs jis nusikabina iš po mašinos papilvės kibirą ir eina tolyn, berniukas iš pradžių sėlina nedrąsiai, paskui užsideda kepurę ant galvos ir žengia šalia.

– Jau čia pat, visai čia pat, – kelis kartus pasako jis, pasukęs galvą ir žiūrėdamas į tą, kuris neša kibirą.

Eina abu šniokštuodami.

– Čia, čia, jau... – šneka pradžiugęs berniukas, šokdamas per griovį ir nukąsdamas pusę žodžio: išryškėja viela aptvertas plotas. Ant vartų, pro kuriuos turi įvažiuoti mašinos, kabo didžiulė spyna ir užrašas nelygiomis, tačiau irgi didelėmis raidėmis.

Berniukas nuleidžia galvą.

– Ar toli tau nuo čia iki namų?

– Man? Visai ne! Va tiktai reikia pereiti miestelį, ir dar koks kilometras... – Berniukas apsidžiaugė, pamanęs, kad jie eis kartu.

– Tada tu keliauk. Keliauk ir nieko nebijok.

Berniukas tamsoje norėjo pamatyti jo akis.

– O jūs?

– Aš pasiliksiu.

– Ką jūs darysit?

– Pagalvosiu. Aš... Man bus laiko pagalvoti. Tu keliauk.

– Ir aš!.. – vos ne kūkčiodamas bando pasakyti berniukas.

– Tu keliauk. Laimingai keliauk.

Berniukas nususka ir dūlina paplente tolyn, merkiamas šalto lietaus.

Laikydamas kibirą rankoje, jis apsigręžia ir eina link nematomo, bet šiluma alsuojančio sunkvežimio ir tuojau šalia išgirsta ir berniuko alsavimą:

- Man nesmagu, kad jūs liekat vienas.
- Tu keliauk namo. Eik namo, kol dar ne vidurnaktis.
- Nesmagu, kad jūs liekat vienas.
- Eik namo. Kol dar ne vidurnaktis.

Jie eina abu. Tolsta viena nuo kitos šlapios nugaros, didžiam, rodos, kas nuo šonkaulių plėšia permirkusius marškinius.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokiai literatūros rūšiai priskirtumėte šį tekstą?
- 2 Koks tai teksto žanras? Apibrėžkite.
- 3 Apibūdinkite pasakotoją. Kuriuo asmeniu pasakojama? Koks novelės laikas?
- 4 Peržvelkite pirmas šešias pastraipas ir išsiaiškinkite, į ką sutelktas pasakotojo dėmesys – į aplinką, įvykius, veikėją?
- 5 Apibūdinkite veikėjo jausmus novelės pradžioje. Argumentuokite citatomis.
- 6 Koks įvykis yra novelės centras?
- 7 Kodėl vairuotojas nesustoja paimti mergaitės?
- 8 Kaip pasikeitė mergaitės nuotaika prieš stabdymą ir po to, kai sunkvežimio vairuotojas nesustojo?
- 9 Kodėl vis dėlto jis sustoja paimti berniuką? Tai apgalvotas ar spontaniškas poelgis?
- 10 Pasvarstykite, kodėl autorius neduoda veikėjams vardų.
- 11 Apie ką kalbasi vairuotojas ir berniukas? Kokį gyvenimą atskleidžia šykštūs berniuko atsakymai? Kaip jis išgyvena skaudžias situacijas?
- 12 Trys berniuko poelgiai rodo jo jautrumą, dvasinę brandą. Kokie tie poelgiai?
- 13 Kas sieja šiuos keliauninkus?
- 14 Autorius nepasakoja, kaip žmonės jaučiasi išsiskirdami, bet tai nesunku suprasti iš meninių detalių. Aptarkite veikėjų jausmus.
- 15 Kuo svarbi paskutinė berniuko frazė, sutampanti su pavadinimu? Kokią novelės idėją ji pabrėžia?

Novelė (it. *novella* – naujiena) – tai nedidelės apimties prozos kūrinys, kurio veiksmas glaustas, o pradžia ir pabaiga labai išryškinta. Novelėje veikėjų mažai, paprastai vaizduojama nedaug įvykių (kartais tik vienas), veiksmas vyksta trumpai – trumpas epizodas iš pagrindinio veikėjo gyvenimo.

Bronius Radzevičius
(1940–1980)

Gimė 1940 m. gruodžio 24 d. Jo sunki vaikystė prabėgo Vyžuonų kaime (Utenos r.). Anksti mirė motina, po to ir pamotė. Tėvas vedė trečią kartą. Antroji pamotė buvo geros širdies, bet nervinga ir rėksminga moteris. Būdamas aštuoniolikos metų, Bronius Radzevičius neteko tėvo ir paskutinius mokslo metus gyveno mokyklos internate. Baigęs mokyklą, dirbo gamykloje, įsigijo tekintojo specialybę, bet noras pažinti traukė jį studijuoti. Įstojo į Vilniaus universiteto Fizikos-matematikos fakultetą. Vėliau perėjo į Filologijos fakultetą. Studijų metais gyveno skurdžiai, dažnai pusbadžiu ir neturėdamas tinkamų drabužių, tačiau vis kartodavo: „Nors tektų misti vien duona ir vandeniui, bet savo tikslo gyvenime neatsisakyčiau, turiu būtinai pasiekti...“ Savarankiškai skaitydamas filosofijos, psichologijos, estetikos, literatūros veikalus lietuvių, rusų, vokiečių

kalbomis, jis bandė rasti atsakymą, kodėl žmonės yra būtent tokie, o ne kitokie, ko žmogus ateina į pasaulį, kokia jo egzistencijos prasmė. Baigęs universitetą, dirbo mokytoju, redaktoriumi.

Rašytoju savęs niekada nelaikė, nors savo kūrybai kėlė didžiulius reikalavimus. Jam buvo svarbu mintį išreikšti tobulai, naujai, savitai ir taip, kad tai, kas jo išjausta, taptų savastimi ir skaitytojams. Bronių Radzevičių slėgė sovietmetis ir jo sistema. Jį piktindavo neišmanėlių srautas, besiveržiantis į literatūrą, dailę, kitus mokančiųjų kurti bukomas, klasiniai kultūros ir moralės kriterijai. Jam gyvam esant, rašytojo kūriniai nebuvo pripažįstami, į jį buvo žvelgiama su pašaipa. B. Radzevičius dešimtį metų intensyviai dirbo, tyliai, niekieno nepadedamas, neraginamas, vienišas, nesuprastas. „Neturiu iliuzijų pakeisti pasaulį, – teigė rašytojas, – aš tik dalelytė tos aplinkos, ir mano pretenzijos absurdiškos. Bet aš privalau eiti tuo keliu...“

Bronius Radzevičius tragiškai žuvo 1980 m. spalio 10 d. Po jo mirties išėjo keli apsakymų rinkiniai ir romanas „Priešaušrio vieškeliai“.

Bronius Radzevičius

Kaltė

Vaizduotėje iškilo jau seniau užmirštas močiutės veidas.

Apsirengusi tamsia suknele, ji sėdi prie slenksčio iš lauko akmenų, sėdi ant senos suskilusios lentos (vienas galas uždėtas ant didelio plokščio akmens, kitas – ant storos žilvičio kaladėlės), sėdi, prisiglaudusi prie sienos, – pilki suskeldėję nuo lietaus ir kaitros rąstai. Praviros prieangio durys, – kažkodėl negalio jų prisiminti, rodos, buvo apkaltos siaurom lentikėm, – jos visuomet sunkiai ir stipriai užsitrenkdavo, nelikdavo nė mažiausio plyšelio, pro kurį prasiskverbtų šviesa ar vėjas. Dar ir dabar matau sulenktą rankeną, ir mano ranka guli ant jos. Tik paspausi nykščiu suplotą apvalią lopetėlę – jos pačios atsivers, aš išvysiu

kopėčias ir gelsvas mūsų kambario duris. Už jų pasigirs balsai, ir aš kuo greičiausiai smuksiu į vidų. Mintyse regiu pamotę su skuduru ir lėkšte rankoje, o toliau, prie baltos sienos, už stalo sėdi tėvas ir persikreipęs – pamotė užstoja duris – žiūri, kas įeina. Tačiau kodėl net dabar, kai vaizduotėje išplaukia kažkelinto apsilankymo namo vaizdas, regiu save skubiai, be žodžio, prasmunkantį pro močiutę, kuri kaip visuomet sėdi prie sienos ant nuzulintos, suaižėjusios lentos? Ji jau iš tolo mane pamatė, jos nustebusios akys seka mane, kai einu per kiemą, ji keliasi, pasiremia lazda ir, vilkdama kojas duobėtu, bet sutryptu kaip asla kiemu, išmetusi į šalį dešinę ranką, eina prie manęs ir, užkliudžiusi laiptų akmenį, vos nesuklumpa. Aš – net pačiam keista kodėl – matau save einantį palenkta galva ir šiek tiek sukantį į šalį – man gal norėtuši visai ją apeiti, prasilenkti. Jeigu būtų kitas takas, kitos durys, prie kurių ji nesėdi, aš, ko gero, įslinkčiau vogčiomis. Gal ir dabar taip grįžčiau namo, jeigu ji tebesėdėtų prie mūsų namo slenksčio.

O juk ji... Niekas manim taip nesirūpino, kaip ji. Dar ir dabar matau mane stebinčias, lydinčias susirūpinusias akis raukšlėtame veide, girdžiu dūstantį nestiprų balsą – jis moko mane,

perspėja, pataria, gal net šaukia, kad priečiau. Tačiau aš bėgioju su draugais, verčiuosi kūliais kiemo žolėje ir, pasitaikius pirmai progai, sprunku ten, kur ji manęs nematytu – nepriekaištautu, kad plėšau drabužius, nesibaimintu, kad galiu nususukti galvą. Gal todėl ir dabar regiu save, einantį pro ją ir žiūrintį į priešingą pusę. O gal... gal man gėda prieiti, gėda, nes jos jau seniai nebėra ant to suoliuko ir visą tą laiką aš nė nepastebėjau, kad jis tuščias, niekad nė nepagalvojau apie ją ir, aišku, nesuvokiau, kokia ji man buvo gera. Gera?.. Jos rūpinimasis buvo kasdienis, būtinas kaip duona.

Nelauktai suvokiau, kad ieškau žodžių, kurie dilgintų, geltų... Taip visuomet tikriausiai būva, kai sąžinė nešvari, kai nori nuo savęs nuslėpti ar perdėtu susijaudinimu atpirkti kaltę. Man neduoda ramybės mintis: argi ji manė, kad jos anūkas ją taip greit pamirš? Net tada, kai gulėjo svetimame mieste, drėgname plytų name, ant lentų, net tada, jei žvakių šviesoje būtų pramerkusi akis ir išvydusi aplink save rimtus, gal net liūdnius veidus, ir suvokusi, kas ją ištiko, – jos vyzdžiai būtų ėmę skubiai bėgioti, ji pirmiausiai būtų pasigedusi manęs ir galbūt pasakiusi: „Kaip tu... sveikas?.. Aš tau numezgiau kojines, jos lovoje, po čiužiniu“. Ji bandytų pasikelti ir, jeigu būtų neužtekę jėgų, parodytų į savo lovą galvos kilstelėjimu, rankos ar piršto judesiu. Ne, aš neperdėdau, aš žinau. Sirgdama ji vis teiravosi, kada aš atvažiuosiu. O aš... Matote, aš negalėjau, man nebuvo laiko. Taigi...

Užtat dabar, kai kojos sustingsta iš šalčio, kai aš rausiuos po dėžę, kur sukrauti padėvėti drabužiai, – gera šaltame kambary, kuriame dabar gyvenu, užsivilkti megztuką, – pasijuntu negalįs atplėšti žvilgsnio nuo baltų lentų dėžės dugne. Žiūriu ir stengiuosi kažką prisiminti... (Ak, taip, kaipgi čia dabar – tiek daug turėjau visokių megztukų ir nė vieno, rodos, nespėjau sunešioti, matyt, išmėčiau kur po bendrabučius, kraustydamasis iš vieno į kitą – jų tąsyk nereikėjo, kam tampysi. Jaučiu, kad kažkas many skrebena, girdžiu nedrąsų, užguitą ir bailų balsą, kuris be galo atsargiai stengiasi prasismelkti į suirzusią sąmonę. „O kas?.. –

klausia tas balsas ir išgąstingai nutyla, – iš kurgi tu gavai tuos megztukus?” – „Kaip iš kur? Pirkau. Maža iš kur galima gauti? Visokio šlamšto prisirenka, galvosi dabar – kaip, iš kur!” Tačiau skrebena aštriais nagais, ir aš turiu pagalvoti, turiu ką sugalvoti ir atsakyti, kitaip jo nenutildysiu.

Pagalvojęs kiek atkertu: „Padovanojo”. – „Hm... padovanojo...” – nenurimsta jis ir nenutyla, kol su skuduru rankoje neprieinu prie lango, nežvilgteliu į užpustytus laukus, į blyškų dangų prieš speigą ir kol vaizduotėje neiškyla senas, žaliom samanom apžėlęs stogas, pravertos trobos durys, laiptai iš lauko akmenų ir suolelis, ant kurio – tamsiai, beveik juodai apsirengusi, pernelyg baltu veidu, įsmeigusi į mane savo senas apvalias akis – sėdi ji, mano močiutė, ir aš noriu ją apeiti, prasmukti nepastebėtas, bet jaučiu, kad ji pernelyg įdėmiai į mane žiūri ir kad man nepavyks.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokie prisiminimai iškyla pasakotojo galvoje? Iš kur jie atplaukia?
- 2 Kas novelėje yra svarbu: veiksmas, poelgiai ar jausmai?

- 3 Palyginkite pasakotojo dabarties ir vaikystės pasaulį.
- 4 Atkreipkite dėmesį, kaip tiksliai pasakotojas prisimena detales iš vaikystės, namų.
- 5 Koks asmuo novelėje užima centrinę vietą?
- 6 Kas pasakotojui yra senelė? Ką senelė įkūnija? Kodėl kūrinys pavadintas „Kaltė“?
- 7 Ką reiškia žodžiai: „Jos rūpinimasis buvo kasdienis, būtinas kaip duona“? Ar neatsitinka taip, kad kasdieniai, būtini žmonės ar daiktai, kaip duona, vanduo ir oras, būna nepastebimi, lyg nereikšmingi, ir tik, juos praradę, suvokiame jų vertę ir būtinumą?
- 8 Koks pasakotojo požiūris į gyvenimą, išėjus iš gimtųjų namų?
- 9 Kaip manote, ar yra taisyklė, nusakanti, kaip reikia gyventi gyvenimą, kad nereikėtų gailėtis? Kas novelės pasakotojui, žiūrint iš laiko perspektyvos, atrodo prasminga?
- 10 Parašykite samprotavimu pagrįstą rašinį „Gyventi reikia taip, kad nereikėtų gailėtis praėjusio laiko“. Pasirinkite jums labiausiai tinkamą rašinio formą. Galite pamėginti rašyti rašinį dialogo arba laiško forma, arba rašykite tradicinį mokyklinį rašinį.

Bitė Vilimaitė-Šukienė
(1943–2014)

Gimė veterinarijos gydytojo šeimoje Lazdijuose. 1960–1965 m. Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Dirbo žurnale „Kinas“. Nuo 1971 metų Lietuvos rašytojų sąjungos narė.

Vaikystė ir paauglystė prabėgo Kaune. Vėliau Bitė Vilimaitė gyveno ir kūrė Vilniuje. Paskutinius ketverius savo gyvenimo metus praleido Lazdijų rajono savivaldybės Šlavantų seniūnijos Avižienių kaime. Mirė Alytaus apskrities Stasio Kudirkos ligoninėje Alytuje. Palaidota Vilniaus Karveliškų kapinėse.

Bitė Vilimaitė išleido nemažai novelių rinkinių: „Grūdų miestelis“ (1966), „Baltos dėmės“ (1969), „Sunki obelų našta“ (1975), „Vasaros paveikslėlis“ (1981), „Tėvo vardas“ (1987), „Čiuožyklos muzika“ (1992), „Užpustytas traukinys“ (1996), apsakas „Rojaus obuoliukai“ (1981), „Mergaitės romanas“ (2004). Apsakymų rinktinė „Papartynų saulė“ išleista 2002 metais. Už ją rašytoja apdovanojta Nacionaline literatūros premija.

Tai subtilios, lakoniškos novelės kūrėja. Apie žmogaus gyvenimą ji kalba lyg užuominomis, pasakojimą išaudžia iš tarytum nereikšmingų detalių, fragmentiškos veikėjų kalbos. Toks pasakojimo glaustumas sustiprina kiekvieno jo elemento simbolinę ir metaforinę reikšmę. Dėl šių stiliaus ypatybių ir dėl veikėjų vidinio gyvenimo, jų dvasinių būsenų vaizdavimo ypatumų Bitės Vilimaitės novelės vadinamos lyrinėmis, poetinėmis.

Į žmogaus gyvenimą rašytoja žvelgia paprastai ir aiškiai, stengdamasi aprašyti jo šviesiąją ir tamsiąją puses. Žmogaus gyvenimas susideda iš paprasčiausių dalykų, bet didžiausios jo dramos vyksta kaip tik kasdienėje buities aplinkoje. Rašytoja sugeba atsitraukti nuo savo vidinių fantazijų ir pamatyti šalia esantį žmogų, – pamatyti jį kaip vertybę ir išžvelgti jo tariamai nesvarbiame gyvenime didelius dalykus.

Bitė Vilimaitė yra bene geriausia novelistė lietuvių literatūroje.

Pagal Viktoriją Daujotytę

Bitė Vilimaitė

Dovanos

Man patiko, kad žirgų tokie vardai – Vėtra, Džinas, Logika.

– Kas čia per vardas – Logika! – nusistebėjo šalia sėdįs berniūškis.

Tribūnos buvo pilnos žmonių, – žirgų lenktynės suvadino į stadioną visus, kurie tą karštą vasaros dieną buvo mieste.

– Tikrai, prisigalvojo – Logika!

Tas berniūškis buvo nepakenčiamai įkyrus, ir aš jam paaiškinau:

– Logika – tai toks mokslas. Jeigu „a” daugiau už „b”, tai „b” mažiau už „a”... Matyt, tai labai protingas žirgas.

– Tuoj išaiškės, koks jis protingas, – pasakė berniūškis ir pakėlė prie akių žiūronus.

– Duok ir man, – paprašiau, – duok ir man pažiūrėti.

Jis apsimetė, kad negirdi, ir aš nususikau.

Žirgai jau bėgo tiesiāja. Visi šaukė, ir aš šaukiau. Berniūškis staiga įbruko man žiūronus ir, įsikišęs burnon pirštus, sušvilpė. Logika atbėgo paskutinė.

– Na, matai, – pasakė berniūškis. – Tas protingas žirgas nesuprato, kad svarbiausia – tempas.

– Viskas priklauso nuo raitelio, – atkirtau.

Aš turėjau obuolių.

– Atiduok man sėklas, – paprašė berniūškis. – Tu žinai, medžiotojų draugijos nariai privalo atnešti po šimtą gramų obuolių sėklų. Augins kiškiams medelius.

– Argi tu priklausai tai draugijai?

– Aš ne, mūsų kaimynas medžiotojas.

– Sakyk, ko labiau nori – obuolių ar sėklų? – nusijuokiau.

Berniūškis suraukė strazdanotą nosį – toks akiplėša.

– O kaip tu manai? – paklausė jis.

Teko duoti jam obuolių.

– Kodėl tu čia, mieste? Kodėl nevažiuoji į stovyklą?

– Aš jau grįžau. O tu kodėl mieste?

– Man atostogas duos rudenį. Aš dirbu bibliotekoje.

– Dabar visi išvažinėję, turbūt niekas ir neateina pas tave.

Uždaryk biblioteką ir išvažiuok prie jūros.

– Kalbi niekus! – aš truputį supykau. – Yra žmonių, kurie be knygų negali gyventi.

– Argi? – nustebo berniūktis. – Aš negaliu gyventi be futbolo.

Jis vėl pakėlė prie akių žiūronus ir ėmė šaukti:

– Spausk! Spausk!

Visi šaukė, ir aš šaukiau taip, kad net akiniai aprasojo.

Paskui kartu su minia išplaukiau pro vartus ir čia apsižiūrėjau, kad mano berniūktis kažkur prapuolė.

– Ei! – staiga išgirdau šaukiant. – Su akiniais – ir nematai!

Aš čia!

Jis laukė kitapus gatvės ir mojo abiem rankom.

– Gal važiuojam į pliažą? – paklausė jis. – Aš išmokysiu tave plaukti delfinu.

– Galime važiuoti, – pasakiau. – Galime ir paplaukioti...

– Man nesiseka, – tarė berniūktis pliaže. – Kodėl tu dirbi bibliotekoje? Geriau būtum treneris vaikų sporto mokykloje!

Mes pritapome prie mergaičių, žaidžiančių su kamuoliu, paskui spalvotame paviljone gėrėme limonadą ir vėl bėgome maudytis. Vakare grįžome į miestą.

– Na, lik sveikas, – pasakiau, – džiaugiuosi, kad išvadinau mane prie upės. Bėk dabar namo.

– O aš neisiu namo! – atsakė berniūktis raukdamas strazdanotą nosį. – Kas tau sakė, kad aš turiu namus?

– Neprasimanyk! – supykau. – Visi žmonės turi namus! Gal tu... – ir aš parodžiau į žiūronus.

– Ne! Žiūronai mano.

– Tai pasakyk, kas yra? Aš juk negaliu tavęs taip palikti!

– Motina... Ji neleidžia laikyti šuns.

– Baisi nelaimė! – pasijuokiau.

Berniūkštis iš padilbų žvilgtelėjo į mane, ir aš turėjau nutilti.

– Einam pas mane, – pasakiau. Tikrai negalėjau jo taip palikti!

Alkanas, pavargęs berniūkštis nuėjo su manim.

Mes buvome neišrankūs – išgėrėme arbatos su duona; paskui ėmiau kloti lovą.

– Tu vienas gyveni?

– Kaip matai.

– Visai vienas?

– Mano tėviškė kaime. Ten visi saviškiai – motina ir trys broliai.

– Turbūt gerai, kai turi brolių?

– Gerai. Tik motina privargo, kol mus išaugino... Ji paprašydavo vandens parnešti, o mes stumiam vienas kitą: „Eik tu!“ – „Ne, aš neisiu! Tu eik!“ Kartą mane broliai išstūmė. Išėjau ir stoviu piktas, kad ne jie – aš turiu nešti vandenį. Grįžau trobon ir pasakiau, kad nerandu šulinio. „Rūkas, mama, eik ir pamatysi, kad sakau tiesą“. Motina išėjo ir tuoj grįžo, nešina pilnu kibiru...

– O paskui?

– Paskui užaugom.

Berniūkštis įtariai žiūrėjo į mane:

– Tu nori, kad aš imčiau gailėtis? Tu nori, kad aš eičiau namo?

– Ne! – atkirtau. – Tegul motina visą naktį stovi prie lango ir laukia tavęs! Tegul ji gailisi ir akis išverkia! Tu gulkis, miegok ramiai ir sapnuok savo šunį!

Aš pasakiau, ką norėjau, ir įsikniaubiau į knygą. Berniūkštis ilgai tylėjo, paskui priėjo ir peštelėjo mano rankovę:

– Tu žinai, aš laikau balandžius.

– Mat kaip? – Aš net nepakėliau galvos.

– Niekas jų nepalesins, jeigu aš nepareisiu.

– Ar man lydėti tave?

– Aš pats! – Jo kuodas vėl pasišiaušė ir akimirką prasimušęs nerimas dingo. – Aš pats! – dar pakartojo.

Žiūrėjau, kaip skubėdamas jis bėga per kiemą, ir nelinksmi nusijuokiau – aš užaugau vaikų namuose ir niekad neturėjau tėviškės, trijų brolių ir rūke prapuolančio šulinio, – tas berniūškštis taip apdovanojo mane!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Apibūdinkite pasakotoją: iš kurių detalių sužinome apie jo išvaizdą, profesiją, pomėgius, buitį ir kt.
- 2 Apibūdinkite berniuką: kieno akimis jis vaizduojamas, kaip atrodo pasakotojui, kaip jis vertina vaiką.
- 3 Ką apie vaiką, jo įsivaizduojamas vertybes pasako žodžiai: „Kodėl tu dirbi bibliotekoje? Geriau būtum treneris vaikų sporto mokykloje!”?
- 4 Ar iš vaiko žodžių galima atkurti kitą istoriją, kas ir dėl ko įvyko jo šeimoje?
- 5 Pasakotojas berniukui pasakė netiesą – sugalvojo istoriją apie savo šeimą. Kaip ši istorija siejasi su vaiko situacija?
- 6 Kodėl berniukas ryžosi grįžti namo?
- 7 Kaip manote, kodėl novelė pavadinta „Dovanos”? Apie kokias vertybes joje kalbama?
- 8 Parašykite įspūdžių rašinį „Ši diena mane apdovanojo...”. Pasirinkite, kieno vardu rašysite: a. savo kaip novelės skaitytojo, b. novelės veikėjo berniuko, c. pasakotojo.

Saulius Šaltenis
(g. 1945)

Gimė 1945 m. gruodžio 24 d. Utenoje. Mokėsi Utenoje. Vilniaus universitete studijavo lietuvių filologiją. Dvejus metus tarnavo sovietinėje kariuomenėje. Dirbo Lietuvos kino studijoje, laikraščių redaktoriumi. 1990 m. atkurtos Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras. Seimo narys (1992–2000), 1996–1999 m. Lietuvos Respublikos kultūros ministras. Kūrinius pradėjo spausdinti 1961 metais. Parašė scenarijus kino filmams: „Vyrų vasara“, „Herkus Mantas“, „Ties riba“. Už filmą „Herkus Mantas“ jam paskirta Respublikinė premija. Estų kalba išleido knygas „Riešutų duona“, „Herkus Mantas“.

Saulius Šaltenis

Amžinai žaliuojantis klevas

Aš norėčiau gimt Korsikoj, nes turėčiau tada ilgus ilgus, iki juosmens plaukus. Bet mes neturim net veidrodžio... O filmuose viskas gražu, net balos kitokios negu iš tikrųjų.

Tačiau dabar jau gerai, blogiausia buvo žiemą, kai tėvelis pragėrė savo paltą. Bet mano tėvelis niekada nenusimena, iš viso jis labai labai šaunus; nieko, mano mergyte, pasakė, nieko, greitai ir švarkai bus nereikalingi... Subtropikai, amžinai žaliuojantys, grįžta į Lietuvą. Mano tėvelis moka prancūziškai! Mano tėvelis

visados su kaklaraiščiu ir skrybėle, mano tėvelis negeria tarpu-
vartėse kaip kiti... o jei ir geria, bent nosinę patiesia ir pomido-
rą gražiai supjausto į skilteles... Ir dar būtinai kitus sudraudžia:
nejaugi, sako, lietuvių kalba taip išseko, kad kalbatės tarpusavy
vien keiksmožodžiais? Mano tėvelis geria ne kaip kiti – ne todėl,
kad jam būtų skanu – vaistai juk irgi neskanūs, – o todėl, kad
išlietų savo sieloje susikaupusius pūlius... Mano tėvelis turi sie-
lą. Bet mes nesam vargšai, mes šeiminkai, sako tėvelis, ir čia
mūsų namai, mūsų malkinė, mūsų daržas, mūsų išvietė. Ir džiūs-
tantis klevas yra mūsų. Tik Nuomininkas mūsų klevo nekenčia.
Iš pradžių jis, žinoma, mokėjo nuomos mokestį, bet paskui nu-
stojė – pasiėmė tada sau mano mamytę, paskui didįjį kambarį
ir net koridoriuką, daržą, malkinę, dar ir klevą norėjo nukirst,
kad bulvių neužkalėtų!¹... Ir mane taip pat buvo pasiėmęs, bet aš
perbėgau žiemą į tėvelio pusę su savo moline taupykle, nes vien
artėjančiais subtropikais pasikliaut per daug negalima... Mano
tėvelis jau nebedirba laikrašty, mano tėvelis naktinis sargas. Mes
nė trupučio nebijom Nuomininko; atvirkščiai, mes iš jo atvirai
šaipomės: cha, cha, sako tėvelis, aš šeiminkas, ir ką man reiškia
tamstai išnuomot laikinai tris kambarius ir virtuvę, pagaliau
visą namą, net išvietę su tamstos spyna ir net savo žmoną, jeigu
labai norit, bet klevo, bet šito mano klevo – niekadosi!.. Ir, žino-
ma, ištraukė iš Nuomininko rankų kirvį ir permetė per namą.
Tada Nuomininkas pargriovė mano tėvelį ir prispaudė po klevu
keliais prie žemės. Mūsų Nuomininkas dieną naktį nešioja ant
krūtinės aukštųjų mokslų baigimo ženklą, tokį va rombą, bet
mano tėveliui nusispjaut ir į jį: cha, cha, vis tiek tamstai iš kiše-
nės dar tebekyšo žagrės rankena!

Dabar mes gyvenam, galima sakyti, visai puikiai, beveik
visai pamiršom žiemą, kai tėvelis pardavė ir savo kūną moks-
lo labui – po mirties studentai mokysis iš tėvelio. Vaikeli mano
vieninteli, pasakė tėvelis, argi taip jau baisu, jeigu mums dar liko

¹ Užkalėti – užgožti, nustelbti.

mūsų sielos? Argi aš negyvas? Aš kaip klevas: pakol nenukirto, ir aš žaliuosiu.

Mes turim pinigų, mes nusipirksim naują mokyklinę uniformą ir žieminį palatą, mes jau pasikabinom užuolaidas, ir jokia vaikų komisija dabar neperkels manęs į Nuomininko pusę... Aš saugau klevą, bet kas iš to, jei jis pačiam vidurvasary sparčiai gelsta ir džiūva. Nuo klevo iki tvoros virvė skalbiniams: šitie vystyklai – tai Nuomininko ir mano mamos vaiko. Aš ragauju žemę po klevu, bet nieko nesakau tėveliui – žemė nudegina liežuvį. Kai mūsų nebūna namie, Nuomininkas laisto mūsų klevą sieros rūgštim... Nenudžiūk, klevai, nenudžiūk, jei gali! Šiandien aš einu žiūrėt spalvoto amerikoniško filmo, nes juk reikia turėt kokią nors silpnybę... kaip turi mano tėvelis... Kinas didelis mano trūkumas, bet gerai, kad ir aš turiu trūkumą, kinas suryja daugybę pinigų, o paskui vis sapnuoju... sapnuoju, vis stengiuosi sapnuot Korsiką ir ilgus auksinius plaukus... O apie karą nesinori, nes ten ir tokių plaukų nepagailėtų... Šiandien vėl žiūriu spalvotą filmą, bet tėveliui rublio neišskiriu, nes iki algos dar savaitė. Ir tėvelis, žinoma, kantriai lauks manęs prie kino teatro, nes aš uždraudžiau jam susitikinėt su jo pažįstamais, kurie visados nesiskutę ir be kaklaraiščių.

Aš išėjau iš salės vis dar tebemylėdama iki ašarų gerą ir nuostabų šerifą.

– Apie Korsiką? – paklausė tėvelis.

– Ne, – pasakiau, – bet ir tau būtų labai patikęs šerifas...

– A, – pasakė tėvelis, – o kokia jo pavardė?

Aš iš tikrųjų negalėjau prisimint nei vardo, nei pavardės, gal tai buvo šerifas be pavardės, bet sugalvoju:

– Džefersonas jo pavardė...

Tėvelis žiūrėjo į krautuvės vitriną, kur stovėjo neįperkami konjako buteliai.

– Ar tik ne jis bus išradęs garvežį?

– Ne, – pasakiau, – kitas... Polzunovas...

Ir pamačiau, kaip tėvelis visas palinko į vitriną ir jo kakta išrasojo smulkiais lašeliais.

– Tėveli, – pasakiau, – o gal paimk tą rublį?

– Ne ne, – jis truktelėjo mane už alkūnės, – palauksim dar, palauksim!

Ir nuėjo namo palengva, ne tiesiai, o Marijos Melnikaitės gatve, ir iš tolo staiga pamatėm ir supratom, koks jau iš tikrųjų nuogas mūsų klevas ir visai visai lyg per vieną naktį pražilęs.

– Pribaigė, – pasakė mano tėvelis ir kelis kartus nusišnypštė į nosinę. – Šarmo užpylė...

– Ne, – pasakiau, – tai sieros rūgštis...

– Koks skirtumas, – pasakė tėvelis, – ar šarmu, ar rūgštimi!..

Mes negrįžom iki vakaro namo, tėvelis išsitiesė pievoj už kapinių prie upelio užsidengęs skrybėle veidą, aš pabraidžiojau pabraidžiojau po upelį, ir nuėjom namo virt vakarienės. Tėvelis sugrįžo tik visai sutemus, išgėręs įlipo į klevą ir už virvelės įtraukė paskui save skardinius išdraskytus vainikus, kurie voliojosi už kapinių tvoros.

– Ak, – pasakė mano tėvelis, – štai mes ir vėl sužaliuosim!..

Naktį pakilo vėjas, ir klevas atgijo, nutviekstas mėnesienos, ir vielom prie šakų priraišioti neregėti fantastiškų palmių, ažuolų ir kitokių nežinomų augalų lapai, dar tebežali ar visai surūdiję,

ėmė šlamėt, žlegėdami ir gremždami skarda į skardą.

Anapus sienos ir tvoros, kitoj – ne mūsų pusėj, užgirdom balsus, durų trinkėsėjimą, mamos verksmą ir smūgius lyg su kūle į sieną:

– Senas prakeiktas girtuoklis!

O aš stovėjau prie lango ilgais naktiniais marškiniais, tėvelis su švarku ant pečių, ir abu žiūrėjom nušvitę ir keistai laimingi į mūsų klevą.

– Taip, aš senas prakeiktas girtuoklis, – suriko tėvelis, – taip taip, sutinku, pragėriau viską, net kūną, ir tą sugebėjau... Bet aš ne Nuomininkas! Mes šį bei tą dar turim! Dar šiokią tokią sielą turim!.. Kad ir apibrizgusią ir karščiuojančią... Nuomininkai!.. Ak Viešpatie, kokios utėlės trainiojasi mano sielos papėdėj!

Tada tėvelis pravirko ir ėmė trint kumščiu aukštyn ir žemyn krūtine.

Atsigulėm į savo lovas, mūsų klevas džeržgėdamas tebeošė naktį... Ir jeigu stipriai stipriai užmerki akis, ir jeigu labai labai nori, tada plyksteli ryški pietų saulė ir užauga ilgi auksiniai plaukai... Žinoma, viskas pasikeis, kai aš gausiu pasą, aš pasiimsiu tave į pietus, į Krymą ar Kaukazą... Mes skinsim vynuoges, įdegsim saulėj ir užsidirbsim krūvą pinigų, atsiimsim palta, rašomąją mašinėlę, enciklopedijas ir savo kūnus... Ir tada labai paprastai ateis mano vienintelis ir geras šerifas, kurį aš dabar nežmoniškai myliu po šito filmo... Štai jis veža mus atvira lenktynine mašina atgal į šiaurę per Kaukazo tarpeklus ir prerijas, ir aš nejučiom užsnūstu... užsnūstu ant jo peties; o jis tik šypsosi nepaleisdamas iš dantų cigaro... Lekia į šonus supuvusios tvoros, o mes sustojam klevo paunksnėj, ir aš atsibundu... Mano įdegęs tėvelis ramiai geria kokoso riešutų pieną, mūsų neįkainojamas šerifas strykteli iš mašinos, cigaras teberūksta jo dantyse... Jis mesteli į orą du savo pistoletus, du savo baisius koltus, jie patys

vėl įšoka į odinius dėklus. Ir tada jis sukryžiuoja rankas ant krūtinės, žiūri prisimerkęs iš po savo nepakartojamos skrybėlės į šlykštaus prakaito išpiltą virpantį žmogeliūkštį, nusispjauna jam tarp kojų ir pro sukąstus dantis iškošia:

– Nuomininke...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Prozoje itin svarbų vaidmenį atlieka pasakotojo asmuo. Kuo ypatingas S. Šaltenio novelės pasakotojas? Koks pasaulis atrodo mergaitei?
- 2 Kieno žodžiais ir frazėmis kartais kalba mergaitė? Kodėl? Kaip tie žodžiai skamba vaiko lūpose?
- 3 Kaip teksto įvykiai išdėstomi laiko atžvilgiu? Ar jie išplėtoti?
- 4 Kodėl mergaitė nepasilieka gyventi pas mamą ir Nuomininką, o bėga gyventi pas tėvą?
- 5 Pasvarstykite, kodėl tėvas puolė į alkoholizmą.

Sigitas Birgelis
(g. 1961)

Poetas, žurnalistas, fotografas. Gimė 1961 m. birželio 6 d. Punske, augo Ožkinių kaime, ūkininkų šeimoje. Studijavo Varšuvos žemės ūkio akademijoje. Nuo 1990 metų dirbo „Aušros“ redakcijoje, vėliau leidykloje direktoriumi ir redaktoriumi. Aktyvus visuomenininkas, buvęs Lenkijos lietuvių draugijos, Lenkijos lietuvių bendruomenės valdybos vicepirmininkas, Lenkijos lietuvių

bendruomenės tarybos pirmininkas. Pirmieji eilėraščiai pasirodė „Susitikimuose“ 1983 metais.

Išleido poezijos rinkinius „Tarp krantų“, „Tarp durų ir dulkių“, „Eilėraščiai iš anapus Dievo“, „Septynios dienos, septyneri metai“, „75 eilėraščiai“, „Iš toli ir arti“, „Holograma“, „Visadan esma“, „Septintas naktį“, „Ožkiniai linų mėlynų“, redaguoja jotvingių krašto istorijos paveldo metraštį „Terra Jatwezenorum“ bei interneto portalą www.punskas.pl.

Sigitas Birgelis

Šioje sistemoje, žemėje, kur lygūs geri ir blogi –
nebylio testamentu nebylūs palikuonys.

Paliko meilę mirdamas Dievas, o vis dėlto
kartojosi kryžiaus karai, smurtas ir šūviai.

Kartojosi kaip krikščioniškos apeigos.
Reikėjo maldauti duonos kasdieninės, minkštos,
kad neatšiptų širdis.

Reikėjo maldauti, kad greičiau rūdytų geležis...
Nebuvo žvakei vietos, tad vaškas krito iš akių,
stingo kaip pyktis, perduodamas iš kartos į kartą.

Nebuvo žodžių, graudesnių už atimtą gyvenimą,
ir nebuvo gyvenimo, kuris pateisintų mirtį.

Dar pardavinėjo iš po prekystalio
Seno ir Naujo Testamento šriftą,
dar rašė, bet ne šito norėjo Atpirkėjas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas šio eilėraščio atramos taškas?
- 2 Kokią gyvenimo tikrovę išgyvena eilėraščio žmogus? Dėl ko jis sielojasi? Ar eilėraštyje kalbama apie konkrečius įvykius apibrėžtu laiku, ar apibendrinama? Kokia eilėraščio erdvė?
- 3 Kaip žmonės nuvertino Atpirkėjo kančias? Savo nuomonę pagrįskite eilėraščio žodžiais.
- 4 Eilėraštyje į pasaulį žvelgiama krikščionio akimis. Tačiau lyg ir suabejojama visomis pasaulį-sistemą valdančiomis taisyklėmis, kurių iš tikrųjų gal ir nėra. Dievas palieka meilę. Kas su ja atsitinka? Kas vyksta vardan tos meilės? Tačiau ar suabejojama pačiu Dievu?
- 5 Kaip suprantate metaforą „Dar pardavinėjo iš po prekystalio Seno ir Naujo Testamento šriftą“?

seinuose
 dabar dažnai lankosi
 jablonskis
 lietuviškas žodis vaikams
 skanesnis už šokoladą
 karieta
 pakinkyta
 ketvertu žirgų
 važiuoja baranauskas
 per laiko žemėlapius

seinuose
 iš darbo
 tuoj pareis
 dvaranauskas
 karas sustabdys mašinas
 bazilikos avinėliai
 stumdomi ant laiptų

melsis į Kristų
 neįžengusį
 į vyskupų rūmus

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Nusakykite eilėraščio lyrinio vyksmo erdvę ir laiką.
- 2 Apie kokius konkrečius įvykius kalbama šiame eilėraštyje? Kodėl vartojamas esamasis laikas?
- 3 Koks lyrinio subjekto santykis į pasakojamus dalykus? Kuriais žodžiais jis išsakomas?
- 4 Kaip apibūdintumėte eilėraščio kalbą? Kiek čia pavartojama epitetų? Raskite juos.
- 5 Kaip suprantate metaforą „lietuviškas žodis vaikams skanesnis už šokoladą“?

rytoj būsiu Lietuva
 Anykščiai, Paneriai, Medininkai
 kur dešimt metų
 neskalbta
 nepriklausomybė
 atsiduoda
 burokevičiais
 jarmalavičiais

rytoj būsiu Lietuva
 Lietuva, kuri skauda
 Lietuva, kurią
 angeliškai myliu
 Lietuva, kurioje kalbu
 gerai man čia
 Viešpatie

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokią metamorfozę (pasikeitimą) nori išgyventi lyrinis subjektas?
- 2 Kodėl eilėraštyje išvardijamos trys Lietuvos vietovės Anykščiai, Paneriai, Medininkai? Ką jos reiškia Lietuvai?
- 3 „Neskalbtoje” nepriklausomoje Lietuvoje atsiranda išdavikų „jarmalavičių”, „burokevičių”. Vis dėlto lyrinis subjektas tapatinasi su Lietuva, nepaisydamas net skausmo, kurį patiria. Kodėl?
- 4 Pagal S. Birgelio eilėraščius nusakykite, kokios vertybės poetui yra svarbiausios. Vardan ko verta gyventi, net kentėti? Kas jį pasaulyje jaudina?

Vanda Juknaitė
(g. 1949)

Gimė 1949 m. lapkričio 28 d. Papiliuose (Rokiškio r.). Baigusi Vilniaus universitetą, mokytojavo, dėstė Klaipėdos konservatorijoje, vėliau Vilniaus edukologijos universitete. Dirbo socialinės pedagogikos srityje su benamiais, gatvės vaikais, neįgaliaisiais, įsteigė jiems vasaros stovyklą Inkūnuose (Anykščių r.). Gyvena ir dirba Vilniuje. Nuo 1990 metų Lietuvos rašytojų sąjungos narė.

Vandos Juknaitės kūryba išversta į anglų, latvių, lenkų, rusų, švedų, hebrajų, vokiečių kalbas. Parašė apysaką „Ugniaspėlavė” (1983), romaną „Šermenys” (1990), apysaką „Stiklo šalis” (1995), dramą „Formulė” (1996), esė ir pokalbių knygas: „Išsiduosi. Balsu” (2002), „Tariamasi iš tamsos” (2007). 2008 metų Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatė.

Vanda Juknaitė

Išsiduosi. Balsu

Ištraukos

Jie atsirado gatvėje, tie vaikai, gal 1993-iaisiais. Jau be priežiūros. Bet dar iš namų. Lakstė apie kioskus. Trynėsi palei stotį. Nuo ryto iki vakaro. Bet dar neelgetavo. Nebuvo tokios patirties. Prieš Kalėdas mes netikėtai gavome labdarą. Drabužių, šimtą keturias plyteles šokolado. Ir man šovė į galvą mintis surengti stotyje jiems eglutę. Kreipėmės į Vilniaus miesto Švietimo skyrių. Pasakėme, tuos, kurie apie stotį, mes susirinksim. Bet gal skyrius turėtų daugiau tokių vaikų adresų. Pagyvenusi darbuotoja pakėlė ranką. Ir trenkė kumščiu į stalą.

– Mes neleisim daryt gėdos Lietuvai!

Adresų vis dėlto gavome. Po keleto apsilankymų. Aštuoniasdešimt trijų landynių adresus. Išsirūpinome geležinkelio

stoties administracijos leidimą rengti eglutę. Antrajame aukšte. Laukiamojoje salėje. Tačiau kai atėjome su muzikantais, daiktais ir vaikais, mus užpuolė. Na, policininkas. Jis vilkėjo uniformą, tačiau jo elgesys neturėjo nieko bendra su pareigūno elgesiu. Jis rėkė, grasino nušauti. Kam keliame triukšmą.

Po eglutės. Tą žiemą. Apsisprendėme vasarą rengti stovyklą gatvės vaikams. Jų daugėjo. Jie atrodė labai varganai. Rausėsi šiukšlėse, ieškodami maisto. Valgė bananų žieves. Rinko butelius ir kartonus. Programą pradėjome vykdyti pora mėnesių prieš stovyklą. Pasiskirstę po du, eidavom du kartus per dieną į stotį. Rytą ir vakare. Stengėmės sukiotis prie vaikų, kad jie įsidėmėtų mūsų veidus. Elgėmės labai atsargiai. Nekalbinome. Užkalbinti, kodėl jie čia, ką jie čia veikia, vaikai žaibiškai dingdavo. Kelias dienas jų nesutikdavai toje vietoje.

Buvo aišku iš karto. Į stovyklą imsime mažuosius. Labiausiai sunykusius. Susirašėme į sąrašą trisdešimt vieną vaiką nuo ketverių iki trylikos metų. Laikėme savaime suprantamu dalyku apie tai, kad išsivešime vaikus, pranešti tėvams. Paprašėme adresų. Lukas iš karto atsisakė:

– Vežkitės, kur norit. Niekas manęs neieškos.

Daugelio jų tėvų neradome namuose nei dieną. Nei anksti rytą. Nei vėlai vakare. Eriko tėvai bendrabutyje neįsileido manęs į kambarį. Pro duris išėjo tik Erikas.

– Mamai skauda galvą.

– Pasakyk mamai, kad aš ateisiu kitą dieną. Šeštadienį.

Erikas buvo įspėjęs, kad jo neišleis. Kiauras dienas, nuo ryto iki vakaro, su broliuku prie stoties jis rinko kartonus. Parduodavo juos. Turėdavo kasdien parnešti patėviui po penkis litus. Už išlaikymą. Vienuolikos metų vaiko veidas buvo raukšlėtas. Pilkas. Pagalvojau, jei man tėvai jo neatiduos, kreipsiuosi į policiją.

Kai tėvų paieškos nedavė apčiuopiamų rezultatų, paprašėme vaikų nurodytu laiku ateiti su mamomis ant stoties laiptų. Atėjo Sanios ir Kolios kaimynė. Pasakė, galite vežtis.

Stovykloje iš anksto pasirūpinome vaistų. Nuo niežų. Utėlių. Priemonių pūliniams gydyti. Žinojom, kad pirmomis dienomis teks griežtai riboti maistą. Kad išbadėję vaikai nesusirgtų. Reikėjo susitikinėti su jais kasdien. Jie neskyrė dienų. Nepažinojo valandų. Sutartą dieną – RYTOJ. Kai abi stoties laikrodžio rodyklės turėjo būti viršuje, prie autobuso atėjo dvidešimt šeši vaikai. Kelias mergaites atvedė sąvartyne uždarbiaujančios moterys. Julia su motina ir gyveno sąvartyne.

Visą kelią autobuse buvo mirtina tylą. Įtempta, nuščiuvusi tylą. Tik Kęstas Gediminas drąsindamasis mėgino juokauti:

– Jei jūs mane ten mokysite skaityti, aš pabėgsiu.

Jau vėliau. Paklausėme, ko gi jie autobuse taip tylėjo. Atsakė kaip vaikai:

– Mes bijojom. Mes nežinojom. Ką jūs mums darysit. Kur jūs mus vežat. Gal į policiją.

Tačiau tai buvo tylą prieš audrą. Pietus pavalgėm dar tyliai. Po pietų išmaudėme juos karštoje pirtyje. Ramiai. Perren-gėm švariais drabužiais. Pavakare nuėjom prie upės. Ten buvo iš anksto sukrautas laužas. Užkūrėme jį. Ir ramybė sprogo. Sprogo, kaip atominė bomba. Jie puldinėjo nuo skardžio. Vertėsi per galvą. Stumdėsi. Griuvo. Jų siautimas buvo kažkoks klaikus. Nuožmus. Laukinis. Buvome tikri, kad bent vienas sunkiai susižeis. Ar žus. Jie visiškai nemokėjo savęs saugoti. Nebuvo išmokę. Arba buvo pamiršę. Ir dėl to jie nemokėjo saugoti kitų.

Kitą dieną jie sulaužė visus mūsų žaislus. Kiek turėjom. Buvom priversti užrakinti modernius, pjuvenomis aptarnaujamus mūsų tualetus. Jie šokdavo ant jų. Stačiai lipo per sienas. Tikrąja šių žodžių prasme. Visa mūsų parengta stovyklos programa pirmąjį vakarą išlėkė į orą šipuliais. Supratome, kad, norėdami išlaikyti juos gyvus, turėsime suorganizuoti jiems didelį fizinių krūvį. Kuris išseikvotų jų energiją. Ir nuramintų. Programą per naktį pakeitėme, sugalvoję daug orientacinių žaidimų. Bėgimą su kliūtimis. Kopimą į medžius. Šliaužimą upės vaga. Suprantama, visas estafetes turėjome bėgti kartu su jais. Tai vaikus nura-

mindavo porai valandų. Kai mes, nebepavilkdami kojų, buvome beveik pasliki, gaivališkas siautimas prasidėdavo su nauja jėga. Ir buvo aišku. Dar kelios tokios dienos – jie išardys ir išnešios po lentelę visą mūsų namą.

Teisybė, viena iš anksto suplanuota programa sėkmingai veikė. Niežų tepimo ir pūlinių gydymo. Aleksandras, stovėdamas ant namo laiptų, susirūpinusiu veidu pasiskundė:

– Teta Vanda, o Deimantė man niežų nepatėpė.

– Deimante, – sušukau nedvejodama, – kodėl nepatepei Aleksandro?

– Tepiau, – iš kažkurio šono atsiliepė Deimantės balsas.

Ir Sania išsišiepė. Apgavęs. Rodydamas ką tik išdygusius, per didelius jo veidui, arkliškus dantis. Plačia, saulėta vaiko šypsena iki ausų.

Visus pūlinius vaikams staiga pradėjo skaudėti. Ką jau kalbėti apie supūliavusius dantis. Pradėjo nepakeliamai skaudėti mažus, vos įžiūrimus įbrėžimus. Reikėjo tepti žaluma ir tas vietas, kur buvo neaišku:

– Ar čia man įbrėžta? Ar taip kas nors?

Tas „taip kas nors“ vis tiek skaudėjo. Reikėjo tepti. Vaikai pradėjo karščiuoti. Tikriausiai tai buvo vasaros virusas. Tačiau prisėdus prie lovos, padėjus ranką ant kaktos, antrą kartą įkišus termometrą, kažkokiu būdu temperatūra nukrisdavo iki normalios.

Jau neberibojome maisto. Ir išsipūtusiais pilvukais, dideliais apvaliais veidais vaikai pradėjo blogti. Iš pradžių nieko negalėjome suprasti. Kas gi čia yra? Kuo daugiau jie valgo, tuo daugiau blogsta. Kol suvokėme. Jie buvo ištinę iš bado. Ir pradėjo augti. Mūsų akyse. Kasdien. Iš po nakties. Lyg būtų žiemkenčių daigai. Visiems jiems ryškiai, pastebimai trūko ūgio. Vasia ir Aleksandras buvo per pusę mažesni, nei turėtų būti pagal metus. Ir Eriko raukšlėtas, aštriais išsišovusiais skruostikauliais veidas pradėjo apvalėti ir vėl įgavo vaikiškų bruožų.

Vaikai tikrai buvo sotūs. Tačiau nuo ryto iki vakaro tik ir tegirdėjome:

– Ar šiandien dar pietausim?

Net sėdint prie pietų stalo:

– O kada vėl pietausim?

Paskui paaiškino. Mieste jie valgo vieną kartą. Taigi, pasitarę vieną dieną nusprendėme leisti jiems. Valgyti tiek, kad jau nebekiltų klausimų. Kai kurie sustojo prie penkių dubenėlių tiršto daržovių ir mėsos šiupinio¹. Paskutinytis pasisotino suvalgęs septynis. Ir ketvirtį kepaliuo duonos. Tai buvo Erikas. Net dvyliktą valandą nakties – ne pagal taisykles – sueidavo keli kepalai duonos.

Vaikai į stovyklą atsivežė savo taisykles. Norėdami nors kiek jiems padėti, turėjome prisitaikyti. Nebuvo kitos išeities. Žinojom, kad po stovyklos vėl paleisim juos į gatvę. Tik prisitaikyti. Viskas buvo taip nauja. Visi jie rūkė. Mes paskyrėme rūkymui vietą. Kad vaikai nepadegtų miško. Pavyko pasiekti tik tiek. Sumažinti dienos rūkymo normą. Nuo pakelio. Iki keturių cigarečių. Kartu su vaikais apsisvertė aukštyn kojom stovyklos para. Mes pradėjome gyventi naktimis. O miegoti dieną. Eidavome gulti rytui auštant, praleidę naktį prie laužo ugnies. Skaičiuodami danguje žvaigždes.

– Kai mes numirsime, mes ten tikriausiai būsime visai nuogi,
– pasakė kartą Dima.

– Eik tu, – suniekino jį Kęstas. – Su baltais kostiumais!

Nuo visiško chaoso mus išgelbėjo paprasta naminė taisyklė: stovykloje viskas galima, tik reikia paklausti. Tai buvo paprasčiausias būdas sužinoti, ko vaikas nori. Ir padėti jam laikytis tvarkos.

Bet mūsų vaistai nuo utėlių stovėjo neliesti. Daug butelių, ant nekūrenamos kaimiškos duonkepės krosnies. Saugiamo kampe. Nors atsivežę išmaudėme vaikus karštojirty, sudeginome nesilankstančius nuo purvo jų drabužius, matėme. Tikrai tu-

¹ Šiupinys – patiekalas, verdamas iš žirnių, pupų ar bulvių su nedideliais mėsos gabaliukais.

rėjome kur vaistus panaudoti. Tačiau mūsų santykiai su vaikais buvo tokie trapūs. Kad mes nedrįsime sakyti. Vaikai, mes dabar tikrinsime jūsų galvas. Žmogiškasis vaikų orumas buvo taip pažeistas. Užteko vieno neatsargaus judesio. Ir mūsų globotiniai būtų išnykę miške kaip dūmas.

Pirmom dienom jie bėgo. Pabėgo pirmas, rodos, Stasiukas. Jį atvežė atgal miške uogavę žmonės. Staiga prasidėjo tikra bėgimo epidemija. Pabėgdavo iš karto po tris. Mes suplukę lėkdavom į visas puses. Su mašina šukavom mišką. Ir tai vaikams nepaprastai patiko. Epidemija tik augo. Mes nusiplūkėme negyvai, kol Jorūnė pasakė:

– Jie bėga todėl, kad mes juos vejamės. Nebesivykim – ir nebebėgs.

Tai buvo tiesa. Vieną pusdienį ištvėrėme, ir bėgimą nuėmė kaip ranka.

Taigi buvome taip nusikalę su estafetėmis, lipdami į medžius, šliauždami ir bėgte. O čia dar su bėgliais. Kad utėlių problema mums nebeatrodė labai svarbi. Kol patys pajutom, jog mūsų galvose atsiranda naujų gyventojų. Nepasakytume, kad tai mus labai pradžiugino. Tačiau mes buvome išvaduoti iš keblios situacijos. Dabar galėjome drąsiai sakyti:

– Vaikai, mūsų galvos pilnos utėlių. Ar jūs jų neturit?

Iš pradžių kilo sąmyšis. Mergaitės ėmė rodyti pirštais į Juliją. Ji, ji. Julia mus užkrėtė. Julia su motina gyveno sąvartyne. Sėdėjau per pietus prie jos ir mačiau, kad jos plaukų pašakny ne utėlės, o gyvių luobas². Delsti ir atidėlioti valymą nebebuvo galima. Savo ir mergaičių galvas ištepėme vaistais. Tada pradėjome kirpti berniukus. Iš pradžių žirkklėmis, paskui skustuvu – neturėjome kirpimo mašinėlės. Mūsų vaikai netikėtai nurimo. Pasidarė švelnūs lyg avinėliai. Nukirpti vis ėjo ratais, glaustydami, siūlydami pažiūrėti, lenkdami, tiesdami prie rankų savo nuskustas galvas. Kad dar kartą prisiliestum.

² Luobas – čia: labai daug.

Tado galvos oda skutant buvo keliose vietose įbrėžta. Jis kelis kartus buvo atnešęs man savo galvą. Nelygiai nuskustą. Didele, duriančią. Braukiau jam per pakaušį sakydama:

– Jau nebėra, jau tavo galva švari, jau nieko nebėra.

Niekada nepatirtas, ar seniai pamirštas motiniškas rūpestis pavertė laukinius žvėriūkščius švelniausiais vaikais. Rūpestis yra esminė meilės savastis. Nesupainiojama su niekuo. Ten, kur nėra rūpesčio, niekada nėra buvę nė šešėlio meilės. Ak, kaip nuskaidrėdavo tokiom valandom širdis. Kokios aiškios ir paprastos tapdavo mintys.

Rytojaus dieną prie pusryčių stalo neatėjo nė vienas. Kviečiami jie nėjo iš palapinės. Keikėsi. Spjaudėsi. Stumdėsi. Gaudomi bėgiojo į visas puses. Vaizdavo, kad jie dedasi daiktus. Nors kokie gi galėjo būti jų daiktai. Elgėsi iššaukiančiai, grubiai, atžariai. Kęstas fisharmoniją sulaužė, žinoma, netyčia. Bet išlūžusias lentas kažkur paslėpė, be jų nebebūtume galėję ją sutaisyti. Turėjome žūtbūt atgauti lentas. Teisybę pasakius, tuo metu nežinojom, nei kas tą fisharmoniją sulaužė, nei kur tos lentos. Visai pasimetę, nebežinodami, ko griebtis, sugalvojome institucinę egzekuciją, kokią visi atsiminėme iš pionierių stovyklų. Niekas geresnio neatėjo į galvą. Visai nebuvo pasiruošę juos bausti. O čia prireikė atgauti lentas.

Rengdami stovyklos programą, buvome susitarę, kad visi bendraus su vaikais kaip draugai. O aš būsiu griežtas žmogus. Reikalaujantis iš vaikų laikytis aiškių ir kietų taisyklių. Nenoriai prisiėmiau tą pareigą. Sakant vaikams, taip pat ir saviems, pamokslus, mane dažnai suima juokas. Tačiau niekas kitas nenorėjo tokios pareigos. Vaikščioti rūstoku veidu niekam neatrodė patrauklu. Bet mes bijojome, kad be „kietos rankos“, bent vienos, nepajėgsime palaikyti stovykloje drausmės.

Taigi jau sutemus, po siaubingos isteriškos dienos ir dingusių fisharmonijos lentų, vakare išrikiavom juos į dvi eiles. Aš pasakiau prakalbą apie netinkamą elgesį. Būtinai mums lentas. Ir pasiūliau prisipažinti, kas tai padarė. Pasakiau, kad stovėsime tol, kol

kas nors prisipažins. Mes stovėjom tyloje gal penkiolika minučių. Rikiuotė vaikams buvo didelė naujiena, matyt, iš nuostabos jie laikėsi ramiai, nesistumdė ir nesikeikė. Penkiolika minučių gavome atsikvėpti. Buvo jau vėlus vakaras. Taip, didžiausio jų judrumo laikas. Mūsų vaikai jau buvo nakties paukščiai. Man reikėjo elgtis griežtai ir kaip nors toliau palaikyti stovėjimą. Buvom sutrikę ir pasimetę. Nuo jų sužvėrėjimo. Na taip, kitokio žodžio čia nepasakysi. Ir tai buvo po vakarykštės dienos! Jautėmės pervargę, išsekę, sunaikinti. Supratom, kad ėmėmės darbo ne pagal pečius. Kad šitiems vaikams niekas negali padėti. Kad gražiausios mūsų pastangos buvo sutryptos į purvą. Iki Kęsto prisipažinimo dar buvo pora minučių. Ir kažkas iš tamsos riktėlėjo:

- Kodėl jūs mums neleidžiat išvažiuoti?
- O ar jūs turit kur važiuoti?
- Mes čia nebenorim būti.
- Kodėl?
- Todėl, kad jums už mūsų buvimą moka pinigus.
- Kokius pinigus?
- Kuo mes čia ilgiau būsim, tuo jums daugiau mokės.

Visi mes buvom savanoriai ir niekas iš mūsų jokio atlyginimo už darbą apskritai negavo.

Dabar aš jau nebeapsimetinėjau pikta. Mane pagavo toks įtūžis, kad nedvejodama atsakiau:

- Gerai. Rytoj iškviesim autobusa, ir kur tik norit, ten ir važiuokit. Nors ir po velnių. O šiandien mums reikia atgauti lentas.
- Aš netyčia, aš nenorėjau... – Tamsoje nesimatė, kuris vaikas verkia.

- O kur lentos?
- Ten, fisharmonijoj. Aš jas įkišau.
- Autobusas bus rytoj trečią valandą.

Ir mes išsiskyrėm.

Rytojaus rytą vaikai pusryčiavo nebepakeldami galvų. Kai kurie pavalgė, greitai pakilo ir nuėjo ruoštis. Erikas ėjo su jais, bet sakdamas:

– Kvailiai jūs, kvailiai. Ką jūs rasit stoty? Čia miškas, uogos, čia nors pavalgę.

Kiti sėdėjo prie stalo nuleidę galvas ir visai neatrodė, kad jie trokštų kuo greičiau iš čia išvykti. Mes jų neįkalbinėjom. Nebematėm prasmės, įkalbinėdami jau nebebūtume turėję galimybių kelti jiems nors nedidelius reikalavimus. Be kurių bendras žmonių buvimas yra visiškai neįmanomas. Vadinasi, mūsų planas žlugo, ir nebelieka nieko, tik su tuo susitaikyti.

Nors buvo baisu į juos žiūrėti, vis dėlto laikiausi to, kas įvyko. Tik paklausiau:

– Iš kur jūs ištraukėt, kad mums už darbą su jumis moka pinigų?

– Mums Tadas sakė.

O Dieve, Tadas! Tai jo duriančią galvą vakar glosčiau kelis kartus. Nors turėjo praėti keletas metų, kad iki galo suprasčiau tos dienos vaikų agresijos priežastį. Rūpesčiu mes juos sužeidėm. Meile mes sužeidėm juos iki gyvuonies. Mes palietėm žaizdą, kurią taip skauda, kad gindamasis gali užmušti. Smogti mirtinai, kad nebeliktų abejonių. Jie visą laiką, visus tuos metus mus patikrindavo. Jie turi priemonių. Žiaurių. Norėdami sužinoti, ar tikrai reikalingi, jie eis iki paskutinės ribos. Kartais tai gali būti peilis į nugarą. Jei supras, kad esi silpnas, ar ieškai sau naudos.

Išvykimo dieną vis dėlto atidėjom. Tačiau vieną kartą ji vis tiek atėjo. Atėjo su tylia slepiama baime. Mes jos nerodėm vieni kitiems. Tačiau ir vaikai, ir mes žinojom, kad turėsime parvežti juos į miestą ir vėl paleisti į gatvę. Nupirkom saldainių, sausainių. Daug. Kad užtektų kelionei. Lydėjom juos abi su Vida. Atsisveikinome tylėdami. Sulipome į autobusą. Pasiliekančys sutvarkyti stovyklos mums mojo. Jiems mojo. Ar mojo vaikai, negaliu atsiminti. Jie tvarkingai sėdėjo autobuso sėdynėse, ir mes su Vida skubiai pradėjome dalyti saldainius ir sausainius. Dėjome juos į delnus, bet niekas nevalgė. Stovykloje saldainis ar sausainis – daug jų neturėjom – būdavo praryjamas pakeliui

į burną. Jie dingdavo ore žaibo greitumu. Nuvažiavom iki kapi-
nių, įsukom į mišką, iš kur nebesimatė stovyklos. Ir tada tyła dar
kartą sprogo. Pirmasis užbaubė keturmetis Ruslanas. Jo atkištas
delnas su sausainiais styrojo lyg medinis. Jis rėkė baisiu balsu:

– Aaaa!.. Aaaa!..

Kitą akimirką bausis raudojimas perplėšė visą autobusą.

Žinau, kad daugiau gyvenime to niekada neišgirsiu. Ir kitais
metais po vasaros su tais pačiais vaikais važiavom į miestą ty-
liai, gal šiek tiek pašliurpčiodami. Vaikai jau pažinojo gyvenimą,
jau žinojo savo likimą ir elgėsi atitinkamai. Bet dabar jie rėkė
paklaikę, iš visos širdies. Iš saugios, ramios aplinkos jie grįžo į
Vilniaus stotį. Mes parodėme, mes atvėrėme jų akis į jų nelaimę,
kurią jie ir taip žinojo, bet ji nebuvo tokia skaudi. Neištvėrė vai-
ruotojas. Jis visu garsu pasuko radiją. Bet muzikos nesigirdėjo.
Tik po valandos, gal apie Maišiagalą, riksmas išsikvėpė, buvo
girdėti tik tylūs šliurpčiojimai. Tada mes jas išgirdome. Banalias
estrados dainas. Ėmėme jų klausytis beveik džiaugdamiesi. Ne-
trukus pasirodė miestas, ir vaikai atkuto. Kažkaip keistai, tyčia
džiaugsmingai, lyg patys save erzindami. Tada. Iš magnetofono
pasigirdo toji. Dainelė. Nuolat tais metais skambėjusi iš vieno
kiosko prie stoties. Rusiškas šlageris. Vienu akimirksniu lyg vėjo
gūσιο pakelti vaikai pasičiupo pažįstamą melodiją:

Ja moriačka, ty moriak.

Aš jūreivė, tu jūreivis.

Ja rybačka, ty rybak.

Aš žvejė, tu žvejys.

Ja na suše, ty na morie.

Aš sausumoje, tu jūroje.

My nie vstrietimsia nikak.

Mes nesusitiksime niekaip.

Tai buvo mums skirta daina.

Ja na suše, ty na morie.

My nie vstrietimsia nikak.

Autobusas leidosi Ukmergės gatve žemyn, ir vaikai kartu
su radiju, plodami rankomis, taip šaukė, kad atrodė, autobusas
ištikš. Važiuojant pro „Krasnuchą“, paklausiau Eriko ir Vasios:

– Ar jūs čia lipsit?

Mes važiuvom pro jų namus.

Vaikai niūriai šūktelėjo:

– Į stotį.

Užrašėme jiems savo telefonų numerius. Sakydami, vaikai, kai jus ištiks nelaimė, paskambinkite mums. Tadas pasuko galvą ir pašaipiai pažvelgė į mane. Supratau, kad kalbu iš sausumos jūrai. Kokia gi nelaimė dar galėjo juos ištikti? Kas gi galėjo būti dar blogiau jiems, numestiems kaip šiukšlėms gatvėje likimo valiai. (...)

Tais metais buvo mūsų veiklos penkmetis. Ir mes nutarėme surengti didelę integracinę stovyklą. Pakviesti visus buvusius stovyklautojus. Gabius vaikus iš normalių šeimų. Akluosius ir silpnaregius. Ir gatvės vaikus. Gatvės vaikus nusprendėme paimiti anksčiau. Pora savaičių. Kad galėtume parengti juos didžiai stovyklai.

Vežėmės juos autobusu. Savo transporto tada neturėjome. Nebeatsimenu, kuriuos vaikus atsivežėme pirma, bet tiksliai žinau, tarp jų buvo Mindaugas. Gatvėje per metus pasikeitė epocha. Vaikai išmoko elgetauti. Ką jie dar išmoko. Sužinojome vėliau. O tuo tarpu jie atbėgo linksmi pas mane į pušyną, kur rinkau žemuoges. Ir Mindaugas šviečiančiu, kiek sutrikusiu veidu paklausė:

– Argi tikrai stovykloje viskas galima?

– Viskas galima, – atsakiau jam. – Tik reikia paklausti.

Jie susižvalgė tarpusavyje. Raimondas įsikišo ranką į kišenę ir ištiesė man dvidešimt aštuonis litus.

– Čia jums.

– Jokiu būdu, vaikai. Nereikia. Turėkit savo pinigus.

– Imkit, teta Vanda. Mes turim.

– Kiekgi jūs turit?

– Po šimtą turim.

Vaikai neturėjo bendravimo su žmonėmis įgūdžių. Kuo pasitikėdavo, pasitikėjo besąlygiškai, iki galo.

– Iš kurgi tiek pinigų?

Jų veidai tapo mįslingi.

– Susiubagavot?

– Taip, teta Vanda.

Man sugniaužė gerklę. Žinoma. Na, kurgi ne.

– Neverkit. Imkit. Agurkų nupirksit.

Kai važiuoju į turgų, jie pasiprašė kartu. Ir apsipirko. Be abejo, treningus su „Adidas“, kedus, kepures. Kaip tikri sėkmės džentelmenai.

Paskui sužinojau, tuos pinigus jie buvo pavogę. Autobuse, pakeliui į stovyklą. Iš neblaivaus vyriškio. Kažkuris jį kalbino. Sania kraustė kišenes. O Mindaugas, visa suorganizavęs, sėdėjo atokiai. Kaip niekur nieko.

Vaikai pirmą kartą atsivežė į stovyklą klijus. Paklaustas, kas gi būna, kai juos uosto, Sania atsakė:

– Na, viskas griūva. Ant manęs virsta namai ir medžiai.

– Spalvoti?

– Ne. Pilki.

Pilki. O buvome girdėję gandų. Kad jie mato spalvotus paveikslus. Klijus tuoj pat besąlygiškai konfiskavome. Kartu su vaikais viešai sudeginome. Sakydami, kad jie labai kenkia sveikatai. Klijai vaikus veikė kaip haliucinogenai. Ir visi buvom girdėję, kad yra toks dalykas, kaip abstinencija. Kuo ji pasireikš, kaip reikės veikti, neturėjome jokio supratimo.

Netrukus kažkas palapinėje pastebėjo degtinės butelį. Svai gintis vaikams mes negalėjome leisti. Jokių būdu. Mūsų darbas būtų tapęs visai beprasmišku. Tačiau ką turėjome daryti? Instituciniai ordinariniai metodai čia buvo visai bejėgiai. Beprasmiškai. Iš vaiko gali reikalauti tvarkos, kai jis gyvena tvarkingoje, normalioje tikrovėje. Kai turi jam ką pasiūlyti, kad jis pajėgtų laikytis taisyklių. Žinojome, kad jie turi pinigų. Kad visada atsiras, kaip jie paskui sakė, koks nors „diedas“. Kuris nupirks jiems butelį. Barimas ar gėdinimas būtų atsigręžęs tik prieš mus pačius. Mes taip pat negalėjome pamiršti, kad yra ir toks daly-

kas, kaip abstinencija. Neviltis labai paaštrina vaizduotę. Kartais priverčia griebtis beprasmiškų sprendimų. Nusprendėme eiti ir išgerti butelį kartu su jais. Žinoma, be manęs. Ir pasakyti, kad tai paskutinis kartas. Visus sudėjus į krūvą, gėrėjų būtų septyniolika. Vadinasi, kiekvienam išeitų šiek tiek daugiau nei po šaukštą. Toks kiekis mūsų negąsdino.

Padarėm taip, ir jokių klijų. Ir jokių abstinencijos problemų stovykloje nebesam turėję. Nors pati negaliu suprasti, kokiū būdu.

Tada, tą vasarą atsivežėme Vitią. Radau jį, kaip ir kitus, stoties pusrūsyje. Prie žaidimų automatų. Užkalbinau, paklausiau, ar nenorėtų su mumis važiuoti į stovyklą.

– Taip, noriu, – atsakė jis iš karto.

Ištiesiau jam ranką. Ir jis iš karto nuėjo su manim. Jis buvo kokių aštuonerių metų. Supratau, kad šitas vaikas yra pats nelaimiausias iš visų. Kuriuos buvau sutikusi. Stoties vaikai bijojo žmonių. Nepasitikėjo. Nesileido kalbinami. Vitia iš karto nuėjo su manim, pirmu užkalbinusiu žmogumi. Nueiti su pirmu sutiktu žmogumi stotyje vaikui buvo daugiau nei pavojinga. Vitia turėjo šią tokį intelekto atsilikimą. Tokie vaikai vadinami sulėtinto vystymosi vaikais. Jis žuvo kitais metais. Vaikai sakė, kad užduso klėjais. Aš tuo nelabai tikiu. Jį rado negyvą. Kažkur ant stogo. Jis gyveno pusrūsyje, neregistruotas, su praradusiais butą tėvais. Ir mažamete sesyte. Iš stovyklos jis vis norėjo namo ir sakė, kad sesutė tikriausiai nevalgys. Kai jo nėra namie, tėvai ja nesirūpina.

Per Angelo dieną jo angelė sargė silpnaregė Jolanta padovanojo jam dešimt litų. Į angelų pareigas įeidavo daryti globojamiems gerus darbus. Darė, kas ką sugalvojo. Vaišino sausainiais, skalbė rūbus, rinko žemuoges ar ką nors dovanojo. Vitia atbėgo pas mane nepaprastai laimingas. Pasakė, kad jau nebenori važiuoti namo. Bet norėtų važiuoti į Anykščius.

– Ko? – paklausiau.

– Noriu nusipirkti.

– Mes galime tau nupirkti. Sakyk, ko reikia.

Jis paklausė manęs, kiek kainuoja margarino pakelis, kiek duonos kepalukas, ir paprašė juos nupirkti, klausdamas, ar jam dar liks pinigų cigarečių pakeliui.

– Vitia, – pasakiau, – ar tau čia maža duonos ir margarino? Einam į virtuvę nors ir dabar.

Jis pasižiūrėjo į mane ir atsakė:

– Aš savo valgysiu.

Ak, vaikai! Patys silpniausi visuomenės žmonės, kuriuos taip tragiškai užgriuvo permainų laikas. Turbūt buvau dar silpnesnė už juos, kad laikiausi jų. Mes kartu išgyvenom pasaulių griūtį. Iš pradžių džiaugsmingas, o paskui žiauriai traiškančias permainas. Mes buvom pasmerkti, laiko lyg iš „Estonijos“ kelto išmesti į šaltą, audringą jūros vandenį. Visam gyvenimui įsidėmėjau žurnalisto žodžius. Išliks stiprūs. Sveiki. Vieniši.

Reikėjo ko nors laikytis. Ir tas kas nors buvo vaikai. Jie į gera atsakydavo geru, į tiesą – tiesa, ir kai sakau, kad tikiu žmogumi, iš karto pagalvoju apie juos. Darbas buvo pragariškas. Viktorija Daujotytė, pasikviesta į didžiąją integracinę stovyklą, kartą po užsiėmimo pasakė, einam pasivaikščioti.

Atsimenu tą vietą už posūkio prie šaltinio. Ten ji ištarė kietai, seseriškai. Po ilgos tylos:

– Vanda, kaip tu drįsti su savimi šitaip elgtis?

Ką gi aš jai galėjau atsakyti?

– Jei nenori taip elgtis, reikia čia nebūti. Kai esi čia, pasirinkimo nebeturi.

Ji pasakė tik tiek:

– Eik, bent kol aš čia, atsigulk. Dviejų profesorių jiems tikrai nereikia. (...)

Po didžiųjų stovyklų mes visada pasilikdavome nedidelį vaikų būrelį. Šį kartą buvome nusprendę bandyti įkalbinėti vaikus. Grįžti į normalų gyvenimą. Aiškinome, kas jų laukia beraščių. Ir dėl gyvenimo būdo. Kurį jie gyvena stotyje. Gatvėse buvo ir daugiau valkataujančių. Bet mūsų vaikai buvo stoties. Šis žo-

dis reiškė labai daug. Mes aiškinome jiems, kad dėl nuodų, klijų, cigarečių ir alkoholio jie mirs nesulaukę trisdešimties metų. Kad taip gyvendami pateks į kalėjimą. Niekur kitur. Jie klausėsi. Klausėsi tylėdami. Neprieštaraudami. Buvo aišku, kad jie tai supranta ir be mūsų kalbų. Tačiau kai paskutinę dieną lydėjom juos mišku iki autobuso, Sania staiga kažkaip nenatūraliai garsiai, bravūriškai ištarė:

– Aš liksiu stoty!

– Aš tai eisiu iš stoties. – Mindaugas, nusikaltėlių atamanas, ėjo nuleidęs galvą.

– Aš ne, – atšovė jam Sania.

– Eikit jūs, durniai, – Mindaugas visą laiką kalbėjo su sprendžiančiojo teise. – Jei mes dabar neišeisim iš stoties, žinokit, mes niekada iš ten nebeišeisim.

Ir tikrai. Jis išvažiavo į Biržus. Pas močiutę. Nusipirko knygas ir pradėjo lankyti mokyklą. Jis paskambindavo kas savaitę. Kad mokslas sekasi gerai. Kad uždirbo 20 litų. Padėdamas kaimynams kasti bulves. Gal po poros mėnesių, kai jis paskambino, telefono ragelyje už jo nugaros išgirdau muziką.

– Tu skambini iš Vilniaus, Mindaugai?

– Ne, iš Biržų.

– Betgi aš girdžiu stoties muziką.

– Čia taip sau, radijas groja.

Tačiau grojo ne radijas.

Ak, Mindaugas! Drabužius stovykloje jis skalbdavosi kasdien. Ką ten drabužius. Mes dažnai klausdavome jo patarimo. Koks puikus iš jo galėjo išaugti premjeras. Apgalvojantis kiekvieną savo žingsnį. Pajėgus numatyti perspektyvą. Valingai eiti į priekį.

Nebeišmanydami, kaip jam tokiam padėti susilaikyti nuo vagiliavimo, paskyrėme jį raktininku. Atidavėm visus rakinamų kambarių raktus. Kur buvo mūsų daiktai. Pinigai. Maistas. Jie visi, bet šitas vaikas aštriausiai žinojo pagarbos ir pasitikėjimo vertę. Tai buvo jo nelaimė. Jis blaiviausiai suvokė savo padėtį.

Pirmas, gal vienuolikos metų, pradėjo vartoti narkotikus. Jį pirmą pamatė Gytis užrakintą policijos geležiniam narve. Spardantį grotas. Raudantį. Pasakė:

– Negaliu, mama.

Gytis tempė jį kaip galėdamas. Bendravo su tėvu. Įkalbinėjo jį rūpintis vaiku. Dalyvavo Mindaugo teismuose. Vis sušvelnindamas sprendimą. Surado jam mokyklą. Kuri sutiktų jį, keturiolikmetį, priimti į trečią klasę. Tėvas atsisakė nupirkti jam drabužius ir knygas. Jo tėvai tai gyveno kartu, tai skyrėsi. Kartais gėrė. Nepaprastų gabumų vaikas jiems buvo nereikalingas. Mūsų palaikymo jam neužteko. (...)

Man pasirodė. Aš suklydau. Man pasirodė. Kad tai niekada nesibaigs. Kol nepasitrauksiu. Žmogus labai trapus. Nenutrauksiu ryšių. Su Vasia. Ir su Alioša. Visiems laikams. Visais. Sukan-dau dantis. Kitaip nebūčiau pajėgusi.

Žinoma, vaikams to nepasakiau. Bet tas, kas buvo išduotas mylimųjų. Žino. Sakyti nereikia.

Pamažu nutilo telefono skambučiai. Ryškiausiai Naujųjų naktį. Po dvylikos.

– Aš Raimondas, sveikinu...

– Aš Sania, teta Vanda, aš jus sveikinu!

– Čia Sergejus...

– Koks gi Sergejus?

– Jūs sakėt, vasarą mane paimsit. Argi neatsimenat?

Nutilo. Išnyko dovanos. Meškiukai. Krokodiliukai. Lėlės. Piešiniai. Atvirukai. Kęstas kartą užrašė mokyklinį vadovėlį: „Nuoširdziai sveikinu su gimimo diena“. Dovanas iš globos namų atveždavo Alioša. Mūsų gimimo dienas skyrė pora savaičių. Mes švęsdavome jas kartu. Jis atvažiuodavo su jaunesniuoju broliu Jura. Visada pabučiuodavo. Vaikiškai. Kaip mamą.

Nebereikia. Ne. Aš užvėriau širdį. Išmokau nematyti vaikų gatvėje. Neužkalbinti. Nepažinti. Neduoti centų. Mirė Alionos mama. Jie abu su Ženia kažkur dingo. Išnyko net tas namas. Abu jie susirgo džiova. Ženia plaučių. Aliona kaulų.

Vis paskambindavo iš ligoninės. Nutilo. Tik į sutrupintą diskelį kairėj krūtinės pusėj liko įrašyti jų balsai.

– Teta Vanda, na, duokit buterbrodą.

– Ne, Ženia. Reikia palaukti pietų.

– Na, teta Vanda, tik vieną duokit.

– Kad aš tau vieną ką tik daviau.

– Na, teta, dar vieną. Na, paskutinį!

Aliona, atvažiavusi į stovyklą, pasigavo mane prie prausyklų.

– Naktimis man atsitinka nelaimė. Gal duotumėt klijuotę? Kad nesugadinčiau patalynės?

– Tuoju duosiu. Ačiū, Aliona, kad pasakei.

Jos motina man skambino. Kelis kartus ir priekaištavo. Kad per mažai rūpinuosi. Jos vaikais. Mūsų vaikai išsivaikščiojo po kalėjimus. Tadas, Tomas, Raimondas, Aurimas. Ar specializuotus globos namus. Pirmasis ten atsidūrė Dailius. Dešimties metų. Į gatvę jis išėjo ketverių. Tėvas pradėjo verslą ir žlugo. Slapytydamasis nuo skolintojų pabėgo į Rusiją. Butas buvo įkeistas. Motina liko gatvėje su dviem vaikais. Mažajai buvo keli mėnesiai. Dailius jas išlaikė. Keletą metų. Elgetaudamas. Pradžioj visi vaikai parnešdavo pinigus į šeimą. Paskui liovėsi. Sakė:

– Duonos tai nuperkam. Bet pinigų neduodam.

Lyg tėvai būtų buvę jų vaikai.

Iš specializuotų globos, iš globos namų vaikai atsinešė į stovyklą keistą įprotį. Griebti iš lėkštės buterbrodus. Ir sėdėti apsikabinus juos ranka. Mes įtikinėjom šitaip nedaryti. Sakėm, duosim, kiek norit. Tegu jie būna lėkštėje. Tebematau Koliuos alkūnę. Jo glėbį. Tai jo motina atsiuntė kaimynę. Ant stoties laiptų. Pasakyti, kad galim vežtis vaikus. Sanią ir Kolią. Visą stovyklą broliukai vaikščiojo susikibę rankomis. O pasimetę greit vėl susikabindavo. Kolia buvo jautresnis. Švelnesnis už kitus. Vaikų paerzintas pravirkdavo. Jis vienintelis atbėgdavo man skūstis. Kad vaikai mušasi. Po pirmos stovyklos į namus abu jie nebe-grižo. Gatvė brolius išskyrė per metus. Žiauri kova už išlikimą.

Kolia pirmas. Taip jautėme. Buvo pradėtas išnaudoti seksualiai. Jie atvažiuodavo pas mus kas vasarą. Aptekęs niežais. Utėlėmis. Net tada, kai jau buvo galimybių vaikams išsiplauti ir pasikeisti drabužius. Jo neturtas. Jo vargas. Buvo baisiausias.

Kolia pasikorė. Dar vis paskambindavo. Iš šiluminių trasų. Sulaukęs aštuoniolikos metų.

Paskui vaikus Gytis ėjo jau vienas. Į specializuotus globos namus. Į kalėjimą. Jis pradėjo dirbti su vaikais, padariusiais nusikaltimus. Ėjo taip atkakliai. Kęsdamas pažeminimus. Jis sugalvojo reabilitacijos centro idėją tokiems vaikams. Kaip alternatyvą įkalinimui. Nuošalioj vietoj. Su gyvuliais, gyvūnais. Kad vaikai mokytųsi užmegzti ryšį. Per juos. Su kitu žmogum. Ir su pačiu savimi. Inkūnuose mes sužinojome iki galo. Socialinių žaizdų negydo niekas. Tik žmogaus ryšys su žmogum. Gyčio projektą rėmė Danijos ambasada. Niekas neparėmė iš Lietuvos. Ir vis dėlto jis neatlaikė. Sugniužo. Kai Mindaugas apvogė Tomą. Pirmame kurse apakusį jo kurso draugą. Jie dirbo kartu. Mindaugas du kartus atėjo pas Tomą į svečius. Trečiąjį kartą išeidamas išsinešė mobilųjį. Kai policija jį atvedė akistatai. Mindaugas neištarė nė žodžio. Pirštu rodė. Kur buvo telefonas. Iš kur jį paėmė. Nepamiršo. Žinojo. Kol jis tyli. Neregium Tomui jo nėra.

Vieną vasarą reikėjo Gytį išleisti į kelionę. Aš likau viena su jais. Penkiais vaikais. Padariusiais nusikaltimus. Mes žaidėme kvadratą. Nugriūdami iš juoko. Kepėm cukinijų blynus. Su Ženia. Jis „mokė“ mane. Kepti dviem keptuvėm. Ir ne tik. Mokė apversti blyną ore. Krestelėjus keptuvę aukštyn. Man nepavyko. Tai buvo vaikas, kurio per pusantrų metų nė karto niekas nebuvo atėjęs aplankyti. Ir dėl „bjaurumo“ neėmė į jokią stovyklą. Ženia pasakojo man viską. Apie save. Geriantį tėvą. Mirusią mamą. Dvi suaugusias seseris. Kaip jis iš kaimynų pavogė du indelius troškinių. Iš dujinės. Nepatikėjau.

– Taigi buvo labai karšta.

– Aš taip, – jis užvertė marškinių sterblę.

Pasakojo man savo vaikišką tikrovę. Kitokios neturėjo.

Kartą mes išėjome uogauti. Aš, Sania ir Ženia. Visas avietes iš artimiausių pakraščių buvom jau nurinkę. Nuėjom gal penkis kilometrus. Susėdome kalvelėje. Šnekėjomės. Ir staiga išgirdome, kad mūsų žodžius kartoja aidas.

– Teta Vanda!..

– Ženia!.. – Sania!..

– Kas tu?

– Kur tu?

– Atnešk ledų!

Sania suplojo rankomis į smėlėtą žemę ir staiga atsistojo.

– Aš nekaltas!..

Aš krūptelėjau. Tačiau per daubą atgal jau skriejo jo žodžių aidas. Ženia pakartojo tuos pačius žodžius. Nors licėjaus prezidentas vis tiek manimi nepatikės.

Mes neatsisakėme svajonės įkurti centrą. Alternatyvą vaikų įkalinimui. Gal kas nors panorės mums padėti. Kad nusikalte vaikai turėtų nors nedidelę galimybę pasirinkti. Tie, kurie norės kabintis gyvenimo. Kaip mažas Mindaugas. Aš negaliu pamiršti.

Nors Gytis sako. Mūsų vaikai buvo vargo vaikai. Dabar jau dirbi su tuo, kas žmoguje iš tiesų yra pikta. Teisybė. Mes vis dažniau išgirstame. Apie nesuvokiamą vaikų žiaurumą. Nenoriu nieko supaprastinti. Protu aš suprantu. Bet širdimi. Tosios. Kuria jie prisiekdavo. Žinau. Tai neadekvatus. Iškreiptas. Ir vis tiek. Pagalbos šauksmas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kodėl vežant vaikus į stovyklą taip sunku gauti jų tėvų sutikimą?
- 2 Kur vaikai gyvena, kur leidžia daugiausia laiko?
- 3 Kodėl stovykloje kyla vaikų maištas, priešiškus vadovams? Kaip tas elgesys susijęs su „utėlių“ situacija? Kaip pati auklėtoja aiškina tokį vaikų elgesį?
- 4 Ko gatvės vaikai per penkmetį, anot autorės, išmoko? Kaip apie tai rašoma?

- 5 Kokie Vitios ir Mindaugo likimai?
- 6 Kaip manote, kodėl šio teksto sintaksė – laužyti, nebaigti sakiniai? Ką tai suteikia kūriniui?

SKYRIAUS KARTOJIMAS IR ĮTVIRTINIMAS

- 1 Pagrįskite teiginį: XX amžiaus lietuvių literatūra – tai virsmo laikotarpis:ėjimas iš agrarinės kaimo kultūros į miestą.
- 2 Lietuvos Nepriklausomybės pradžia – tai sunkus kelias į laisvę, kai Lietuva neturėjo priemonių išspręsti daugybei naujai atsiradusių socialinių problemų. Išplėtokite šią mintį, remdamiesi Vandos Juknaitės esė „Išsiduosi. Balsu” ištraukomis.
- 3 Remdamiesi Just. Marcinkevičiaus biografija bei kūryba, parašykite rašinį „Kiekvienas medis, kiekvienas kaimas, kiekvienas žmogus svarbu, nes visa tai sudaro Ją – Lietuvą”.
- 4 Žmogaus atsakomybės tema lietuvių prozininkų kūryboje.

PRIEŠPASKUTINIO SKIEMENS TAISYKLĖ

Mokantis linksniuojamųjų ir asmenuojamųjų žodžių kirčiavimo labai praverčia vadinamoji priešpaskutinio skiemens taisyklė. Kad galėtume ją taikyti, pirmiausia turime išmokti nustatyti priešpaskutinio skiemens priegaidę. Tam geriausiai tinka tos formos, kuriose kirtis niekada nebūna galūnėje. Tai vienaskaitos galininko (*mokỹklą, kėdę, gálvą, bitę*) ir esamojo bei būtojo kartinio laiko 3 asmens (*nėša, nėšė; eina, ėjo; ródo, ródė; sùpa, sùpo*) formos. Kai kalbame apie priešpaskutinio skiemens priegaidę, turime omenyje būtent šias formas, nes jų dažniausiai kirčiuotas priešpaskutinis skiemu.

Jei kaitomo žodžio priešpaskutinis kirčiuotas skiemu yra tvirtagalys arba trumpasis, kirtis visada bus galūnėje šiose formose:

1. vienaskaitos įnagininko, kurio galūnės *-a, -e, -u*, ir daugiskaitos galininko, pvz.:

vns. G. (ką?)	vns. Įn. (kuo?)	dgs. G. (ką?)
raĩną	rankà	rankàs
kėdę	kėdė	kėdės
kultūrą	kultūrà	kultūràs
bitę	lengvù / lengvà	lengvùs / lengvàs
dešimtą	dešimtù / dešimtà	dešimtùs / dešimtàs

2. moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko, jei jo galūnė *-a*, pvz.:

vns. G. (ką?)	vns. V. (kas?)
mokỹklą	mokyklà
daĩną	dainà
dùkrą	dukrà
Violètą	Violetà

3. veiksmažodžių esamojo ir būtojo kartinio laiko 1 ir 2 asmenų, pvz.:

jis, ji (3 asmuo)	aš (1 asmuo)	tu (2 asmuo)
šaukia	šaukiù	šauki
šaukė	šaukiaũ	šaukeĩ
lipa	lipù	lipi
lipo	lipaũ	lipaĩ

Šių formų daugiskaitos priegaidė ir kirčio vieta – tokia pati kaip 3 asmens: *šaukia* – *šaukiame*, *šaukiate*; *šaukė* – *šaukėme*, *šaukėte*; *lipa* – *lipame*, *lipate*; *lipo* – *lipome*, *lipote*.

Kirtis vienaskaitos įnagininke ir daugiskaitos galininke į galūnę nenušoka, jei:

a. priešpaskutinis kirčiuotas skiemuo yra tvirtapradis, pvz.:

vns. G. (ką?)	vns. Įn. (kuo?)	dgs. G. (ką?)
dárba	dárbu	dárbus
kálną	kálnu	kálnus
báltą	báltu / bálta	báltus / báltas
ilgą	ilgu / ilga	ilgus / ilgas
vieną	víenu / víena	víenus / víenas

b. vienaskaitos galininko kirčiuotas ne priešpaskutinis, o tolesnis nuo galo skiemuo, kuris gali būti tvirtagalys, tvirtapradis arba trumpasis, pvz.:

vns. G. (ką?)	vns. Įn. (kuo?)*	dgs. G. (ką?)
pāsiuntinį	pāsiuntiniu	pāsiuntinius
āpkepą	āpkepu	āpkepus
sąsiuvinį	sąsiuviniu	sąsiuvinius
išvyką	išvyka	išvykas

* Išskyrus galūnę *-mi*: (*ùžduotį* – *užduotimì*, *ùžduotis*).

Tas pats pasakytina ir apie veiksmažodžių kirčiavimą. Palyginkime:

a. jei 3 asmens priešpaskutinis kirčiuotas skiemuo yra tvirtapradis, tai esamojo ir būtojo kartinio laiko vienaskaitos ir daugiskaitos 1 ir 2 asmenų galūnės nekirčiuotos:

áuga – áugu, áugi; áugame, áugate

áugo – áugau, áugai; áugome, áugote

b. jei 3 asmens kirčiuotas tolesnis nuo galo skiemuo (tvirtagalís, tvirtapradís arba trumpasís), tai 1 ir 2 asmens galūnės (vns. ir dgs.) nekirčiuotos:

prātina – prātinu, prātiní; prātiname, prātinate

prātino – prātinau, prātinai; prātinome, prātinote

kálbina – kálbínu, kálbíní; kálbínáme, kálbínáte

kálbino – kálbínau, kálbínai; kálbínome, kálbínote

sùneša – sùnešu, sùneši; sùnešame, sùnešate

sùnešė – sùnešiau, sùnešei; sùnešėme, sùnešėte

Kai kurie veiksmažodžiai esamajame ir būtajame kartiniame laike kirčiuojami skirtingai, kadangi šių laikų 3 asmens formos turi skirtingą priegaidę, pvz.: *vérda – vérdu, vérdi, vérdame, vérdate*, bet: *vìrė – viriaũ, vireĩ, vìrėme, vìrėte*.

1 Nurašykite žodžius, papildykite vienaskaitos įnagininku ir daugiskaitos galininku. Sukirčiuokite šias formas pagal pavyzdžius.

Pvz.: miestėlis, miestėlį (priešpaskutinio skiemens priegaidė ~) – miesteliù, miesteliùs

susitikimas, susitikimą – susitikimù, susitikimùs

ypatýbė, ypatýbę – ypatýbe, ypatýbes

neláimė, neláimę – neláime, neláimes

stebùklas, stebùklą – ▲, ▲

láužas, láužą – ▲, ▲

reginỹs, rėginį – ▲, ▲

tvarkà, tvařką – ▲, ▲

vandenýnas, vandenýną – ▲, ▲

paūkštis, paūkštį – ▲, ▲
 malonumas, malonumą – ▲, ▲
 aštuñtas, aštuñtą – ▲, ▲
 moksleĩvis, moksleĩvį – ▲, ▲
 kaimiẽtis, kaimiẽtį – ▲, ▲

2 Nusibraĩzykite lentelę, surašykite į ją pateiktus žodžius. Parašy-
 kite ir sukirčiuokite trūkstamas formas.

Vns. vardininkas	Vns. galininkas	Vns. įnagininkas	Dgs. galininkas
juõkas ▲	juõką	juokù	▲ kiaušiniùs
vakarinis ▲	▲ kiẽmą	▲ ▲ ▲	▲ kiemùs
valstiẽtis	▲	valstieçiù	▲
prõga	▲	prõga	▲
žaltỹs	žáltį	žálčiu	▲

3 Nurašykite ir sukirčiuokite 3 asmens veiksmažodžius.

Einù, einì – eina; rašaũ, rašaĩ – rašo; skaitaũ, skaitaĩ – skaito;
 sakiaũ, sakeĩ – sakẽ; miegù, miegì – miega; mókau, mókai –
 moko; mýliu, mýli – myli; turiù, turì – turi; siunçiù, siuntì
 – siunčia.

4 Nurašykite ir pabaikite kirčiuoti tekstą.

Čia buvo rusai, lietuviai, baltarusiai, lãtviai, výrai ir móterys,
 seneliai ir vaikai, viena bendra šeima, grasoma vienos ir tos
 pačios nelaimės. Sukepusios jų lúpos siuntẽ prakeikimus
 priešui, ir akys jų neramiai dairėsi į dangų, iš kur kiekvienu
 metu galėjo pasirodyti mirtis. Tačiau per tą keletą dienų jie
 jau daug ko išmoko ir nesiblaškẽ išgirdę oro pavojaus garsus,

tik mótina stipriau prispausdavo kūdikį glėbỹ, o jaunuõlis – savo mylimos ranką.

PRIEŠPASKUTINIO SKIEMENS TAISYKLĖS PRITAIKYMAS LINKSNIUOJAMŲJŲ ŽODŹIŲ KIRČIAVIMUI

Jeigu linksniuojamojo žodžio priešpaskutinis skiemuo yra trumpas arba tvirtagalis, tai tam tikrų to žodžio linksnių formose kirčiuojama trumpa vienskiemenė galūnė.

1. Vyriškosios giminės žodžiai pagal šią taisyklę turi šių linksnių kirčiuotą galūnę:

- a. vns. įnagininko (*vaikù, namù, vardù*),
- b. vns. vietininko (*miškè, namè, dugnè*),
- c. dgs. galininko (*vaikùs, namùs, vardùs*).

2. Moteriškosios giminės žodžiai pagal šią taisyklę turi šių linksnių kirčiuotą galūnę:

- a. vns. vardininko (kai galūnė *-a*: *mašinà, dainà, šeimà, audrà*),
- b. vns. įnagininko (*mašinà, dainà, šeimà*),
- c. dgs. galininko (*mašinàs, dainàs, šeimàs*).

Priešpaskutinio skiemens priegaidę patogiausia tikrinti pagal vienaskaitos galininką, nes vardininkas gali būti kirčiuojamas galūnėje, pvz.: *audrà, raudà, kalbà*, bet – *aũdrą, raũdą, kalbą*.

Priešpaskutinio skiemens taisyklė netaikoma formoms, turinčioms dviskiemenę galūnę, pvz.: *-yje, -ėje, -uje, -(i)ame, -imi, -(i)umi* ir t. t.

1 Nurašykite ir sukirčiuokite daiktavardžius.

Draūgą – draugu, draugus; Saūlius – Saulius (dgs. g.); sãpnas – sapnus, sapne, sapnu; Őnà – Ona, Onas; Gražinà – Gražina, Gražinas; stãlas – stalu, stale, stalus; bãtą – batu, bate, batus; Živilę – Živile, Živiles; vãgà – vaga, vagas.

2 Žodžiu sukirčiuokite daiktavardžius. Remkitės bendrosiomis, jums žinomomis kirčiavimo taisyklėmis ir klausa.

a. Manęs dar nebuvo, –
 Alyvos žydėjo –
 Manęs nebebus jau, –
 Jos vėlei žydės. –
 Ir kris jų lapeliai
 Nuo saulės ir vėjo –
 Kaip smėlio saujelės –
 Ant mano širdies.

S. Nėris

b. Gyveno kartą vienas žmogus ir buvo labai didelis tinginys. Jis tingėjo net tingėti. Žmonės jį vadino raganosiu, nes jo nosis buvo panaši į raganos nosį. O nuo tingėjimo jam išaugo trečia ausis, trečia akis, trečia ranka ir net trečia koja. Jis galėdavo važiuoti nuo kalno su trim slidėm, galėdavo važiuodamas trečia ranka laikyti laikraštį, o trečia akim jį skaityti. Bet kadangi jis buvo toks tinginys, tai tingėdavo net slidinėti, o važinėdavo rogėm. O žmonės susirinkdavo ir juokdavosi, o milicija, kuri labai nemėgsta, kai žmonės susirenka ir juokiasi, paėmė tinginį ir nuvežė į zoologijos sodą, kur uždarė į narvą, o ant narvo užrašė: „Tinginys. Nemaitinti“. Žmonės eidavo jo pažiūrėti, bet nesijuokdavo, nes iš žmogaus nelaimės juoktis negražu. O tinginys iš bado taip sublogo ir sulyso, kaip kokia lysvė, kad jam nukrito iš bado visos nereikalingos kūno dalys. Bijodamas, kad dar kas nors jam nenukristų (pavyzdžiui, galva), tinginys ėmė prašyti zoologijos sodo sargą, kad duotų jam pavalgyti bent duonos,

bet duona apsiverkė tinginio valgoma ir pasidarė nebeskani.

– Duok man kokio nors darbo, bet nelabai sunkaus, – paprašė tinginys sargo. – Aš nenoriu, kad duona verktų, nes šlapia ji neskani.

– Gerai, – pasakė sargas ir liepė tinginiui iššluoti zoologijos sodo takelius. Tinginys iššlavė, o duona iškart nusišluostė ašaras ir buvo skaniausia, it koks buterbrodas. O tinginys taip pamėgo darbą, kad net gavo antro laipsnio ordiną.

V.V. Landsbergis

DAIKTAVARDŽIŲ KIRČIAVIMAS

Pagal kirčio šokinėjimą iš kamieno į galūnę ir iš galūnės į kamieną skiriami keturi daiktavardžių kirčiavimo tipai. Jie vadinami kirčiuotėmis, kurios žodynuose žymimos skaitmenimis 1, 2, 3, 4. Pvz., *stráipsnis* (1), *pā́saka* (1), *sōdas* (2), *galvà* (3), *draūgas* (4). Daiktavardžių kirčiuotės nustatomos pagal daugiskaitos naudininko ir galininko kirčio vietą.

I. Pirmoji kirčiuotė

Pirmajai kirčiuotei priklauso daiktavardžiai, kurie daugiskaitos naudininke ir galininke turi kirtį kamiene.

lentýna (1) – lentýnom̃s, lentýnas
sekmādienis (1) – sekmādieniams, sekmādienius
tíltas (1) – tíltams, tíltus

Šios kirčiuotės žodžių kirtis visada yra pastovus. Jei pirmosios kirčiuotės daiktavardis turi kirtį priešpaskutiniame skiemenyje, jo priegaidė visada yra tvirtapradė.

láimė (1) – láimės, láimei, láimẽ
gimináitis (1) – gimináičio, gimináičiui, gimináitį

Vienaskaita

V. sáulė	tiltas
K. sáulės	tilto
N. sáulei	tiltui
G. sáulę	tiltą
Įn. sáule	tiltu
Vt. sáulėje	tilte
Š. sáule!	tilte!

II. Antroji kirčiuotė

Antrajai kirčiuotei priklauso daiktavardžiai, kurie daugiskaitos naudininke kirtį turi kamiene, o galininke – galūneje.

pirštas (2)	– pirštams, pirštùs
mokyklà (2)	– mokỹkloms, mokyklàs
skaičius (2)	– skaičiams, skaičiùs
bitė (2)	– bitėms, bitė̀s

Antrosios kirčiuotės daiktavardžio linksniai, kurie nekirčiuojami galūneje, visada turi kirčiuotą priešpaskutinį skiemenį, o to skiemens priegaidė yra tvirtagalė (plg. *rãtas* (2) – *ratù*, *gamỹklà* (2) – *gamyklà*) arba jis yra trumpas (plg. *bùtas* (2) – *butù*, *susirinkìmas* (2) – *susirinkimù*).

Vienaskaita

V. kortėlė	skaičius
K. kortėlės	skaičiaus
N. kortėlei	skaičiui
G. kortėlę	skaičių
Įn. kortelė	skaičiumi
Vt. kortėlėje	skaičiuje
Š. kortėle!	skaičiau!

Daugiskaita

V. kortėlės	skaičiai
K. kortėlių	skaičių
N. kortėlėms	skaičiams
G. kortelės	skaičiùs
Įn. kortėlėmis	skaičiais
Vt. kortėlėse	skaičiuose
Š. kortėlės!	skaičiai!

III. Trečioji kirčiuotė

Trečiajai kirčiuotei priklauso daiktavardžiai, kurie daugiskaitos naudininke kirtį turi galūnėje, o galininke – kamiene.

- arklỹs (3) – arkliám̃s, árkl̃ius
 širdìs (3) – širdĩms, širdìs
 sárašas (3^a) – sarašám̃s, sárash̃us
 pamokà (3^b) – pamokóm̃s, pámokas

Jei trečiosios kirčiuotės daiktavardžio linksnio forma turi kirčiuotą priešpaskutinį skiemenį, jo priegaidė visada yra tvirtapradė: *galvà* (3) – *gálvą*, *rūgštìs* (3) – *rúgštį*. Tolesnis nuo galo kirčiuotas skiemuo gali turėti ir tvirtagalę (*paskaità* (3^b) – *páskaitą*, *pasiuntinỹs* (3^{4b}) – *pásiuntinį*), ir tvirtapradę priegaidę (*traukinỹs* (3^a) – *tráukinį*, *nuobodulỹs* (3^{4a}) – *núobodulį*), ir būti trumpas (*sutartìs* (3^b) – *sùtartį*, *ritinỹs* (3^b) – *rìtinį*). Žodynuose prie kirčiuotę žyminčio skaitmens pateiktos raidės *a* ir *b* bei skaitmenys 4 ir 5 reiškia:

3^a (3^{4a}, 3^{5a}) – kirčiuotas yra trečias (ketvirtas, penktas) nuo galo skiemuo, o jo priegaidė – tvirtapradė;

3^b (3^{4b}, 3^{5b}) – kirčiuotas yra trečias (ketvirtas, penktas) nuo galo skiemuo, o jo priegaidė – tvirtagalė arba tas skiemuo yra trumpas.

Vienaskaita

V.	ąžuolas	pamokà
K.	ąžuolo	pamokōs
N.	ąžuolui	pámokai
G.	ąžuolą	pámoką
Įn.	ąžuolu	pamokà
Vt.	ąžuolè	pamokojè
Š.	ąžuole!	pámoka!

Daugiskaita

V.	ąžuolaĩ	pámokos
K.	ąžuolũ	pamokũ
N.	ąžuolám̃s	pamokóm̃s
G.	ąžuolus	pámokas
Įn.	ąžuolaĩs	pamokomìs
Vt.	ąžuoluosè	pamokosè
Š.	ąžuolaĩ!	pámokos!

IV. Ketvirtoji kirčiuotė

Ketvirtajai kirčiuotei priklauso daiktavardžiai, kurie daugiskaitos naudininke ir galininke kirtį turi galūnėje.

laūkas (4) – laukáms, laukùs

dėžė (4) – dėžéms, dėžès

avìs (4) – avìms, avìs

Ketvirtosios kirčiuotės daiktavardžio linksniai, kurie nekirčiuojami galūnėje, visada turi kirčiuotą priešpaskutinį skiemenį, o to skiemens priegaidė yra tvirtagalė (*vařgas* (4) – *vařgá*, *srovė* (4) – *srovė*) arba tas skienuo yra trumpas (*ribà* (4) – *ribá*, *sumà* (4) – *sumá*).

Vienaskaita

V. lizdas	dėžė
K. lizdo	dėžės
N. lizdui	dėžei
G. lizdą	dėžę
Įn. lizdù	dėžè
Vt. lizdè	dėžèjè
Š. lizde!	dėžè!

Daugiskaita

V. lizdaĩ	dėžés
K. lizdũ	dėžiũ
N. lizdám	dėžém
G. lizdùs	dėžès
Įn. lizdaĩs	dėžémìs
Vt. lizduosè	dėžèsè
Š. lizdaĩ!	dėžès!

Kirčiuotes galima nustatyti pagal **M** raidę.

	I	II	III	IV
Dgs. N.	bróliams	siėkíams	plaukáms	kédém̃s
		\	/	
Dgs. G.	brólius	siekiùs	pláukus	kédès

„Suglaudė“ kirčiuotus skiemenis jungiančias linijas, gautume M raidę, simbolizuojančią kirčiuotes.

- 1** Visi pateikti žodžiai yra pirmosios kirčiuotės. Perrašykite juos ir nustatykite priegaides.
Begalybė, vyras, kriaušė, tėviškė, keltas, raidynas.
- 2** Tarp pateiktų žodžių du yra pirmosios kirčiuotės. Raskite juos ir pasakykite, kaip nustatėte kirčiuotę.
Anglas, amerikietis, lietuvis, latvis, estas, rusas, italas, lenkas, žydas, ispanas.
- 3** Visi pateikti žodžiai yra antrosios kirčiuotės. Perrašykite ir nustatykite jų priegaides.
Praustuvai, laukinukas, girmelė, dvitaktis, pinučiai, pilvakojis, ožkavilnis, molynė, vidurkis, antena.
- 4** Nusakykite pateiktų žodžių kirčiuotę.
(Nedidelės) salos, (pasek) sakmė, (paduok) lėlė, krienas, rintis, ašis.
- 5** Nurašykite ir sukirčiuokite pateiktus trečiosios kirčiuotės žodžius.
(Rinkti) auksą, (sumainyti) žiedus, (paleisti) gerklę, (mylėti) sūnų, (kopti į) kalną.

KIRČIUOTĖS IR PRIEGAIIDŽIŲ NUSTATYMAS

1. Norime nustatyti, kaip kirčiuojamas žodis *koją*. Daugiskaitos naudininke ir galininke kirčiuotas yra priešpaskutinis skiemuo: *kójoms*, *kójas*, vadinasi, žodis yra pirmosios kirčiuotės. Žinome, kad pirmosios kirčiuotės žodžių priešpaskutinis skiemuo yra tvirtapradiškas, tad žodis *koją* tariamas su tvirtaprade priegaide, žymima *kóją*.

2. Nustatykime žodžio *jaunylį* priegaidę. Daugiskaitos naudininke šis žodis kirčiuojamas *jaunỹliams*, galininke *jaunỹliùs*. Matome, kad tai antrosios kirčiuotės žodis, ir kadangi priešpaskutinis skiemuo yra ilgas, jo priegaidė bus tvirtagalė. Žodį *jaunylį* kirčiuosime taip: *jaunỹlį*.

3. Žodis *žvėrį* yra trečiosios kirčiuotės, nes *žvėrims, žvėris*. Trečiosios kirčiuotės žodžių antras nuo galo skiemuo būna tvirtapradis, tad *žvėrį* kirčiuosime taip: *žvėrį*.

4. Žodis *kėdę* yra ketvirtosios kirčiuotės, nes *kėdėms, kėdės*, tad ištariamasis su tvirtagale priegaide *kėdę* (nes ketvirtosios kirčiuotės priešpaskutinis skiemuo būna tvirtagalis arba trumpasis).

Pagal M raidės taisyklę kirčiuotę ir priegaidę galime nustatyti tik tų žodžių, kurių kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuo arba galūnė.

„Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne“, „Mokomajame lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodyne“ (ir daugelyje kitų žodynų) prie linksniuojamųjų žodžių yra skaitmenys 1, 2, 3, 4. Tai kirčiuotės. Jei nepavyksta patiems nustatyti žodžio priegaidės ir kirčiuotės, pasižiūrėkime į žodyną ir sužinosime, kurios kirčiuotės yra žodis.

1 Parašykite ir sukirčiuokite pateiktų daiktavardžių vienaskaitos vardininką, naudininką, įnagininką ir daugiskaitos galininką. Nustatykite kirčiuotę. Patikrinkite „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“.

Namas, vaisius, duona, pienas, kailis, knyga, giria, burna, yda, oda.

2 Parašykite ir sukirčiuokite pateiktų žodžių vienaskaitos naudininką ir įnagininką. Nustatykite kirčiuotę. Patikrinkite „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“.

Palapinė, dovana, vasara, patarlė, užduotis.

3 Raskite daiktavardžius, juos perrašykite, sukirčiuokite ir nustatykite kirčiuotę.

Saulele mano, vakarop eini.
Laukų atsidusimas šešėliuotas.
Gyvenimo švelnus prisiglaudimas.
Iš meilės šitas graudulys, iš meilės.
Vis negaliu atplėšt tavęs nuo lūpų,

rugių kalneli vidury dangaus!
 Gražus tas žemės laikymas per amžius:
 darbų žydėjimas, lietaus laukimas,
 žiūrėjimas į saulę. Arba vėl –
 tas paėmimas artimo už rankos.

Ir neišverksi, ir neišdainuosi,
 gal tiktai išstylėsi tą gerumą
 prieš savo veidą vienas. O boružei
 gal sušnibždėsi: Dievo vabalėli,
 paimk mane į dangų su žeme.

Just. Marcinkevičius

BŪDVARDŽIŲ IR BŪDVARDIŠKŲ PRIEVEIKSMIŲ KIRČIAVIMAS

Būdvardžiai kirčiuojami panašiai, kaip ir daiktavardžiai: skiriamos keturios kirčiuotės, jos taip pat nustatomos pagal daugiskaitos naudininko ir galininko kirčio vietą.

I. Pirmoji kirčiuotė

Dgs.

N. gėlėtiems gėlėtoms

G. gėlėtus gėlėtas

Pagal pirmąją kirčiuotę kirčiuojami būdvardžiai su priesagomis (būdingesnės priesagos):

- ėtas, -ėta: dulkėtas, dulkėta;
- iausias, -iausia: geriausias, geriausia;
- ýkštis, -ýkštė: vakarykštis, vakarykštė;
- ýtis, -ýtė: mažýtis, mažýtė;
- ývas, -ýva: ankstývas, ankstýva;
- ótas, -óta: rasótas, rasóta;
- ókas, -óka: ankštókas, ankštóka;

-ónas, -óna: geltónas, geltóna;
 -iúotas, -iúota: riebalúotas, riebalúota.

II. Antroji kirčiuotė

Dgs.
 N. auksiniams
 G. auksiniùs

Jei kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuo yra ilgas, tai jo priegaidė tvirtagalė.

III. Trečioji kirčiuotė

Dgs.
 N. šaltiems, šaltóms
 G. šáltus, šáltas

IV. Ketvirtoji kirčiuotė

Dgs.
 N. mažiems, mažóms
 G. mažùs, mažàs

Įsidėmėtina, kad moteriškosios giminės būdvardžių vienaskaitos naudininko galūnė niekada nekirčiuojama: *gėlėtai* (1); *bekrāštei, auksinei* (2); *šáltai* (3); *māžai, gērai* (4).

Vyriškosios giminės būdvardžio vienaskaitos naudininko galūnė gali būti kirčiuota, pvz.: *mažám, gerám, jaunám*. Galūnėje kirčiuojami taip pat iš dviskiemenių būdvardžių padarytirieveiksmai su galūne *-(i)ai*, pvz.: *māžas – mažāĩ, áukštas – aukštaĩ*. Išimtį sudaro tikrieveiksmais *greĩtai*.

1 Nurašykite būdvardžius, nustatykite jų kirčiuotę ir priegaidę.

Mandagi, graži, trumpokas, raudonas, ramus, drąsus, drąsi, bendra, kartus, aštrus, rūgštus, sausas, gera, senas, kurčia, kuprotas, pernykštis, vėlyvas.

- 2** Išrinkite iš B. Vilimaitės novelės „Dovanos“ (p. 202) vieno puslapio būdvardžius ir daiktavardžius. Perrašykite juos, sukirčiuokite, skliausteliuose pažymėkite kirčiuotę. Patikrinkite „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ arba „Lietuvių kalbos tarties žodyne“.

SKAITVARDŽIŲ KIRČIAVIMO YPATYBĖS

Skaitvardžiai iš esmės kirčiuojami taip pat, kaip ir daiktavardžiai ar būdvardžiai. Ir skaitvardžiai turi keturias kirčiuotes, kurios nustatomos pagal daugiskaitos naudininko ir galininko kirčio vietą (*tūkstantis* (1) – *tūkstančiams*, *tūkstančius*; *milijonas* (2) – *milijonams*, *milijonùs*; *vienas* (3) – *vieniems*, *vienus*; *penki* (4) – *penkiems*, *penkis*). Kirčiuojant skaitvardžius reikia įsidėmėti, kad:

1. Kiekinių skaitvardžių nuo 4 iki 9 vardininkas kirtį turi galūnėje:

keturì, penkì, šeši, septyni, aštuoni, devynì.

2. Skaitvardis *dù* kirčiuojamas savaip:

dù, dvì, dviejù, dvièm, dù, dvì, dvièm, dviejuosè, dviejosè.

3. Skaitvardžiai nuo 11 iki 19 yra pirmosios kirčiuotės, o skaitvardis *šimtas* – ketvirtosios:

vienúolika (1) – vienúolikai, vienúolika, dvýlika (1) – dvýlikai, dvýlika ir t. t.,

šiñtas (4) – šimtáms, šimtùs.

4. Kiekiniai skaitvardžiai *dėšimt*, *dvidešimt*, *trisdešimt*, *kėturiiasdešimt*, *peñkiasdešimt*, *šėšiasdešimt*, *septýniasdešimt*, *aštúoniasdešimt*, *devýniasdešimt* yra nekaitomi.

- 1** Nustatykite pateiktų skaitvardžių kirčiuotę, parašykite jų viena-skaitos įnagininką ir daugiskaitos galininką ir sukirčiuokite.

Devintas, šešios, keturiolika, keturi, ketveri.

- 2** Raštu išlinksniuokite ir sukirčiuokite žodžių junginius.
Ketveri metai, trys aukštai, septyni kabinetai.
- 3** Žodžiais parašykite savo ir tėvų gimimo datas. Sukirčiuokite jas.

ĮVARDŽIŲ KIRČIAVIMAS

Įvardžiai, kaip ir kiti linksniuojamieji žodžiai, turi keturias kirčiuotes, kurios nustatomos pagal daugiskaitos naudininko ir galininko kirčio vietą (*kitóks* (1) – *kitókiems, kitókiaus; kitókia* (1) – *kitókioms, kitókias; sãvas* (4) – *saviems, savùs*).

Tik vienskiemeniai įvardžiai *àš, tų, jìs, jì, mēs, kàs, šìs, šì, tàs, tà* nepriskiriami jokiai kirčiuotei – jų linksniai paklūsta paskutinio skiemens kirčiavimo taisyklei:

jõ, jõs, tõ, tõs, šiõ, šiõs,
jám, jái, tám, tái, šiám, šiái,
jã, jĩ, tã, šĩ, šiã,
jiẽ, jõs, tiẽ, tõs, šiẽ, šiõs,
jũ, tũ, šiũ,
jíems, jóms,
juõs, jàs,
jaĩs, taĩs.

Įsidėmėkite, kad įvardis *mēs* kirčiuojamas tvirtagališkai, įvardžių *màno, tàvo, sàvo* kirčiuotas skienuo yra trumpas.

- 1** Nurašykite ir sukirčiuokite pateiktus įvardžius.
Aš, mūsų, jus, šį, tą, jūs, niekas, kitas, kitokias, šis, tas.
- 2** Raštu išlinksniuokite ir sukirčiuokite.
Kitokia patarlė, aš laisvas.
- 3** Parašykite penkis sakinius su įvardžiais. Sukirčiuokite linksniuojamuosius žodžius.

ASMENUOJAMŲJŲ VEIKSMAŽODŽIO FORMŲ IR BENDRATIES KIRČIAVIMAS

1. Esamojo ir būtojo kartinio laiko veiksmažodžių kirčiavimas

Veiksmažodžių esamojo ir būtojo kartinio laiko kamieno priegaidę nustatome asmenuodami vienaskaitą.

a. Jeigu visų trijų veiksmažodžio asmenų kirčiuojamas kamienas, tai kirčiuotas kamieno skiemuo yra ilgas ir turi tvirtą pradę priegaidę.

aš	šóku	šókau	mýliu	bégu	bégau
tu	šóki	šókai	mýli	bégi	bégai
jis, ji	šóka	šóko	mýli	béga	bégo
mes	šókame	šókome	mýlime	bégame	bégome
jūs	šókate	šókote	mýlite	bégate	bégote
jie, jos	šóka	šóko	mýli	béga	bégo

b. Jei vienaskaitos 1 ir 2 asmenyje kirčiuotos yra galūnės, o 3 asmenyje – kamienas, tai to kirčiuoto skiemens priegaidė vienaskaitos ir daugiskaitos formose yra tvirtagalė, arba tai trumpas skiemuo.

aš	skaitaũ	skaičiaũ	rėkiũ	gimiaũ	turiũ
tu	skaitaĩ	skaitėĩ	rėkì	gimeĩ	turì
jis, ji	skaĩto	skaĩtė	rėkia	gimė	tùri
mes	skaĩtome	skaĩtėme	rėkiamo	gimėme	tùrime
jūs	skaĩtote	skaĩtėte	rėkiate	gimėte	tùrite
jie, jos	skaĩto	skaĩtė	rėkia	gimė	tùri

Norime pažymėti priegaidę žodyje *rodau*. Asmenuojame tą žodį, kad patikrintume, ar jo kirčio vieta yra pastovi.

aš	ródaũ
tu	ródaĩ
jis, ji	ródo

Matome, kad jo kirčio vieta pastovi, todėl veiksmažodis tariamas su tvirtaprade priegaide: *ródau*.

Dabar nustatykime veiksmažodžio *liepė* priegaidę. Išasmenuojame žodį.

aš	liepiaũ
tu	liepeĩ
jis, ji	liēpė

Matome, kad jis kirčiuojamas nepastoviai, todėl tariamas su tvirtagale priegaide: *liēpė*.

2. Veiksmažodžio bendraties kirčiavimas

a. Jeigu veiksmažodžio bendraties kamienas yra toks pat kaip esamojo ar būtojo kartinio laiko, tai tokio bendraties kamieno priegaidę galime nustatyti asmenuodami esamąjį ar būtąjį kartinį laiką.

dėti	– dėjau, dėjai, dėjo
šókti	– šóku, šóki, šóka
pỹkti	– pykstù, pykstì, pỹksta, pykaũ, pykaĩ, pỹko
rėkti	– rėkiù, rėki, rėkia, rėkiaũ, rėkeĩ, rėkė

b. Kirčiuota veiksmažodžio bendraties priesaga, sudaranti ilgą skiemenį, paprastai tariama su tvirtaprade priegaide.

Tvirtapradiškai kirčiuojamos priesagos:

-ýti:	rašýti, skaitýti;
-óti:	galvóti, svajóti;
-ėti:	stovėti, mylėti;
-úoti:	sapnúoti, mylúoti;
-(i)áuti:	keliáuti, ragáuti;
-ėnti:	gyvėnti, ridėnti;
-inti:	talpinti.

3. Asmenuojamųjų veiksmažodžio išvestinių formų kirčiavimas

Iš veiksmažodžio bendraties padarytos asmenuojamosios veiksmažodžio išvestinės formos (būtasias dažninis laikas, būsimasis laikas, tariamoji ir liepiamoji nuosakos) dažniausiai išlaiko bendraties priegaidę. Pvz.:

Bendratis:

sakýti, rašýti, láukti, léisti, žaĩsti, šaũkti;

Būtasias dažninis laikas:

sakýdavau, rašýdavau, láukdavau, léisdavau, žaĩsdavau, šaũkdavau;

Būsimasis laikas:

sakýsiu, rašýsiu, láuksiu, léisiu, žaĩsiu, šaũksiu;

Tariamoji nuosaka:

sakýčiau, rašýčiau, láukčiau, léisčiau, žaĩščiau, šaũkčiau;

Liepiamoji nuosaka:

sakýk, rašýk, láuk, léisk, žaĩsk, šaũk.

Įsidėmėkite, kad būsimąjo laiko 1 ir 2 asmenys niekuomet neturi kirčiuotos galūnės.

aš	láuksiu	žaĩsiu	lipsiu
tu	láuksi	žaĩsi	lipsi
jis, ji	laũks	žaĩs	lips
mes	láuksime	žaĩsime	lipsime
jūs	láuksite	žaĩsite	lipsite
jie, jos	laũks	žaĩs	lips

Įsidėmėkite, kad tvirtapradės šaknies veiksmažodžiai 3 asmenyje neišlaiko bendraties priegaidės. Kirčiuotas ilgasis skiemuo atsiduria žodžio gale ir dėl žodžio galo taisyklės tvirtapradė priegaidė keičiama tvirtagale (*láuksiu* – *laũks*, *gyvėnsiu* – *gyveñs*, *léisiu* – *leĩs*, *norėsiu* – *norėš*, *pláusiu* – *plaũs*).

Tikriausiai pastebėjote, kad tariamosios nuosakos tvirtapradė priegaidė dzūkų tarmėje neįprasta. Jūs tariate *laũktau*, *laũktai*, *laũktų*, *laũktume*, *laũktute*, *laũktų* ir kt. Įsidėmėkite, kad tokios

formos bendrinėje kalboje išlaiko bendraties tvirtapradę priegaidę: *láučkiau, láuktum, láuktų, láuktu(mė)me, láuktu(mė)te, láuktų*.

1 Nurašykite ir sukirčiuokite veiksmažodžių formas.

Verkia, šoka, piešia, kyla, peikė, siulė, varo, rėkia, pyksta, mini, veikia, geria, saugo, mylėjo, kalbėjo, dėjo, nešė, pūtė, gimė, liko.

Mylėti, prašyti, klausinėti, bėgioti, daryti, tylėti, sakyti, miegoti, skaityti, kainuoti, skaičiuoti, klajoti, dainuoti, tausoti.

Eiti, bėgti, dėti, sėti, vežti, kelti, barti.

Rašydavo, kainuodavo, sėdės, sės, prašyčiau, eičiau, galėčiau, bėk, leisk, skrajokite, tvarkykite, prašykite.

2 Raštu išsmenuokite ir sukirčiuokite veiksmažodžių *leisti, bėgti, atstovauti, bijoti* būsimąjį laiką ir tariamąją nuosaką.

3 Taisyklingai perskaitykite tekstą.

Jei galėčiau, lėisčiau tavė pasisvečiuoti pas pusseserę Vilniuje. Tadà láučkiau tavęs sugrįžtant. Pasiilgčiau be gālo be krāšto, ō sugrįžusią mylúočiau, mylúočiau ir džiaūgčiausi vėl tavė pamāčiosi.

KIRČIAVIMO KARTOJIMO UŽDUOTYS

1 Nurašykite tekstą. Sukirčiuokite paryškintus daiktavardžius, būdvardžius ir įvardžius. (Skliausteliuose nurodyta kirčiuotė.)

Sodininkas (1) **ilga** (3) **kartimi** (1) skynė **vaisius** (2) taip, kad **jie** nekrito **žemėn** (2), bet laikėsi įstrigę į **balanas** (2) suskaldytame **karties** (1) **gale** (4). **Katrė** (4), pasilypėjusi ant **suolelio** (2), skynė obuolius nuo **žemutinių** (2) šakų. Grigelis kažką kalbėjo, o ji juokėsi **skambiu** (4) **juoku** (4), **jam** atsikirsdama.

– **Katryte** (1)! – šūktelėjo Jadvyga. – Eik šen pas **mane**.

Ta nušoko nuo suoloelio, parinko **gražiausią** (1) obuolį ir nešė **panelei** (2). Kai abidvi susėdo **užuovėjoj** (1), Jadvyga pranešė jai **linksmą** (4) **žinią** (4).

2 Perrašykite žodžių junginius. Sukirčiuokite juos ir paaiškinkite, kokia taisykle rėmėtės.

Auga liepa, užmiršta senovė, didelis tarpas, buvau pirmas, tavo vaikas, raudona rožė, kiauras rėtis, greitai bėgu, skaitau knygą, rašo laišką, liepia kalbėti, myliu gyvenimą, ruošia darbus.

3 Raštu išlinksniuokite, sukirčiuokite ir garsiai perskaitykite žodžių junginius.

Penki vyrai, puikūs žodžiai.

4 Raiškiai perskaitykite tekstą.

Mikę jau dū kartūs pėrkėlė į kitą sūolą. Dabañ jis sėdi aukščiauusiame suolė, prie krósnies, kad mókytojas jį matýtų. Jį išskýrė su Juozapėliu tik todėl, kad júodu pasidārė per daūg dideli draugaĩ, nes amžinaĩ šnekėjo apie zuikius, vóveres, karveliūs, skaptāvo, pasikišę po sūolu, mediniūs vokietukūs, galāndo peiliūs... Neretaĩ taip įnikdavo į sàvo kalbàs, kad nutilus klāsei, jĩ užmiřšdavo, kur esā, ir pradėdavo gařsiai kalbėtis. Vienađ diėnā per istòrijos pāmokađ mókytojui uždāvus ketvirtājam skýriui rāšto dārbađ, Mikė, matýt, manýdamas betupįs kur nórs laukuosė, gařsiai kreĩpėsi į Juozapėlį:

– Ar tu móki žýdiškai?

– Nė.

– O ař móku: váu tieter, cvancik, tieter, vaĩ da tieter, cvancik bam! – uždainúoja Mikė, bet išgĩrsta, kad visā klāsė ořsia juokù, ir atsipėikėjęs, sumitęs, kamė ėsas, visas užraūdęs

pamãto priešais savè stóvintį rãmų mókytojà, kuris, kældamas jĩ už smãkro, sãko:

– Ródos, Mikùti, mës ne smùklėje ir ne beprótnamyje. Niëko nebùs! Pasiimk knygàs ir pèreik į Gudùcio viètã.

Tãip jĩ pèrkelia į kitã sùolã, ir jo draũgas Juozapėlis gãuna naũjã kaimýnã. Bet kã tik Juozapėlis atsigrėžia į tã kamþã, kur sėdi Mikė, šis tũctuojau atsãko šypsena.

P. Cvirka

5 Perrašykite tekstus. Sukirčiuokite juos ir raiškiai perskaitykite. Sunkesnius žodžius patikrinkite „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“.

a. Išeitų, kad išbėgsime. Alkūnę didelę režiamo. O be to, juos ten sulaikys kokiai valandžiukei. Girdėjau, jog pabūklai sukasti ir mišrus vokiečių-latvių būrelis. Jei nespruks per sieną į savo Latviją, tai visgi stipriai susišaudys.

Šitaip apsvarstydami ir guosdamies, betgi dėl to nesumažindami spartos, tarškėjome lyg apverstomis akėčiomis anais Dievo laiminamais keliukais. Nuo kiemo iki kito, atkakliai pasigviešę prasimušti iš ne juokais grasomo apsupimo. Tokio būrelio iš maždaug trisdešimties įvairaus plauko vyrų, susimetusio apie keturis vežimus, su dešimtimi dviračių, margiausia apranga ir dar margesniais ginklais bei kitais pabėgėlių atributais, niekas nebuvo regėjęs nuo juodašimčių laikų, deginusių kunigaikščio Lyvino šauniąją pilį Bukaičiuose. Svarbu prieiti vieškelį, kertantį stačiai į vakarus, išvengti miškų su partizanais ir miesto, kurį galimai ruošėsi ginti latviai su savo prieštankine.

M. Katiliškis

b. Aš pažinau karalių tavyje iš žingsnių aido
Ir iš akių blizgėjimo aštraus,
Nors kartais jos iš tavo liūdno ir pailgo veido
Man švietė giedrumu audros nuskaidrinto dangaus.

Kiekvienas tavo žodis, išdidus, bet mielas,
Kiekvienas tavo mostas, laisvas ir platus,
Kalbėjo apie didžią, gražią sielą,
Praaugusią, lyg aukštas medis girioje, visus medžius.

Nes tu sakei: „Per žemę mes praeinam
Tik vienašyk, tai būkime tvirti!
Kieno gyvenimas bus panašus į sodrią dainą,
Tas nesutirps mirty”.

Todėl (nors neturėjai tu namų, kai saulė leidos,
Nei sosto, nei tarnų karališkam dvare)
Iš tavo liūdno ir pailgo veido
Aš pažinau karalių tavyje.

V. Mačernis

SANTRUMPOS

- A. V. – Antanas Vienuolis
B. Pk. – Birutė Pūkelevičiūtė
I. S. – Ieva Simonaitytė
J. A. – Jonas Avyžius
J. Ap. – Juozas Aputis
P. C. – Petras Cvirka
V. Ž. – Vytautė Žilinskaitė

TURINYS

IV. PASIRINKIMAI IR LIKIMAS

Salomėja Nėris <i>Tėvynei</i>	6
<i>Tėvynė</i>	7
<i>Dainuok, širdie, gyvenimą...</i>	8
<i>Grišiu</i>	10
Dalia Grinkevičiūtė <i>Atsiminimai</i>	11
Vytautas V. Landsbergis <i>Bunkeris</i>	24
Marius Katiliškis <i>Išėjusiems negrįžti</i>	37
Jonas Aistis <i>Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs...</i>	42
<i>Lietuva</i>	43
Pasaulio lietuvių bendruomenės įsikūrimas	44
Skyriaus kartojimas ir įtvirtinimas	47
Tiesioginė ir netiesioginė kalba	48
Tiesioginės kalbos skyrimas brūkšniais ir kabutėmis	49
Tiesioginės kalbos keitimas netiesiogine	52
Dialogas	54
Didžiųjų raidžių rašybos taisyklės	55

V. TAPATYBĖ

Janina Aleksaitė <i>Būki mums motina</i>	61
Juozas Grušas <i>Herkus Mantas</i>	64

Kūrinio veikėjai	78
Justinas Marcinkevičius <i>Mindaugas</i>	79
Bronius Makauskas <i>Mindaugas – Lietuvos karalius ir vienytojas</i>	92
Mokslinis stilius	95
Evalda Jakaitienė <i>Gražiausia Europos moteris</i>	95
Judita Vaičiūnaitė <i>Kanonas Barbora Radvilaitei</i>	98
Pijus Dambrauskas <i>Vincas Mykolaitis-Putinas – klierikas, poetas</i>	103
Vincas Mykolaitis-Putinas <i>Sukilėliai</i>	106
Asmeninis ir atviras laiškas	118
Ieva Simonaitytė <i>Aukštųjų Šimonių likimas</i>	122
Meninis stilius	133
Ieva Simonaitytė <i>Maras</i>	133
<i>Išvarytas</i>	141
<i>Ilgesys</i>	149
Skyriaus kartojimas ir įtvirtinimas	154
Fonetikos kartojimas	155
Lietuvių kalbos kirtis	157
Trumpųjų skiemenų kirčiavimas	159
Ilgieji kirčiuoti skiemenys. Priegaidės	161
Kirčio vietos ir priegaidės nustatymas	163

VI. GYVENIMO RATE

Romas Gudaitis <i>Gražiausia ir mylimiausia – su Tavimi, Justinai</i>	171
Justinas Marcinkevičius <i>Kiek daug tylėjimo gamtoj...</i>	173

<i>Kaip laisvė</i>	174
<i>Didumas to, kas mumyse...</i>	175
<i>Dainuoju Lietuvą</i>	176
Algimantas Baltakis <i>Ar daug žmogui reikia</i>	178
<i>Tikiu</i>	180
Juozas Aputis <i>Dobilė 1954 metų naktį</i>	181
<i>Nesmagu, kad liekat vienas</i>	188
Bronius Radzevičius <i>Kaltė</i>	196
Bitė Vilimaitė <i>Dovanos</i>	202
Saulius Šaltenis <i>Amžinai žaliuojantis klevas</i>	206
Sigitas Birgelis <i>Šioje sistemoje, žemėje, kur lygūs geri ir blogi...</i>	212
<i>seinuose...</i>	213
<i>rytoj būsiu Lietuva...</i>	214
Vanda Juknaitė <i>Išsiduosi. Balsu</i>	216
Skyriaus kartojimas ir įtvirtinimas	235
Priešpaskutinio skiemens taisyklė	236
Priešpaskutinio skiemens taisyklės pritaikymas linksniuojamųjų žodžių kirčiavimui	240
Daiktavardžių kirčiavimas	242
Kirčiuotės ir priegaidžių nustatymas	246
Būdvardžių ir būdvardiškųrieveiksmių kirčiavimas	248
Skaitvardžių kirčiavimo ypatybės	250
Įvardžių kirčiavimas	251
Asmenuojamųjų veiksmažodžio formų ir bendraties kirčiavimas	252

Kirčiavimo kartojimo užduotys	255
Santrumpos	259